

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

GÖÇ VE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurefşan ESKİYURT

AĞUSTOS-2020

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

GÖÇ VE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurefşan ESKİYURT

AĞUSTOS-2020

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

GÖÇ VE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurefşan ESKİYURT

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emre CENGİZ

AĞUSTOS – 2020

GÜMÜŞHANE

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum ‘‘Göç ve Toplumsal Değişmenin Türk Romanına Yansıması’’ isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

03 / 09 / 2020

.....
Nurefşan ESKİYURT

ÖNSÖZ

Çeşitleri, nedenleri ve sonuçlarıyla geniş bir kapsamı bulunan göç hareketi, insanlık tarihi kadar eski bir eylemdir. Her göç hareketi biriciktir; her göç hareketinin nedenleriyle ve sonuçlarıyla kendi içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Göç ile birlikte meydana gelen toplumsal değişme, toplumsal hayatın bir yansıması olan Türk romanında farklı açılardan ele alınmaktadır. Bu çalışma, göç olgusu temelinde iç göçü ve dış göçü kavramsal olarak inceleme ve göç hareketleri sonucu oluşan toplumsal değişmelerin, Türk romanındaki yansımalarını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Çalışmada yararlanılmak üzere beş adet iç göç temalı, beş adet dış göç temalı Türk romanı belirlenmiştir. İç göç konulu romanlar köyden kente göçü konu edinirken; dış göç konulu romanlar da Almanya'ya göçü konu edinmektedir. Bu romanlar; göç nedenleri, göç edenlerin gittikleri yerlerde karşılaştıkları sorunlar ve yaşadıkları toplumsal/kültürel değişmeler açısından çözümlenmiştir.

Bu çalışma 2020 yılında Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Göç ve Toplumsal Değişmenin Türk Romanına Yansıması başlığıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın hazırlanması sırasında bilgisini, tecrübesini, anlayışını ve hoşgörüsünü esirgemeyen tez danışmanım, hocam Dr. Öğr. Üyesi Emre Cengiz'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca hayatımın her safhasında olduğu gibi bu çalışma sürecimin de her safhasında, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli anneme, kıymetli babama ve kardeşlerime teşekkürü bir borç bilirim.

Gümüşhane - 2020
Nurefşan ESKİYURT

ÖZET

ESKİYURT, Nurefşan. Göç ve Toplumsal Değişmenin Türk Romanına Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, 2020, (X+96)

Göç hareketi çok yönlü bir boyuta sahiptir. Araştırmacılar tarafından birçok farklı göç hareketi tanımı yapılmıştır. Bir yer değiştirme hareketi olan göç, anlık değildir ve bir süreci ifade etmektedir. Toplumsal değişme kavramı ise toplum yapısındaki büyük değişimleri, toplumların kültürel yapılarında meydana gelen bir değişimi ifade etmektedir. Toplumsal ya da kültürel değişimler ve göç hareketi arasında bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki, Türk romanı içerisinde kendine yer edinmiştir. Romanlarda göçün nedenleri, göç eden bireylerin kentleşme süreçleri ve yaşadıkları toplumsal/kültürel değişimler konu edinilmiştir. İç göç konulu romanlar ve dış göç konulu romanlarda yaşanan toplumsal/kültürel değişimler birbirinden farklılık göstermektedir. Bu çalışmada göç ve kentleşmenin neden olduğu toplumsal değişmelerin Türk romanı üzerindeki yansıması ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kentleşme, Toplumsal Değişme, Türk Romanı

ABSTRACT

ESKİYURT, Nurefşan. The Reflection Of The Migration and Social Change In Turkish Novel, Master Thesis, 2020, (X+96)

The migration movement has a multifaceted dimension. Many different migration movements have been defined by the researchers. Migration, which is a movement of displacement, is not instantaneous and represents a process. The concept of social change, on the other hand, refers to the great changes in the social structure and a change that occurs in the cultural structures of societies. There is a relationship between social or cultural changes and migration movement. This relationship has taken its place in the Turkish novel. The causes of migration, urbanization processes of migrants and social / cultural changes they experience are the subject of the novels. The social/cultural changes experienced in novels about internal migration and novels about external migration differ from each other. In this study, the reflection of social changes caused by migration and urbanization on Turkish novel is discussed.

Keywords: Migration, Urbanization, Social Change, Turkish Novel

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY.....III

BİLDİRİM IV

ÖNSÖZ..... V

ÖZET VI

ABSTRACT VII

İÇİNDEKİLER..... VIII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE 4-28

1.1. Göç Olgusu 4

1.2. Göç Kavramı..... 5

1.3. Göç Çeşitleri 6

1.4. Göçün Nedenleri 7

1.5. Göç ile İlgili Yaklaşımlar 8

1.5.1. Temel Kuramlar 8

1.5.1.1. Ravenstein'in Göç Kanunları 9

1.5.1.2. Everet Lee'nin Göç Kuramı 10

1.5.1.3. Petersen'in Göç Tipleri 11

1.5.2. Ekonomik Temelli Göç Kuramları..... 12

1.5.2.1. Neoklasik Ekonomi Kuramı 12

1.5.2.2. Yeni Ekonomi Kuramı 12

1.5.2.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı..... 13

1.5.2.4. Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı	14
1.5.3. Sosyo-Kültürel Göç Kuramları	14
1.5.3.1. Denge Kuramı.....	14
1.5.3.2. Göçmen İlişkiler Ağı (Network).....	15
1.5.3.3. Göç Sistemleri	15
1.6. Göç ve Toplumsal Değişme	16
1.6.1. Toplumsal Değişmenin Tanımı ve Boyutları	17
1.6.2. Göç Edenlerin Kentle Bütünleşme Süreçlerinde Yaşadıkları Toplumsal Değişmeler.....	19
1.6.2.1. Sosyal Tabakalaşma Sorunları	19
1.6.2.2. Göçmenlerin İş Bulma Sorunları ve Toplumsal Değişme	24
1.6.2.3. Göç ve Konut	25
1.6.2.4. Çevre ile İlişkiler	25
1.6.2.5. Yaşam Tarzında Görülen Sorunlar ve Değişiklikler	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇ VE DIŞ GÖÇ	29-46
2.1. Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişim ve İç Göçler.....	29
2.1.1. Türkiye’de Köyden Kente İç Göçün Nedenleri.....	34
2.1.2. İç Göç Hareketinin Getirdiği Sorunlar	36
2.2. Cumhuriyet Döneminde Dış Göçler	40
2.2.1. Göçmenlerin Yurt Dışında Yaşadığı Sorunlar	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÖÇ VE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI... 47-78	
3.1. İç Göç Konulu Romanların Tanıtımı ve Göç Nedenleri.....	47
3.1.1.Kente İndi İdris	47

3.1.2. Toprak Kovgunları.....	49
3.1.3. Sevgili Arsız Ölüm	50
3.1.4. Aykırı Ölümler	51
3.1.5. Köygöçüren	52
3.2. Dış Göç Konulu Romanların Tanıtımı ve Göç Nedenleri	53
3.2.1. Köln; Diye Bir Yer	53
3.2.2. Dağların Sultanı.....	54
3.2.3. Gurbet Ölümleri.....	54
3.2.4. Türkler Almanya’da.....	54
3.2.5. Yüksek Fırınlr	55
3.3. Göç ve Toplumsal Değişmenin Türk Romanına Yansıması	56
3.3.1.Kente İndi İdris.....	56
3.3.2. Toprak Kovgunları.....	58
3.3.3. Sevgili Arsız Ölüm	61
3.3.4. Aykırı Ölümler	63
3.3.5. Köygöçüren	65
3.3.6. Köln; Diye Bir Yer	67
3.3.7. Dağların Sultanı.....	69
3.3.8. Gurbet Ölümleri.....	72
3.3.9. Türkler Almanya’da.....	73
3.3.10. Yüksek Fırınlr	75
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	79
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ.....	95

GİRİŞ

Göç hareketi, Erol ve Ersever (2014)'e göre insanlık tarihi ile beraber geriye götürülen bir yer değiştirme hareketi, bireylerin veya grupların aynı ülke içerisinde ya da ülkeler arasındaki taşınma işi olarak tanımlanmaktadır (s. 47). Göç hareketi birçok farklı nedenle (ekonomik, sosyal, siyasal gibi) yapılmaktadır. Göç hareketleriyle meydana gelen değişmelerde, farklı insanlarla, farklı kültürlerle, farklı mekânlarla ve farklı yaşam tarzlarıyla karşılaşılması sonucunda toplumsal/kültürel değişmeler meydana gelmektedir. Toplumsal değişmelere Türk romancıları da ilgisiz kalmamışlar; iç göç ve dış göç konulu romanlarında, göç eden bireylerin yaşadıkları kültürel değişmeleri konu edinmişlerdir. Bu çalışmanın amacı iç göç ve dış göç hareketinin gerçekleştirildikten sonra oluşan toplumsal/kültürel değişmelerin Türk romanındaki yansımalarını incelemektir. İç göç ve dış göç hareketinin karşılaştırılmasına olanak sağlayan bu çalışmada yararlanılmak üzere seçilen Türk romanları göçmenlerin giyim tarzları, yaşam tarzları, toplumsal örgütlenme biçimleri, dilde yaşadıkları değişimler, gelenek- görenekleri ve kullandıkları eşyaları gibi geniş bir alandan örnekler sunmaktadır.

Araştırmanın ana hipotezi, iç göç ve dış göç hareketleri, toplumsal/kültürel değişmelere neden olmakta ve bu değişim Türk romanlarına da yansımaktadır fikri üzerine inşa edilmiştir. Ana hipotezin yanında yardımcı hipotezler ise şu şekildedir:

Göç ederek kentlere yönelen bireyler, kentlerdeki bireyselleşme furyası içerisinde katılmaktadırlar.

Kırsal alanda bireyler için önem arz etmeyen toplumsal örgütler, sınıfsal mücadelelerin merkezi olan kentlerde önem kazanmaktadır.

Dış göç hareketini gerçekleştiren bireyler, gittikleri ülkelerde kimlik bunalımı yaşamakta, anomik davranışlar sergilemekte, alkol ve uyuşturucuya yönelmektedirler.

Göç eden kadınlar, kentlerde iş bularak çalışmaya başladıklarında kendilerine olan güvenleri artmakta ve aile baskılarına karşı çıkmaya başlamaktadırlar.

Göç eden bireylerin yaşam tarzlarında, kentte kalış süresine paralel olarak değişiklik meydana gelmektedir.

Göç eden bireyler, kentlileşmelerini sağlıklı geçiremedikleri takdirde dini bir çıkış yolu olarak görmekte ve dinsel yaşantıya ağırlık vermektedirler.

Çalışmanın temelini nitel araştırma yöntemi oluşturmaktadır. Göç kavramında kuramsal çerçeve çizildikten sonra göç ile birlikte yaşanan toplumsal/kültürel değişimler seçilen iç göç ve dış göç temalı Türk romanları çerçevesinde incelenmiştir. *Kente İndi İdris*, *Toprak Kovgunları*, *Sevgili Arsız Ölüm*, *Aykırı Ölümler* ve *Köygöçüren* romanları iç göç temalı; *Köln*, *Diye Bir Yer*, *Dağların Sultanı*, *Gurbet Ölümleri*, *Türkler Almanya'da* ve *Yüksek Fırımlar* romanları ise çalışmada yararlanılmak üzere seçilen dış göç temalı romanlardır. Örneklem olarak seçilen romanlarda, roman kahramanlarının gerçekleştirmiş oldukları göç hareketleri sonucu yaşanan toplumsal/kültürel değişimlerin, birbirinden farklı olması kıstası göz önüne alınmıştır.

Değişme kavramını her birey, farklı bir şekilde değerlendirebilir. Örneğin göç ettikten sonra bireylerin içinde bulundukları sorunlar için bir çıkış yolu olarak dini yaşantılarına ağırlık vermeleri ya da göç eden bireylerin kadın-erkek ilişkilerinde daha özgür olmaları durumlarını bireyler, kendilerine göre olumlu ya da olumsuz bir toplumsal/kültürel değişim olarak değerlendirmektedirler. Bu çalışmada ise değişim olguları için olumlu veya olumsuz değerlendirmesi yapılmayacak; yalnızca yaşanan değişim durumu ele alınacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde iç ve dış göç konulu romanların değerlendirilmesi için gereken kavramsal ve kuramsal temel oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede göç kavramının tanımı, göçün nedenleri, çeşitleri, göç ile ilgili yaklaşımlar ve toplumsal değişim kavramı incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Cumhuriyet döneminden başlanarak Türkiye’de iç göç tarihi 1923-1950, 1950-1980, 1980-2010 ve 2010’dan günümüze olmak üzere dört bölüme ayrılarak incelenmiştir. Köyden kente göçlerin nedenleri ve neden olduğu sorunlar ele alındıktan sonra dış göçler, Cumhuriyet döneminden başlanarak 1950- 1960, 1960- 1970, 1970- 1980, 1980- 1990, 1990- 2000 ve 2000 sonrası olmak üzere altı bölümde incelenmiş ve göçmenlerin yurt dışında yaşadıkları sorunlar ile noktalanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde çalışma kapsamında yararlanılacak iç göç ve dış göç konulu romanların ayrıntılı bir yapısal çözümleme yapılmadan tanıtımı yapılmış ve romanlardaki göç nedenleri belirlenmiştir. Daha sonra romanlarda göç hareketiyle birlikte gerçekleşen toplumsal/kültürel değişim örnekleri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise iç göç ve dış göçlerin neden olduğu toplumsal değişimlerin farklı yönleriyle Türk romanında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Kemal der gidenden haber alınmaz,
Göçüp giden diyor burda kalınmaz.
Garajlarda her gün bilet bulunmaz,
Katar katar gider göçün.... (Eskiyurt, 2008: 92)

1.1.Göç Olgusu

Yer değiştirme hareketi olan, toplumların tümünü ilgilendiren ve yalnızca modern toplumların gerçekleştirdiği bir eylem olmayan göç, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren süregelen bir durumdur. Yiyecek bulma ve keşfedilen kaynakların bulunduğu yerlere doğru hareket etme şeklinde başlayan göç, Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir boyut kazanarak devam etmiştir.

Göç olgusu, Develi'ye (2017: 1343-1348) göre 21. yüzyılın temel sorunlarından biri olan ve yalnızca ekonomik faktörlerle açıklanamayan bir olgu; Castles, Haas ve Miller'a (2014: 30) göre toplumsal varoluşun her basamağında etkisi bulunan bir olgu; Çatalbaş ve Yazar'a (2015: 100) göre ise insanların daha iyiye ve daha güzele sahip olma isteği var oldukça devam edecek olan bir olgu olup, temelinde hareketlilik barındırmaktadır. Ortaylı'nın (2006: 19) bakışıyla da göç, insanlığın bilinen tarihinden itibaren var olan, ebediyete kadar da var olması gereken dinamik bir süreçtir ve göç hareketinin gerçekleşmediği yerlerde yaşayan toplumlar, yavaş yavaş erimektedir. Göç, insanların hem birbirleriyle hem de doğa ile mücadelesini oluşturmaktadır. Doğanın olumsuz koşullarından kurtulmak, kendilerini güvende hissettikleri bir yerde yaşamak, maddi açıdan daha uygun fırsatlar elde etmek gibi amaçlarla insanlar, göç etmek istemektedir. Daha iyiye ulaşma amacı dönemler boyunca artarak devam ettiği için göç olgusu da insanlık tarihinin her döneminde önemli bir konumda var olmuştur (Ortaylı, 2006: 229).

1.2.Göç Kavramı

Göç hareketi, çok yönlü bir boyuta sahiptir ve farklı bilim dallarının ilgi alanına girmektedir (Kurt, 2006: 150). Buna paralel olarak araştırmacılar, birçok farklı göç tanımı yaparak göç çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır (Arslan, Bozgeyik ve Alancioğlu, 2016: 131). İktisatçılar ve sosyologlar, göç etme nedenlerini ve göçün etkilerini açıklarken, sosyal ve beşeri sermayeyi ön plana almışlardır. Hukuk araştırmacıları yasaların göç hareketini nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışırken; tarih araştırmacıları göç sürecinde edinilen tecrübeler ve geçmişte yaşayanların yapmış olduğu göç hareketleri üzerinden empati kurularak göçmen deneyimlerinin anlaşılmasını amaç edinmişlerdir. Coğrafya araştırmacıları ise göç hareketini mekânsal olarak ele almışlardır (Brettell ve Hollifield, 2000: 4).

Birey veya grupların ülkeler arasında veya aynı ülke içerisinde yerleşim yerini değiştirme işi, taşınma olarak tanımlanan göç, bir nüfus hareketidir (Türk Dil Kurumu, 2020). Martin ve Zürcher (2008: 3) göçü birey(ler)in taşınması, yer değiştirmesi; Demir (2020) siyasal sınırları belli olan bir toprak parçasından kısmen veya sürekli olarak birey veya kitlelerin ayrılması ve yeni bir birime varması; Vargas ve Villarreal (1986: 8) homo sapiense ait olanların, çatışmalardan kaçmak, yiyecek aramak ve gerçekleşmesi muhtemel olan doğal afetlerden korunmak amacı ile yer değiştirmeleri; Kearney'in (1986: 331) ise nüfusun coğrafi alandaki yer değiştirmesi olarak tanımladığı göçü Marshall (1999: 685) yaşanan sınırların değiştirilerek yeni yaşam alanlarına doğru yapılan kalıcı hareket olarak ifade etmektedir. Lee (1966) ise göçü genelde kalıcı olarak yapılan fakat yarı kalıcı olarak da gerçekleştirilebilen ikamet değişikliği olarak tanımlamaktadır (s. 49).

Göç, sosyo-kültürel, ekonomik ve askeri gibi birçok yönüyle değerlendirilebilen ve çok boyutlu niteliği olan bir olgudur (Taşçı, 2009: 197). Her çağda çok sık görülen göç hareketi ile ilgili yapılan bu tanımlara bakıldığında ortak noktaların yer değiştirme hareketi olduğu görülmektedir. Bu tanımlar yalnızca eyleme vurgu yapmaktadır. Fakat göç süreci, içerisinde birçok unsuru barındırmaktadır. Göç hareketinin meydana gelmesi için birtakım önkoşulların varlığı gereklidir. Bu önkoşullar, göç hareketinin nedenlerini belirleme açısından önem taşımaktadır (Aydın, 2019: 14).

Bu açıklamalardan kapsayıcı bir göç tanımı; ekonomik, siyasi, bireysel ve toplumsal gibi birçok farklı nedenlerle; geçici ya da kalıcı olarak; yalnızca mekânsal değil toplumsal ve kültürel olarak da yapılan bir yer değiştirme hareketi olarak yapılabilir (Andiç, 2018: 6).

1.3.Göç Çeşitleri

Anlık olarak gerçekleşen bir olgu olmayan, bir süreci ifade eden ve birçok faktörden etkilenerek gerçekleşen; gerçekleştiği süre içerisinde de niteliği değişebilen ve biricik bir olgu olan göçün yazın alanı incelendiğinde, farklı şekillerde sınıflandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir (Özyakışır, 2013: 49). Göç hareketi; iradeye bağlı olarak, yoğunluğa bağlı olarak, yerleşme süresine bağlı olarak ve gerçekleştiği sınırlara bağlı olarak da dört grup altında incelenmektedir (Aydın, 2019: 27).

İradeye bağlı olarak gerçekleşen göçler, iki kısımda değerlendirilmektedir: Gönüllü ve zorunlu göçler. Bu göç türleri, fiziksel bir baskının olup olmaması ile birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Faist, 2003: 48). Yaşam ve eğitim kalitesini arttırmak ya da kazancın iyileştirilmesini sağlamak amacı ile yapılan göçler, gönüllü göçlerdir. Savaşlar ve terör olaylarından kaynaklanan göçler ise zorunlu göçlerdir (Koçak ve Terzi, 2012: 170). Hiçbir baskıya maruz kalmadan yapılan gönüllü göçlerde, birey veya gruplar kendi isteklerini ve sosyal çevrelerini de göz önünde bulundurarak göç edilecek yerleri belirlemektedirler (Güllüpınar, 2012: 61). Yaşanılan yeri terk ederek göç etmeye mecbur bırakılan zorunlu göçlerde de birey veya gruplar zulümden, baskıcı rejimlerden uzaklaşarak refah seviyelerini arttırmayı amaçlamaktadırlar.

Göç yoğunluğu esas alınarak yapılan yer değiştirmeler ise bireysel göçler ve kitlesel göçler olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Birkaç kişiden oluşan küçük grupların yer değiştirmeleri münferit göç olarak isimlendirilirken; nicelik olarak daha büyük grupların gerçekleştirdikleri ve köklü değişimler meydana getiren göçler ise kitle göçü olarak isimlendirilmektedir. Münferit ve kitlesel göçleri her zaman birbirlerinden ayıran unsur nicelik değildir. Bireysel olarak ya da kitlesel olarak yapılan göçler, göç eden nüfusu bünyesinde toplayan ve göç veren yerlerin, göç hareketinden etkilenme durumlarına göre ayrıca ele alınmaktadır (Aydın, 2019: 28).

Yerleşme esasına göre yapılan göçler de ikiye ayrılmaktadır. İlki mevsimlik (geçici) göçler, diğeri ise sürekli göçlerdir. Yılın belirli dönemlerinde çalışmak, tatil

yapmak ve gezmek gibi amaçlarla yapılan göçler, mevsimlik göç olarak tanımlanmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 167). Mevsimsel koşullara bağlı olarak gerçekleşmeyen sürekli göçlerde göç hareketini gerçekleştiren birey veya gruplar, yaşadıkları yerleri bir daha dönmek üzere terk etmektedirler.

Göç hareketi, gerçekleştiği sınıra göre ikiye ayrılmaktadır: iç göçler ve dış göçler. Milli sınırlar içerisinde, uzun veya kısa dönemli olarak yapılan yer değiştirmeler, iç göçlerdir. İç göçler, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi, iklim farklılıkları ve nüfus yoğunluğu gibi nedenlere bağlı olarak köylerden kentlere, köylerden köylere, kentlerden köylere ve kentlerden kentlere doğru yapılmaktadır. Ülke sınırları içerisinde bir hareketlilik olan iç göçler, göç çeşitleri içerisinde en çok karşılaşılan durumdur (Gök, 2019: 25).

Uzun süre kalarak çalışmak ve yerleşmek amacıyla, ülkeler arasında geçici veya sürekli olarak yapılan yer değiştirmeler ise dış göçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş, işsizlik, yaşam standartlarının kötü oluşu gibi nedenlerle birlikte birey veya gruplar, yaşadıkları ülkeleri geride bırakarak başka ülkelere göç etmektedirler. Bu durumda da göç edilen ülkedeki nüfus artmaktadır. Yani ülkelerdeki nüfus değişikliğine dış göçler neden olurken; bölgelerdeki nüfus değişikliği ise iç göçlerden kaynaklanmaktadır (Özyakışır, 2013: 177). İşçi sınıfı, kamu sektörüne ya da özel sektöre, belirli bir ücret karşılığında işgücünü satan ve kapitalizmin ürünü olan toplumsal bir sınıftır (Koç, 2003: 8). Bu çalışmada romanlarda gerçekleşen işçi göçleri de dış göç kapsamında değerlendirilecektir.

1.4.Göçün Nedenleri

Birey veya gruplar, göç hareketini gerçekleştirirken toplumların sosyal ve ekonomik yönlerine etki yapmaktadırlar. Aynı şekilde birey veya gruplar, göç hareketini gerçekleştirirken bu faktörlerden de etkilenmektedirler.

-Ekonomik Nedenler: Ekonomik nedenlere dayanan göç hareketinin temelini, birey veya grupların, refah seviyelerini yükseltmek istemeleri oluşturmaktadır. Yoksul yaşamdan kurtulmak isteyen, işi olan ya da mevcut işinden yeterince kazanç sağlayamayan insanlar, kazançlarını arttırmak amacı ile yer değiştirmek isterler. Örneğin

bulunduğu kırsal bölgedeki ekilebilen toprakların yetersizliği, gelirin düşmesine neden olmaktadır. Bu durumda da birey veya gruplar, daha iyi ekonomik şartlara sahip olmak amacı ile kendi iradelerine dayanarak göç etmektedirler.

-Doğal felaketlere dayanan göçler: Bu göç nedeninde doğa, insana bir tür baskı kurmakta ve göç hareketi zorunlu bir hal almaktadır. Yaşanan ve yaşanması muhtemel olan doğal felaketler nedeni ile birey veya gruplar göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

-Demografik nedenlere dayanan göçler: Köylerdeki doğurganlık oranının kentlere göre daha yüksek oluşu- ki bu durum az gelişmişliğe örnek olarak verilmektedir- köylerin kentlere göre nüfus artış hızının daha yüksek olmasına yol açmaktadır (Kart ve Keser, 2019: 35). Nüfusun artması, köylerde yaşayan insanların elde ettikleri gelirin yetmemesine yol açıp geçim sıkıntısı oluşturmakta ve bu durum da birey veya grupları yer değiştirme hareketine yönlendirmektedir (Sencer, 1979: 37-41).

-Sosyal nedenlere dayanan göç hareketi: Cinsiyet, din ve ırk gibi konularda ayrımcılığa maruz kalan birey ya da grupların gerçekleştirdiği yer değiştirmelerdir.

-Politik nedenlere dayanan göçler: İnsan hakları ihlali, birey ya da grupların politik nedenli yer değiştirme nedenlerinin başında gelmektedir. Göçmenler; baskıcı yönetim, insan hakları ihlalleri, etnik kökene dayalı ayrımcılık, yapılan yolsuzluklar, siyasi düşüncelerin engellenmesi gibi nedenlerle kendi güvenliklerinin artabileceği yerlere göç etmektedirler (Mansoor ve Quillin, 2006: 78; Cassandra, 2007: 3-4).

1.5.Göç ile İlgili Yaklaşımlar

Göç teorileri incelenmek istendiğinde, sınıflandırmanın birçok farklı şekilde yapıldığı görülmektedir. Bunun nedeni ise göç olgusunun disiplinler arası bir alan olmasıdır. Göç ile ilgili yaklaşımlar, temel, ekonomik temelli ve sosyo-kültürel kuramlar altında üç başlıkta ele alınacaktır (Adıgüzel, 2019: 24-31).

1.5.1.Temel Kuramlar

E.G. Ravenstein, Everet Lee ve Petersen, temel kuramlar altında incelenecek isimlerdir. Ravenstein, göç olgusunu ekonomik, sosyal ve siyasi koşullar içinde değerlendirmektedir. Lee, göç olgusunu itici ve çekici faktörlere dayandırmaktadır. Petersen ise göç olgusunu, itme-çekme, bireysel ve sosyal faktörler üzerinden ele almaktadır (Özcan, 2016: 185-193).

1.5.1.1.Ravenstein' in Göç Kanunları

Ravenstein, göç olgusunun genel kanunlarını içeren Göç Kanunları adlı çalışmasında yedi maddeden oluşturduğu kanunlarda göç ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Göç ile ilgili yapılan ilk çalışma ile Ravenstein, kendisinden sonra yapılacak olan göç çalışmalarına da temel oluşturmuştur (Yalçın, 2004: 22). Ravenstein (1885) bu çalışmasında yalnızca Birleşik Krallık içerisinde olan yer değiştirmeleri konu edinmiştir (s. 167). Yine aynı çalışmasıyla Ravenstein, 1871 yılında Birleşik Krallık nüfus sayımı raporuna göre birey veya grupların göç etme nedenlerini ortaya koyduğu raporunda, insanların mevcut işlerinden elde ettikleri gelirlerden memnun olmadıkları ve daha iyi imkânlarla sahip olmak istedikleri için göç etme isteğinde oldukları sonucuna ulaşmıştır (s. 167-168). Ravenstein bu çalışmasıyla göç kanununun maddelerini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (s. 198-199):

1) Göç eden bireyler, göç hareketlerini gerçekleştirirken kısa mesafede yer değiştirmektedirler. Bu durum, göç alan bölgede göç dalgaları oluşturur. Göç hareketi büyük ticaret ve sanayi merkezlerine doğru yönelme eğilime girer çünkü bu bölgelerde daha fazla göçmen barınabilecektir. Büyük merkezlerdeki göç hareketinin boyutu da, bu merkezlerde yaşayan nüfusun yoğunluğuna bağlı olmaktadır. Büyük merkezlerdeki iş imkânlarının o bölgede yaşayan nüfusa oranlanmasıyla, yer değiştirme hareketinin boyutu da değerlendirilebilmektedir.

2) Sanayi ve ticaretin gelişmiş olduğu kentler, kendilerine yakın yerde yaşayan birey ve grupları kendisine çekmektedir. Yapılan göç hareketiyle birlikte kırsal bölgelerde nüfus seyrelmesi meydana gelmekte; bu seyrelme de daha uzak bölgelerden göç eden kişilerce doldurulmaktadır. Daha uzak bölgelerden gelen kişilerin geldiği bölgelerde oluşan seyrelme de o bölgelere yakın yerdeki insanların göç etmesiyle doldurulmuş olacaktır. Bu şekilde de göç hareketi ülkenin tümüne yayılacak; insanlar büyük kentlere doğru göç ettikleri için kırsal nüfusun içerisinde boşluklar meydana gelecektir.

3) Birey veya gruplar, sanayi ve ticaretin geliştiği merkezlere doğru göç ederek buradaki imkânlardan yararlanmak istemekte ve bu gelişmiş merkezlere doğru

yayılmaktadırlar. Bu gelişmiş merkezler ise işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla göçmen emmektedir (İnce, 2019: 2584).

4) Yer değiştiren nüfusu kendi bünyesine çeken yerleşim yerleri, aynı zamanda göç de vermekte ve bu durum da diğer göç hareketlerini tetiklemektedir. Yani göç hareketi zincirleme bir şekilde gerçekleşmekte ve başlayan ilk göç hareketi, diğerlerine de önayak olmaktadır.

5) İlk dört kanundan farklı olarak beşinci kanun, basamaklı ya da zincirleme bir göç hareketini değil; doğrudan bir göç hareketini anlatmaktadır. Göç eden birey veya gruplar, doğrudan büyük sanayi ve ticaret kentlerini kendilerine hedef olarak belirlemektedirler.

6) Kentte yaşayan bireyler, köylerde yaşayan bireylere göre daha az göç etme eğilimine sahiptirler (Kaygalak, 2009: 13). Kentlere yapılan göçler, kentlerde yaşayan bireyleri göç etmeye yöneltmemekte; aksine köylerden köylere yapılan göçler ise köy sakinlerini yerinden oynatarak göç etmeye yöneltmektedir. Bu durum da bir göç dalgası ve basamaklı bir göç oluşturmaktadır.

7) Bu göç kanununda ise cinsiyet konusu ele alınmaktadır. Kadınlar, erkeklere oranla daha fazla yer değiştirmeye eğilimlidirler. Kısa mesafelere bakıldığında kadınlar erkeklere oranla daha fazla yer değiştirme hareketini gerçekleştirirken; erkekler daha çok uzun mesafe göç hareketlerini gerçekleştirmektedir (Özcan, 2016: 189).

Bu kanunlara bakıldığında görülmektedir ki, Ravenstein göç hareketini, kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve göçün nedenlerini ekonomik faktörlere dayandırmaktadır; Ravenstein'in göç kanunları tarihsellikten uzaktır, göçmenler yalnızca maliyet-kazanç hesabı yapmaktadırlar ve göçte rol oynayan faktörler, göreceli ve keyfi olarak sıralanmaktadır. (Castles vd. 2014: 28-29). Ravenstein, bu kanunlarla dönemine ve Büyük Britanya'ya ait bilgileri verirken günümüzdeki göç hareketleri ise daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve göç hareketlerinin temelinde birçok farklı neden yatabilmektedir. Bu nedenle göç hareketleri yalnızca bu kanunlara bakılarak anlaşılamayacaktır çünkü kanunlar eksik ve yetersiz kalmaktadır (Türkkan, 2019: 39).

1.5.1.2. Everet Lee'nin Göç Kuramı

Lee, Göç Teorisi adlı makalesinde -göç eden bireyleri de göz ardı etmeyerek- göç hareketinin kendisini ön plana almaktadır. Lee kuramında, hem bireylerin yaşadıkları

yerin itici faktörlere; hem de göç edecekleri yerin çekici faktörlere sahip olduğundan bahsetmektedir (Lee, 1966: 56). Çekici faktörleri ekonomik refahın, gelirin, iş imkânlarının yüksek olması; itici faktörleri ise işsizliğin, düşük gelir seviyesi, iklim koşullarının elverişsiz olması, kısıtlı düşünce özgürlüğü olarak belirtebiliriz. Bireyleri göç hareketini gerçekleştirmeye iten birtakım ekonomik, sosyal ve kültürel sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler elbette her bir birey için aynı değildir. Örneğin eğitim nedeniyle göç edecek olan birey için okul ve kütüphane gibi faktörler önemli olabilirken; çalışma amacı ile göç edecek olan bireyler için ise daha çok iş imkânlarının çokluğu önem taşımaktadır. Göç etmek isteyen bireyler, itme ve çekme faktörlerinin kendilerine göre hesabını yaparak göç kararını almaktadırlar. Bu hesap sonucu çekici taraflar, itici taraflardan daha fazla ise göç kararı uygulanmaktadır (Lee, 1966: 51).

Lee (1966) göçmenlerin yer değiştirme kararını etkileyen faktörleri yaşanılan yer, gidilecek yer, göç sürecinde karşılaşılabilecek engeller ve bireysel faktörler olarak sıralamaktadır (s. 51).

Çekici faktörleri göz önüne alarak göç etmek isteyen bireylerin önüne birtakım engeller çıkmaktadır. İlk engel, göç edilecek yere olan uzaklıktır ya da göç yolculuğunun zorlu oluşudur. Göç süreci ile birlikte gelen sosyal belirsizlik, göç sürecinde harcanacak maddi bedeller gibi engeller mikro engelleri oluştururken; göç kanunları, hukuki engeller gibi kurallar da makro engelleri oluşturmaktadır (Çağlayan, 2013: 94). Lee (1966) göçün seçici olduğunu söylemektedir. Çünkü göçmenler, göç sürecindeki engellerin üstesinden gelmekte aynı başarıyı sağlayamayacaktır (s. 56).

1.5.1.3. Petersen'in Göç Tipleri

Petersen (1958) Göçün Genel Tipolojisi adlı makalesinde dört göç tipi belirleyerek göçü ele almaktadır (s. 261-263). Yine aynı çalışmasında Petersen, belirli bir dönemde itici faktör olan bir durumun, başka bir dönemde çekici faktör olabileceğini söylemektedir (s. 264-266).

İlkel göçler kategorisinde, bir itme faktörü olarak doğal çevre esas alınmaktadır. Kuraklık, hava şartlarının kötü olması gibi nedenlerle birlikte ilkel dönemde yaşayan insanlar, göç etmek istemişlerdir (Adıgüzel, 2019: 29).

Zorunlu göçlerde sosyal koşulların getirmiş olduğu baskı esas alınmaktadır. Bu kategoride göç süreci, birey veya grupların iradesi dışında gerçekleşmektedir. Bu yönüyle

ilkel göçlerden ayrılan zorunlu göçlere örnek olarak Nazi Almanyası'nda göç etmeye zorlanan Yahudiler verilebilir. Antisemitist algı etrafında gelişen Yahudilere karşı nefret ile birlikte Yahudilerin toplama kamplarına götürülmesi politikası bu göçe örnek olarak verilebilir (Çakı, 2019: 205).

Serbest göç kategorisinde zorunlu göç kategorisinden farklı olarak göç kararını bireyin kendisi vermektedir. Herhangi bir zorlayıcı kuvvetin olmadığı bu göçlerde bireyler çalışmak, ferah seviyelerini yükseltmek ve daha iyi bir eğitim almak amacıyla göç etmektedirler. Serbest göç kategorisi, kitlesel göçlerden ziyade bireysel göçleri ele almaktadır (Çağlayan, 2006: 76).

Serbest göçlerin bir sonucu olan kitlesel göçlerde, öncü konumunda göç eden bireyler, göç ettikleri yerin çekici özelliklerini geride kalan bireylere anlatmaktadırlar (Adıgüzel, 2019: 29). Öncü göçmenler, göç etme niyetinde olan fakat göç sürecindeki belirsizlikler nedeniyle cesaret edemeyen bireyleri cesaretlendirmektedirler. Bu durum da zincirleme olarak göç dalgasına neden olmaktadır.

1.5.2. Ekonomik Temelli Göç Kuramları

Bu kuramlar, göç ile ilgili ilk dizgesel kuramlardır (Adıgüzel, 2019: 29). Bu başlık altında sırasıyla Neoklasik, Yeni Ekonomi ve İkiye Bölünmüş Emek Piyasası kuramına değinilecektir. Bu kuramlar ekonomik temellidir fakat birbirlerinden farklı özelliklere de sahiptirler. Bu nedenle bu kuramlar göç olgusunu anlamak açısından farklı noktalara sahiptirler (Görgün, 2018: 1157).

1.5.2.1. Neoklasik Ekonomi Kuramı

Bir ülkede emek fazlası var ise düşük ücret düzeyi; emek kısıtlılığı var ise de yüksek ücret düzeyi bulunmaktadır. Neoklasik teori, iki boyuta sahip olup ilki makro boyuttur. Makro boyutta gerçekleşen göç, sermaye ve emeğin eşit dağılmamasından kaynaklanmaktadır (Toksöz, 2016: 16). Kazandığı ücret az olan işçi, daha yüksek ücret alabileceği ülkelere göç etmektedir (Unat, 2017: 53). Mikro boyutta ise rasyonel düşünüp kar-maliyet hesabı yapan birey göç kararını vermekte ve beklediği getirinin en yüksek olduğu ülkeye göç etmektedir (Massey vd. 1993: 434-436).

1.5.2.2. Yeni Ekonomi Kuramı

Birden fazla kişinin bir araya gelip verdiği bir karar olan Yeni Ekonomi Kuramı, refah seviyesinin düşük olduğu ülkelerdeki aileler tarafından gerçekleştirilmektedir. Aileler, daha kaliteli ve rahat bir yaşam sürmek amacı ile göç kararı almakta; bu da ailelerin gelir konusunda sahip olduğu riskleri azaltmakta ve yerel piyasaların başarı oranını arttırmaktadır (Unat, 2017: 8). Fakat gelirlerini göç süreci için harcayamayacak aileler bulundukları ülkelerde kalmaya devam etmektedirler (Güllüpnar, 2013: 106). Göç edemeyen ailelerin gelirleri ise göç eden aileler tarafından karşılanmaktadır.

1.5.2.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Kapitalizmin ihtiyaç duyduğu durum, düşük ücretli göçmen işçilerdir. Çünkü ücretlendirme en alt tabakadan başlar ve yukarıya doğru artış gösterir. Alt tabakanın aldığı ücrette meydana gelen bir artış, üst tabakalarda da zam şeklinde kendisini gösterecektir; bu nedenle de alt tabakanın aldığı ücret en az miktarda tutulmaya çalışılmak istenmektedir. Düşük ücret etrafında gelişen bu teoride, insanlar paralarını kazanırken aynı zamanda toplumsal statüsünü de arttırmayı amaçlamaktadırlar. Göçmen işçiler statülerinin, geldikleri ülkelere kazandıkları paradan daha fazlasını göç ettikleri ülkelerde kazanmaya başladıkları zaman arttığını düşünmektedirler. Göç alan ülkenin durumuna göre şekillenen kuramda, göç veren ülkedeki işsizlik oranlarının yüksek ve ücretlerin düşük olması göçün nedenleri arasında yer almamaktadır (Toksöz, 2016: 17-18).

Uluslararası emek göçünün asıl nedeni sanayinin ağırlıkta olduğu ülkelerin istihdam açığından kaynaklanmaktadır. 1979 yılında geliştirdiği teoride Piore, sanayi toplumlarının işgücü piyasasını ikiye ayırmaktadır. İlk basamağı vasıflı, sosyal güvenceli ve sendikalı işçilerin oluşturduğu sermayesi fazla olan işçiler, işverenler tarafından kolaylıkla işten çıkarılamayacaklardır. İkinci basamakta ise vasıfsız ve sosyal güvencesiz işçiler olan göçmen işçiler yer almaktadır. İki basamaktan oluşan bu yapıyla birlikte işgücü piyasası da bölünmüş bir hal almaktadır. Bu ayrışmaya neden olan diğer faktörler ise cinsiyet ve etnisitedir (Güllüpnar, 2013: 110).

1.5.2.4. Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı

Göçün yönü az gelişmiş veya gelişmemiş (çevre), ülkelerden; gelişmiş (merkez) Batı ülkelerine doğru olan bu kuramda, göç alan ve göç veren ülkeler birbirlerine bağımlı konumdadırlar (Adıgüzel, 2019: 32). Merkezi oluşturan ülkeler, ucuz işgücü, pazar ve ham madde konularında çevre ülkelere bağımlıdırlar. Çevre ülkeler de ellerinde bulunan ham maddeyi işlemekte yetersiz kaldıklarından dolayı, merkez ülkelere bağımlıdırlar. Çevre ülkelerde, merkez ülkeler eliyle kurulan fabrikalar sonucu zayıflayan yerli üretim, ucuz emek piyasasını arttırmaktadır. Batılı sömürü düzeni olarak adlandırılan bu durumda ise merkez ülkeler, çevre ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmektedir (Yalçın, 2004: 35-40). Toplumsal yaşamda birçok değişiklik meydana getiren bu durum da göçleri tetiklemektedir. Geleneksel üretimle bağlarını koparan işçiler, göç ederek sanayi merkezlerinde çalışmak istemektedirler (Çağlayan, 2006: 81). Denge Sistemi kuramının tam tersi olan bu kuramda göç hareketi, göç veren ülkeleri daima fakirleştirmekte ve kaynaklarını tüketmektedir (Çakır, 2011: 136). Yani merkez-çevre kuramı, denge kuramı gibi ikili bir durumu değil, monist bir durumu savunmaktadır.

1.5.3. Sosyo-Kültürel Göç Kuramları

Göç ve sosyo-kültürel alanlar, birbirleri ile yoğun bir ilişki içerisindedir. Sanayi ülkelerinin işgücü talepleri, gelişmiş endüstrilere doğru yönelen bir hareketi de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler de kültürel alanlarda etkisini göstermiştir. Denge kuramı, merkez-çevre kuramı, göçmen ilişkiler ağı ve göç sistemleri kuramı olmak üzere dört alt başlık altında inceleme yapılacaktır (Adıgüzel, 2019: 31-33).

1.5.3.1. Denge Kuramı

Gelişmiş ülkeler ve gelişmemiş ülkeler arasında bir nüfus transferi ile işçi gücü transferinin gerçekleştiği bu kuramda göç, olumlu etkiler oluşturan bir durumdur. Denge kuramında göç, dengesizlikleri ortadan kaldıran bir modernleşme sürecidir. Fakat denge kuramına, gelişmemiş ülkelerde sosyal ve ekonomik dengeleri daha da derinleştiği eleştirisi yapılmaktadır (Çakır, 2011: 136).

1.5.3.2. Göçmen İlişkiler Ağı (Network)

Sosyoloji alanında 20. yüzyılda kullanılmaya başlanan ağ olgusunda göçmenler, geride bıraktıkları aileleri, arkadaşları ile yerleştikleri ülkelerdeki göçmen ve göçmen olmayan kişilerin oluşturduğu ilişki ağları, göçmen ilişkiler ağını ifade etmektedir (Güllüpnar, 2013: 117). Bu ilişki ağlarını oluşturan kişiler, öncü göçmenlerdir. Öncü göçmenler, göç sürecinde edindikleri tecrübeleri anavatanlarında yaşayan aile ve arkadaşlarına aktarmaktadırlar. Köken ülke ile göç edilen yeni ülke arasında kurulan bu ağ, göç etmek isteyen kişiler tarafından kullanılmakta ve bu da zincirleme göçlere yol açmaktadır. Bu ilişki ağları, göçün maliyetlerini azaltmakta; aynı zamanda göç hareketlerini de hızlandırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Göç etmek isteyenlerin yararlanabileceği ilişki ağı olmaması durumunda ise göçmenler illegal yollara başvurarak göç etmek isterler ve büyük borçlar altına girerler (Vural, 1966).

Köken ülke ve varış yeri arasındaki bağlantılar olarak ifade edebileceğimiz göçmen ilişkiler ağı, Türkiye’de kendisine hemşerilik olarak yer bulmuş önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Jenissen, 2004: 34). Bu ilişkiler ağı, göçmenlere yalnızca göç sürecinde yardımcı olmayacak; göç edilen yere uyum sağlama konusunda, kalınacak yerin bulunması konusunda, sosyal güvenlik kurumlarına erişim ve iş bulma konusunda da yardımcı olabilecektir. Göçmen ilişkiler ağı kuramında görüldüğü üzere, aynı zaman diliminde göç alıp göç veren ülke ve bölgeler, hem ekonomide hem de sosyo-kültürel alanda değişme göstermektedirler (Haas, 2009: 22).

1.5.3.3. Göç Sistemleri

Neoklasik kuram, bireyi ön plana çıkartarak göçün tarihsel alandaki nedenlerini göz ardı etmektedir. Dünya sistemleri teorisinde ise sermaye her alanda ön plana çıkarak bireylere gereken önem verilmemektedir. Neoklasik ve dünya sistemleri kuramlarına getirilen bu eleştiriler sonucunda da göç sistemleri teorisi oluşturulmuştur (Toksöz, 2016: 20). En az iki ülkenin karşılıklı olarak göçmenleri değişimini esas alan, hem politik hem de ekonomik kaynaklı olan bu kuramda, ülkeler arası mesafenin kısa olmasına gerek olmadığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika gibi birbirine yakın ülkeler bu sisteme dayanarak göçmen değişiminde bulunabilecekleri gibi uzak ülkeler de

göçmen değişiminde bulunabilmektedir (Çağlayan, 2006: 82). Göç sistemleri teorisine dayanarak göçmen değişikliği yapan ülkeler, gerçekleştirilen bu yer değiştirme hareketinden önce de ilişkilerde bulunmuşlardır (Faist, 2003: 50-55). Bu ilişkiler ticari ilişkiler, sosyo-kültürel ilişkiler ve bazen de askeri işgale dayanan ilişkiler şeklinde olabilmektedir. Ülkeler arası ilişkiler hem makro hem de mikro ölçekte gerçekleşmektedir. Göç hareketini anlamak açısından bu iki yapı da büyük önem taşımaktadır. Mikro basamak, göçmenlerin birbirleriyle olan iletişimlerini, inançlarını ve davranışlarını ele alırken makro basamak ise kurumsal faktörleri ele almaktadır (Toksöz, 2016: 20).

Faist (2003), göç sistemleri kuramının üç ana maddesini şu şekilde sıralamaktadır (s. 82-83):

-Göç süreçleri üzerine yoğunlaşan göç sistemleri kuramı, bir defaya mahsus değildir. Bir kez başladığı takdirde, sürekli bir değişim ve gelişim göstererek kendisini besleyecek ve bir sürece dönüşecektir.

-Toplumsal ağların güçlü bir şekilde dâhil edildiği göç sistemleri kuramında, göçmenler karşılaştıkları engelleri (göç alan ülkelerin göçmen kabul etme konusunda koymuş olduğu kurallar, göç sürecine katılan devletlerin ekonomik açıdan farklı oluşu vb) aşmak için birtakım yöntemler geliştirmektedir. Bu yöntemlere etki eden önemli bir faktör de toplumsal ağlardır.

1.6. Göç ve Toplumsal Değişme

Yirmi birinci yüzyıl, bir değişimler yüzyılı olup; tabuların ortadan kalktığı, sanatta, insan ilişkilerinde ve siyaset gibi birçok alanda yeniliklerin kolayca meydana geldiği bir yüzyıldır. Değişme olgusu hep vardır ve değişmeyen tek şey, değişimin kendisidir. Birey, yaşadığı çevre değiştiğinde-bireyin düşünce yapısına bağlı olarak-eskiye göre daha iyi ya da daha kötü olarak değerlendirme yapmaktadır. Bu nedenle değişme olgusu, bireyler tarafından farklı bir şekilde ele alınmaktadır (Güçhan, 1992: 21-23).

Kentleşme ve göç, toplumların yapısal değişmelerinde etkili olmaktadır (Kıray, 2007: 141). Bu nedenle de kentlileşmenin, bireyin veya grupların kentte yaşaması olarak ifade edilmesi eksik bir tanım olacaktır. Çünkü birey ya da gruplar, geride bıraktıkları, bağlı oldukları cemaat ya da topluluktan; daha geniş yaşam biçimi olan bir topluma katılırlar.

Katıldıkları bu toplum, insan yaşamında, davranışlarında, birbirleriyle olan ilişkilerinde, yeme içme alışkanlıklarında, giyim kuşamlarında ve daha birçok noktada kırsal alandan farklıdır. Kentlileşme, geçmişte yaşadığı yerin kurallarına göre kentte yaşamaya devam etmek gibi, yalnızca fiziki açıdan yer değiştirme olayı değildir. Kentlileşme, yaşanan yerin değiştirilmesi ile birlikte kültürün de değiştirilmesidir. Kültür değişmesi durumu, uzun bir sürede gerçekleşeceği için kentlileşme de kentleşme gibi süreç meselesidir.

1.6.1. Toplumsal Değişmenin Tanımı ve Boyutları

İlgili tanımlamalara bakıldığında aynı temelden yola çıkan açıklamalar olduğu görülmektedir. Bottomore (1977) toplumsal değişmeyi, toplumsal kurumlarda ve kurumlar arası ilişkilerde meydana gelen değişim olarak tanımlamaktadır (s. 329). Steiner, Ginsberg ve Boskoff ise toplum yapısındaki geniş değişimler olarak tanımlamaktadır (Kongar, 1981: 52).

Bir toplumun sosyal yapısında meydana gelen dönüşümler olan toplumsal değişimin belirli bir zamanı, mekânı ve öznelere bulunur. Teokratik bir yönetimden demokrasiye geçiş, tarımda kullanılan aletlerin modernizasyonu, tüketim kültüründe görülen değişiklikler gibi çok geniş bir alana sahiptir. Her toplum dönüşüm içerisindedir. Fakat dönüşüm hızları farklı olup geleneksel toplumlarda yavaş iken; sanayileşmiş toplumlarda ise daha hızlı ilerlemektedir. Fiziki çevre, sosyo-ekonomik durumlar, modernleşme, bilim ve teknolojiye görülen ilerlemeler, demokratikleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması toplumsal değişmeye etki eden faktörlerden bazılarıdır (Doğru, 2019: 84-85). Toplumsal değişim, ailelerin hayatını idame ettirme yollarında, dinsel davranışlarında, gelenek ve görenekleri gibi birçok alanı kapsayan değişimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki tanımların hepsinde bir toplum yapısındaki değişikliklerden bahsedilmektedir. Aile, sanat ve din gibi öğelerin içinde olduğu üst yapı ile ekonomi ve üretim gibi alt yapı öğeleri birlikte sistemi oluşturmaktadır. Bu sistemi oluşturan öğelerde meydana gelen değişiklik, diğer öğelere de yansiyarak bireylerin tutum ve davranışlarına etki etmektedir (Bottomore, 1977: 330-331). Toplumsal yapıyı oluşturan alt yapı ve üst yapı öğeleri birbirleri ile ilişki içerisindedirler.

Toplumsal değişme bu ögelerin her birinde mevcuttur fakat aynı zamanda ve aynı hızda gerçekleşmemektedir (Güvenç, 1976: 335). Toplumsal değişme yavaş ve dengeli bir şekilde ya da hızlı ve dengesiz bir şekilde gerçekleşebilir. Daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülen hızlı ve dengesiz toplumsal değişme, beraberinde birçok soruna da getirmektedir. Daha modern kesimden daha geleneksel kesime doğru görülen değişmenin neden olduğu sorunlar, tampon kurumları adı verilen denge kurma mekanizmalarıyla düzeltilmeye çalışılmaktadır. Örneğin köyden kente göç eden bireyler, arzu ettikleri yaşam standartlarına ulaşamadıklarında- başta televizyon olmak üzere- kitle iletişim araçları devreye girmektedir. Bu şekilde de kendilerini kente yabancı hisseden göçmenlerin sorunları bir nebze kadar çözülmüş olur (Güçhan, 1992: 24).

Maddi ve manevi olmak üzere iki yönü bulunan kültür de göç hareketinden kaynaklanan değişimden etkilenmektedir. Toplumların teknoloji alanında ilerlemesi ve üretim ilişkileri (maddi) ve gelenek, görenek, ahlak kuralları (manevi) bu değişmelerden etkilenen kültürün ögelerindendir. Bir toplumun maddi ve manevi medeniyetinin değişmesi olarak kültürel değişme, sanayileşme, kentleşme ve göç durumlarında hızlı ilerlemektedir. Kentleşme ve göç ile karşı karşıya gelen modern kültür ve geleneksel kültürde egemen olan modern kültürdür. Geleneksel kültür ise bu durumda bir çözüme içerisine girer fakat ortadan kalkmaz. Farklı boyutlarda var olmaya devam eder. Büyük kentlere göç ile birlikte maddi kültür denilen barınma şekli, çalışılan işler ve elde edilen gelir hızlı bir değişime uğramaktadır.

Kentler heterojen bir yapıya sahiptir; farklı etnik grupları, farklı meslekleri ve farklı kültürleri içerisinde barındırır. Kırsal kesimde görülen akrabalar ve komşular arası yardımlaşmanın yerini kentlerde borçlanma ve bankalardan kredi alma gibi kurumlar almıştır. Kırsal alanlarda ilişkiler sosyal normlar tarafından denetlenirken kentlerde bu görevi resmi normlar üstlenmektedir. Kırsal alanlarda emek yoğun bir üretim biçimi ağırlıktadır. Bireyler tarım sektöründeki işleri yapmaya yetecek kadar yüzeysel becerilere sahiptirler. Yani geleneksel toplumlarda bireyler kazandıkları becerileri eğitim kurumları yoluyla değil; insan-doğa ilişkisi yoluyla edinmektedir.

Evrensel bir olgu olan, kurumlar içerisinde en eski yapıya sahip olan aile, göç ile birlikte etkilenen olguların başında gelmektedir. Geleneksel yaşam biçimine sahip olan ve yeniliklere açık olmayan muhafazakâr aileler, göç ve buna bağlı olarak kentleşme ile birlikte bir değişim süreci içerisine girer.

Geleneksel geniş aile yapısından, küçük çekirdek aile yapısına geçiş başlamış olur. Hızlı sanayileşme ile kırsal kesimlerde yaşayan milyonlarca insan büyük kentlere göç ederek hızlı bir nüfus birikimi yoluyla kentleşmeye neden olmuştur.

Yaşam alanlarını değiştiren bireylerin, yaşam şekilleri de değişmekte; bu da aile yapısında, kültürel değerlerde, giyim kuşamda, yeme içme tarzında vb. değişikliğe neden olmaktadır (Erkan, 2010: 223-229).

1.6.2.Göç Edenlerin Kentle Bütünleşme Süreçlerinde Yaşadıkları Toplumsal Değişmeler

Kente göç eden bireyler, beraberlerinde sahip oldukları kültürlerini, gelenek göreneklerini, yeme-içme ve giyim kuşam tarzlarını da getirmektedirler. Bu nedenle de kentte uyum sürecini geçirirlerken çok ciddi sorunlar ile karşılaşmakta ve sarsıcı bir şekilde gerçekleşen değişim süreci içerisine girmektedirler. Marx, üretim ilişkilerinin ve onun oluşturduğu üstyapı alanlarının aynı hızla değişmeyeceğini söylemektedir (Koç, 2016). Tüketim alışkanlığı, giyim tarzı ve eğlence gibi maddi kültür olarak değerlendirilen alanlardaki değişimler kısa zamanda gerçekleşmektedir.

Gelenek görenekler ve değer yargıları olarak değerlendirilen manevi kültür alanındaki değişimler ise daha uzun sürede; bireylerin öğrenme isteği ve merakları doğrultusunda gerçekleşmektedir (Güçhan, 1992: 36-54).

1.6.2.1. Sosyal Tabakalaşma Sorunları

Kente göç eden bireyler, geride bıraktıkları akrabalarından, topraklarından ve evlerinden keskin bir şekilde kopmaktadırlar. Kente göç etmek, geride kalanlardan daha iyi durumda olmak ve daha iyi bir toplumsal statü içerisinde olmak anlamına gelmektedir. Gecekondularda yaşayan göçmenler, kendi içlerinde farklı bir sosyal tabakalaşma yapısı içerisine girmektedirler. Örneğin tüccarlar ve küçük esnaflar gecekondu kimliği içerisinde daha ön planda yer almaktadırlar. Kente göç etmeleri daha eskiye dayanan ve bu nedenle de kent hayatını daha iyi bilen bu bireyler, gecekonduların ekonomik açıdan da üst sınıfını oluşturmaktadırlar. İşçi sınıfı orta tabakayı; işsizler ve geçici iş yapanlar ise en alt tabakayı oluşturmaktadır (Avcıoğlu, 1973: 733-735).

Bireylerin sosyo-ekonomik ilişkilerinde ve yaşam tarzlarında değişim meydana getiren göçler, kentlileşme ile birlikte bireyselleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Kırsal alanlar bireycilikten uzaktır ve bireyin yeri aile kavramı etrafında şekillenmektedir. Ailesinden ayrı olarak bir yaşamı ve varlığı olmayan birey, ailesinden kaynaklanan bir durumdan dolayı toplumda kendine yer edinir (Sencer, 1979: 345). Kentin bireyleşme eylemine imkân tanıyan yapısı içerisine giren bireyler, eğitim, kültür ve ekonomik yaşantılarındaki iyileşmeyle de kentlileşme süreçlerini başlatmış olurlar. Kırsal alanda özel alan ve kamusal alan ayrımının olmaması, bireyleri kırsalda toplumsallaşmadan da mahrum bırakmaktadır (Tiken, 2015: 74-75). Kentteki yaşantısını sürdürmeye çalışan birey, yalnızca bireyselleşme ile kalmamakta; toplumsallaşma eğilimine de girmektedir. Kentlerde ise var olan özel alan ve kamusal alan ayrımı ile bireyler, özel alanlarda bireyselleşmeyi; kamusal alanlarda ise toplumsallaşmayı öğrenmektedirler (Hele, 1996: 74).

Göç eden bireyler, kentle bütünleşme süreçlerinde yeni bir kimlik inşa etmeye de başlamaktadır. Göç hareketinin ilk başlarında aileler, yaşadıkları gecekonduarda kırsalın ataerkil yapısını sürdürmeye devam etmektedir. Kentlileşme süreci başladığında, sanayileşme ve modernleşmenin etkisiyle kırsaldaki ataerkil yaşam yavaş yavaş terk edilmektedir. Bu süreçte, değişime uğrayan bir yapı olarak aile kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kırsal alanda ekonomik faaliyetler insan emeğine dayanmaktadır. Kırsaldaki aileler üretim topluluğudur. Kentte yaşayan aileler ise tüketim topluluğudur. Göç eden ailelerin kentlileşmesi ile birlikte oluşan tüketim toplumu da göç hareketinin getirdiği toplumsal değişimlerden bir tanesidir. Kırsal alandaki ailelerin kalabalık olması da kırsalın ekonomik özelliğini yansıtan bir durum olarak değerlendirilmektedir. Aile fertlerinin her birinin üretim sürecinde bir görevi vardır. Kırsalda yaşayan ailelerin çocuk sayısının fazla olması da işgücünde bir artış olarak düşünülmektedir (Sencer, 1979: 327).

Kent yaşamında çocuklar, ailelerinin ekonomik faaliyetlerine katkı sağlayamamaktadırlar. Bu nedenle de kent yaşamıyla birlikte gelen toplumsal değişim, ailelerin çocuk sayısında kısıtlamaya gitmelerine neden olmaktadır (Tiken, 2015: 77). Kırsalın kalabalık aileleri yalnızca ekonomik özellikleri hakkında ipucu vermemekte; toplumsal yapısı hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Örneğin ailenin en yaşlı üyesi hem ailenin geçim konusunda söz sahibidir; hem de aile içerisinde kural koyucu bir rolü yerine getirmektedir. Göç ederek büyük kentlerle bütünleşme sürecini başlatan aileler, geniş aile yapısından uzaklaşmakta ve kendi kurallarını kendi koyan bir çekirdek aileye dönüşmektedir.

Toplumsal örgütlenme, göç hareketiyle birlikte kentlileşmenin getirdiği toplumsal değişimlerden bir diğeridir. Kentlerde sınıf farklılıkları, iş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte örgütlü yapılar içerisine dâhil olma durumu başlamaktadır. Kırsal alanda yaşayan bireyler için önem arz etmeyen toplumsal örgütlenmeler olan sendikalara, siyasal partilere, meslek odalarına ve derneklere katılım başlamaktadır. Toplumsal ve sınıfsal mücadelelerin merkezi olma niteliği taşıyan kentlerdeki yaşam, ekonomik ve kültürel alanda mücadele şeklinde yürütülmektedir (Aslan, 2008: 44). Kentin sunduğu yaşam standartlarından yararlanmak isteyen, ortak payda etrafında buluşan bireyler, bu örgütlenmeler ve katıldıkları faaliyetler ile birlikte toplumsal değişim içerisine girmiş olmaktadır (Kartal, 1983: 234).

Türkiye’de yaşanan hızlı kentleşme ve göç hareketleri ile birlikte, birçok farklı yaşam biçimine ve farklı kültüre sahip olan insanların kentin her yerine farklı oranda dağılması ile oluşan kent heterojenliği ve karmaşıklığı, daha da artmaktadır. Göç ederek kente gelen birey, bu karmaşıklık içerisinde kendini kente ait hissedemeyebilir. Arkada bırakılan akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin sıcaklığını kentte bulamayan birey, yalnızlaşarak kendi kabuğuna çekilecektir. Yalnızlık, birey psikolojisi içerisinde kötüye doğru giden durumların ilk basamağını oluşturur ve bireyin çevresine olan güvensizliğini artırır (Yaşar, 2007: 236-240). Bu süreçte çevresiyle uyum sorunu yaşayan birey, karşılaştığı sorunlar ile farklı şekillerde baş etmeye çalışır. Fakat yalnızlık duygusunun neden olduğu güvensizlik, bu sorunlarla başa çıkmasını zorlaştırır ve kentle birey arasındaki uyumsuzluğu daha da artırır. Çünkü güven duygusu, uyum için büyük bir önem taşımaktadır (Yıldırım, 2004: 77). Artan bu güvensizlik duygusu içerisinde bireyin içinde bulunduğu yalnızlık duygusu ve uyum sorunu daha da kötüye giderek yabancılaşma durumu meydana gelmektedir. Yabancılaşma duygusunda birey kendini soyutlanmış, reddedilmiş, bir yere ait olamamış gibi hissetmektedir. Bu nedenle de bireyde, bulunduğu yere ve diğer insanlara karşı öfke duygusu gelişmektedir. Yabancılaşma kavramını kapitalizmin getirdiği olumsuzlukları açıklamak için kullanan

Marx, yabancılaşma sonucunda insanın alçaldığını, insanlığından uzaklaştığını, soyutlandığını söyler (Slattery, 2015: 128-130). O halde yabancılaşma kavramı, yalnızlık duygusundan daha kötü bir durumdur.

Simmel, kentlileşmenin yabancılaşmayı tetiklediğini belirtmektedir. Kentli insan, ilişkiler konusunda mesafeli insandır. Kentte, kırsal alanda olduğu gibi yolda karşılaşılan her insan tanınmaz. Bu durum kent sakinleri tarafından bakıldığında hak verilebilecek bir durumdur. Çünkü kent sakinleri, kalabalık ve karmaşık metropollerde iletişim kurdukları her bireyle olan dışsal temaslarını içselleştiremez. Bunun yapılmaya çalışılması durumunda ise kent insanı ruhsal bakımdan sorunlar yaşayabilir. Kent sakinlerinin bu mesafeli davranışları da kırsal bölgelerden göç ederek gelen bireylerin, soğuk, katı ve umursamaz olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır (Simmel, 2012: 86-88). Kent yaşamında kırsal alanlarda olduğu gibi samimi, sıcak ve duygusal ilişkiler geri planda kalmaktadır. Bunların yerine bireyselliğin ve yüzeysel ilişkilerin ön planda olduğu kentler, yabancılaştırıcı bir özellik taşımaktadır.

Karl Marx, soyutlanmışlık olan yabancılaşma kavramını açıklarken Emile Durkheim da anomi kavramını geliştirmiştir. Durkheim'a göre insan istekleri sınırsız olduğu için düzenin sağlanabilmesi, bu sınırsız isteklerin kontrol altında tutulmasına bağlıdır (Slattery, 2015: 35). Kontrol sağlanamadığında ise anomi yani kuralsızlık durumu ortaya çıkacaktır. Anomi, eski yaşamdan yeni yaşama geçişte, yeni yaşamın kurallarının benimsenememesi, anavatandaki kurallar ve kent kuralları arasında kalmak olarak da tanımlanabilir. Geleneksel yaşamın ve cemaat ilişkilerinin daha sıkı olduğu kır yaşamında bireyin davranışlarını kontrol etmek kolaydır. Fakat ilişkilerin ve toplumsal denetimin zayıfladığı kent yaşamında ise birey, yeni bir düzene ihtiyaç duyar. Bu zaman dilimi içerisinde bireyi daha önce frenleyen mekanizmalar (gelenekler, din gibi) olmadığı için birey, kendisine kentte yaşamının gerekliliği içerisinde gördüğü yeni kurallar oluşturmaktadır. Köy yaşamı içinde cemaat hayatının varlığı, homojenlik, dinin etkisinin daha yoğun hissedilmesi birey üzerinde baskı yaratacağından birey, sapkın davranışlara yönelmeye cesaret edemeyecektir. Köy hayatında herkes herkesi tanımaktadır. Bu nedenle yapılan farklı bir hareket diğer insanlar tarafından anında görülecek ve gerekirse cezalandırılacaktır. Bu nedenle birey, belli kurallar altında köyde yaşamını sürdürmektedir.

Çeşitli nedenlerle göç eden birey, kente gelip kentlileşme sürecine başladığında yalnızca yaşadığı mekânı değiştirmiş olmamaktadır. Değişen durumlar arasında kültür de vardır. Parlak hayallerle kente gelen birey, kentlileşme sürecini çeşitli nedenlerle sağlıklı geçiremez ve yalnızlaşır, yaşadığı kente yabancılaşır. Yaşamını devam ettirme, para kazanma, barınma gibi ekonomik sorunlara, yalnızlık, yabancılaşma ve anomi durumları da eklenince birey, sapkın davranışlara yönelebilir. Kente ilk geldiğinde kent ve kent sakinleri, göç eden bireye sevimli görünürken durum tamamen tersine dönmüş olur. Beklentilerini karşılayamayan kente karşı duyduğu öfke ile birlikte birey, durumu daha ileriye taşıyarak suça yönelebilir (Erdentuğ, 1977: 75). Toplumsal yapıyı bozan, huzursuzluk yaratan suç olgusu, kırdan da kentte de yaşanmaktadır. Fakat türleri farklılık göstermektedir. Suç olgusunu tek bir nedene bağlamak doğru değildir. Bu nedenle de kentleşme ve göç, suçun tek başına nedeni değildir. Göç ve kentleşme, örgütlü suç yapılanmaları ile de ilişkilendirilmektedir. Kentlerde, kırsal alanlardan farklı olan suç çeşitleri bulunmaktadır. Örgütlü ya da organize suç veya mafya şeklinde görülen örgütlenmelere, göç ederek büyük kentlere gelen bireyler işsiz kaldıklarında ve kentlileşme süreçlerini sağlıklı geçiremediklerinde yönelebilmektedirler. Yardımlaşma işleviyle ön planda olan hemşehriliğin de örgütlü suçlara kaynaklık ettiği görülmektedir. Birçok yasa dışı örgütün temelinde akrabalık ve hemşehrilik ilişkisi bulunmaktadır (Özerkmen ve Kahya, 2008: 30).

Göç eden bireyin biri anavatanında biri göç ettiği yeni yerde olmak üzere iki kültürü bulunmaktadır (Karasu, 2008: 261). Birey, anavatanındaki kültürünü göç ettiği yerde de yaşamak istemekte ancak kentin sahip olduğu özellikler dolayısı ile konumu buna izin vermemektedir. Bireyin sahip olduğu bu iki kültür, bireyin günlük hayatı içinde karşısına çıkmakta ve birey bu durumda nasıl davranacağını bilememektedir. Çünkü bu iki kültür birbiri ile çatışma içerisindedir. Bu durum da kültür çatışması olarak ifade edilmektedir.

Shaw ve McKay'in geliştirmiş olduğu sosyal organizasyonsuzluk kuramının temelinde, kentleşme, sanayileşme ve gecekondulaşma gibi faktörlerin, suç üzerinde bir etkisinin olduğu yatmaktadır (Gürbüz, 2015: 13). Kuramın temelinde göç ederek yerini değiştiren ve kültürünü de değiştirmesi beklenen bireyin, bu beklentiyi karşılayamadığı ve kent yaşamına uyum sağlayamadığı bulunmaktadır. O halde sosyal organizasyonsuzluk, kentin heterojen kültür yapısı içerisinde, kırsal homojen kültür yapısı içerisinde görülmesinden daha fazladır.

Çünkü kentler, daha fazla göç aldığı için içerisinde daha fazla kültürü barındırmaktadır.

Kentleşme süreci sağlıklı geçirilmediği takdirde ortaya bir uyumsuzluk sorunu çıkmaktadır. Bu sorun daha da ilerleyerek yabancılaşmaya ve sapkın davranışlara yol açabilir. Suç ise sapkın davranış basamağının ötesinde yer almaktadır. Kentleşme ve göç ile birlikte, kırdaki doğal denetim sistemi, yerini resmi denetim ve örgütlere bırakmaktadır (Yıldırım, 2004: 121). Resmi denetim ise sınırlı olduğu için, kırdan kente göç eden bireyin, kentleşmesini sağlıklı geçiremediğinde sapkın davranışlara ve suça yönelme olasılığı artmaktadır. Kalabalık gecekondulu bölgelerinde yaşayan yoksul kesimin dertlerini geçici süreliğine de olsa unutmak için alkol ve uyuşturucu madde kullanmaları, kentin yaşam koşullarının uzaktan görüldüğü kadar kolay olmaması ve aile içi şiddet, anomik davranışlardan bazılarıdır. Göç ile birlikte gelen kentleşme sürecine ayak uyduramayan bireylerin yaşadığı anomi durumu, toplumsal değişimin psikoloji üzerinde meydana getirdiği bir durumdur.

1.6.2.2. Göçmenlerin İş Bulma Sorunları ve Toplumsal Değişme

Köyden kente göçlerin temel nedeni, tarımda makineleşme ve modernleşme ile birlikte oluşan işgücü fazlasıdır. Kente göç eden bireyler, bu modernleşme ile birlikte vasıfsız işgücü konumuna düşmektedirler. Bu nedenle de göçmenler, geçici veya günübirlik işlerde çalışmaya başlamış ya da işsiz kalmışlardır. Bu kesim, marjinal kesim olarak isimlendirilmiştir. Marjinal kesim, gecekonduda yaşayan, güvencesi olmayan işlerde çalışan kesimdir. Küçük esnaf ve gezici satıcı olan bu kesimin gelir garantisi yoktur. Göç eden bireyler, kentteki yaşamlarının ilk yıllarında kentte karşılaştıkları yeni üretim ilişkilerini doğru bir şekilde değerlendirememektedir. Kırsal kesimde görülen küçük üretici ideolojisi ile göç eden bireyler, kendi işine sahip olarak rahat hareket edebilmek istemektedirler. Göç eden bireyler, iş bulma sürecini birçok iş yerine başvurarak, akrabalık, hemşehrilik, kahvehanelerdeki tanıdıklar ve toplumsal örgütler vasıtasıyla yapmaktadırlar. Kırsal alanlarda görülen yüz yüze ve samimi ilişkilerin yerini kentte formel yapıların alması (sendika gibi), göçmenler için uyumu zorlaştırmaktadır. İlk zamanlarında ne iş olursa yapmaya hazır olan göçmenlerin, iş konusunda büyük bir beklentileri yoktur. Fakat köyde önemli ve güçlü bir insan olarak yetiştirilen erkekler, kente gelince bu özelliklerinin pek de önemli olmadığını anlamakta; psikolojik sorunları başlamakta, içlerine kapanmakta ve üstünlük kurabildiği eşlerine ve çocuklarına şiddet uygulayabilmektedirler (Güçhan, 1992: 43).

1.6.2.3. Göç ve Konut

Kente göç eden bireylerin ilk önce başlarını sokabilecekleri bir ev bulmaları gerekmektedir. Boş araziler üzerine gecekondular yaparak barınma sorununu çözmeye çalışan göçmenler, daha önceden gelip gecekondular yapmış diğer kişilere arazi parası ödemektedirler. Belediyeye ait arazilere yapılan ve özel mülkiyetten uzak durulan gecekondular, her an yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Bu nedenle de gecekondular bölgelerine gelen zabıtalara, gecekondular sakinlerinin çekindiği memurlardır. Fakat gecekondular sakinleri, seçim dönemlerinde yıkım yapılmayacağını ve bu dönemde gecekondular inşa etmenin daha kolay olacağını düşünmektedirler. Gecekondular sakinleri bu düşünceleriyle, verecekleri oylara güvenmekte olduklarını gösterirler.

Gecekondular esnek yapılarıdır. Gecekondular sahibi ekonomik durumuna göre ilk başta iki göz olarak yaptığı konutunu daha sonra isterse genişletebilmektedir. İlk başlarda yalnızca barınma amacı ile yapılan gecekondular, göçmenlerin kentin değişim ekonomisine ayak uydurmaya başlamasıyla ikinci katı da inşa etmekte, burayı kiraya vererek kazanç sağlama yoluna gidebilmektedir (Güçhan, 1992: 45).

1.6.2.4. Çevre ile İlişkiler

Göç ve kentleşmenin neden olduğu toplumsal değişim durumlarından bir tanesi de komşuluk ilişkileridir. Akrabalarla ve hemşehrilerle bir arada olmak, gecekondular sakinlerinin kendilerini güvende hissetmesini sağlamaktadır. Kentleşme sürecinin ilk evresinde yardımlaşma ve dayanışma görevini üstlenen komşuluk ilişkisi, kentle bütünleşme ile ters orantılıdır. Gecekondular bölgelerinde etkin olan komşuluk ilişkisi, gelir düzeyini arttırarak kentteki yaşam koşullarını iyileştiren ailelerde azalmaktadır. Kentle bütünleşerek bireyselleşen aileler, yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinden de uzaklaşmaktadır. Komşuluk ilişkisi, göç ile birlikte gelen kentleşme sürecinde zayıflayan bir toplumsal değişim durumu olmaktadır. Kentleşme sürecinde değişim geçiren bir diğer geleneksel kurum ise akrabalık ilişkileridir. Komşuluk ilişkilerine benzer bir biçimde kentleşmenin ilk aşamalarında yoğun bir şekilde yaşanan akrabalık, ailelerin gelir düzeylerini arttırıp kentteki hayatlarını düzene koymasıyla, sekteye uğramaktadır.

Kent yaşamına adapte olunduktan sonra sağlık, eğitim gibi hizmetlere ulaşım yollarının öğrenilmesiyle akrabalık ilişkisi yerini çıkara dayalı ve yüzeysel bir ilişkiye bırakmaktadır (Karpaz, 2003: 231-232). Tümünden yok olmayıp etkisini belirli düzeylerde sürdüren akrabalık ilişkisi, göç hareketiyle birlikte gelen kentlileşmenin meydana getirdiği toplumsal değişim durumlarından biri olarak değerlendirilmeye devam etmektedir. Komşuluk ve akrabalık ilişkileri gibi kentlileşme sürecinin başlarında göç eden bireylerin önem verdiği hemşehrilik ilişkisi de kentte kalma süresi ve ekonomik yaşamda görülen refahla birlikte zayıflamaktadır (Tekşen, 2003:150- 158).

1.6.2.5. Yaşam Tarzında Görülen Sorunlar ve Değişiklikler

Kente göç ile birlikte bireyler; konuşma tarzı, tüketim alışkanlıkları, giyim kuşam tarzı, gecekonduya alınan yeni ev eşyaları gibi geniş bir alana yayılan yeni bir hayat sürecinin de içerisinde girmektedirler. Fakat kente göç edenler, kırsal hayatlarından tümüyle birden bire kopmamakta; oradaki yaşantılarını kentte de devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Ailelerin ekonomik durumlarının yeterli düzeyde olmamasından dolayı, köyden yiyecek içecek getirme, yakacak odun getirme gibi durumların yaşanması kentle bütünleşme sürecinin başlarında yaşanmaktadır. Fakat kentte kalış süreci uzadıkça ve ekonomik durumda düzelmeler görüldükçe bu alışkanlıklar terk edilmektedir. Kente göç eden bireylerin manevi kültüre ait durumlarının ve gelenek-göreneklerinin değişip kentsel tutum ve davranışların benimsenmesi hızlı ve kolay gerçekleşecek bir durum değildir. Örneğin kentsel alanda daha özgür bir yapıda olan kadın-erkek ilişkileri ile karşılaşan göçmenler, bu durumu ayıplamakta ve şaşırmaktadırlar. Erkeklerin, kadınların kentte tarım dışı alanlarda çalışmaya karşı tepkili olmaları da ilk dönem göçmenlerde karşılaşılan bir durumdur. Kentte kalış süresi uzadıkça göçmenler de bu düşüncelerinde değişikliğe gidebilmektedirler (Güçhan, 1992: 46).

Tüketim kültürü, sanayileşme sonrasında tanışılan kavramlardan biridir. İhtiyaçları karşılamaktan ziyade daha çok ve en iyisini tüketme amacı taşıyan tüketim kültürü, kırsaldaki geleneksel tüketim alışkanlıklarını değiştiren bir durumdur. Tüketim kültüründe ürünlerin reklamları, ürünlerin kullanım amaçlarının ve yararlarının önüne geçmektedir. Reklamları yapılan bu ürünleri kullanan bireylerin toplumsal statülerinin artacağı yönündeki düşünce, göçmenler arasında rekabet durumunu oluşturacaktır.

Göç eden bireyler, yalnızca toplumsal statüsü yüksek ve zengin kişilerin kullandıklarını düşündükleri eşyaları satın alarak gecekonduların ayrı bir yerinde tutmaktadırlar. Bu eşyalar günlük olarak kullanılmamakta yalnızca misafir geldiğinde kullanılmakta ve bir gösteriş amacı taşımaktadır. Kente gelerek umduğunu bulamayan ve işsiz kalan bireyler, reklamları yapılan ürünlere özenecektir. Özellikle moda kavramı, kente göç ederek gelen bireylerin daha önce kırsal alanda karşılaşmadıkları bir giyim-kuşam ve makyaj tarzına özenmelerine neden olmaktadır. Kente göç eden kadının şalvarını çıkarması, manto ve pardösü gibi kıyafetler giymesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Arabesk kültür, göç hareketiyle birlikte başlayan kentlileşme sürecinin getirdiği kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Arabesk kültürde hüznü duygular dile getirilmektedir. Göç ile birlikte gelen yabancılaşma, umduğu hayatı bulamama, yoksulluk gibi duyguların bir dışavurumudur (Tiken, 2015: 91-92). Kaynağını gecekonduların sakinlerinden alan, köy ve kent arasında sıkışıp kalmış olan gecekonduların sakinlerinin yaşamlarını yansıtan arabesk kültür, filmlerden kitaplara, ucuz eşyalardan müziğe kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Belge, 1986: 398).

Kentte var olan ve yerleşmiş kültürden ayrı olarak gelişen bir getto kültürü olan arabesk kültür, kentlerde yaşanan toplumsal değişim için önemli veriler barındırmaktadır. Önceleri yalnızca gecekonduların sakinleri için kullanılan arabesk, yıllar içerisinde gecekonduların sınırlarını aşmıştır. 1980'li yıllarda kırdan kente göç edenler için kullanılan maganda kavramı, kentteki yaşam sürecine dâhil olan göçmenlerden duyulan rahatsızlığı ifade etmek için kullanılmıştır (Ayvazoğlu, 1997: 132). 1990'lı yıllarda ise varoş olarak tanımlanan göçmenler, kent merkezlerine taşınmıştır (Etöz, 2000: 49). Bu yıllar, varoş kültürünün kente yerleşmiş olan egemen kent kültürünü yok edeceği korkusunun olduğu yıllardır (Tiken, 2015: 92-93). 2000'li yıllarda ise sosyolojik manada zayıf bir kişilik yapısı olan ve kentte etkin bir konumda yer almaya çalışan gençler için apaçi kavramı kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ VE DIŞ GÖÇ

Bu yoksulluk olmasaydı,
Ben köyümden göçer miydim?
Umutlarım solmasaydı,
Ben köyümden göçer miydim? ('Göçer Miydim Türkü Sözü', 2020)

2.1. Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişim ve İç Göçler

Sanayi Devrimi Batılı ülkelerde hızlı bir kentleşme hareketini başlatmıştır. Kentleşme ile birlikte istihdam ihtiyacı doğmuş ve bu ihtiyaç da köylerden kentlere doğru bir hareketliliğe neden olmuştur. Kentleşmenin iki farklı türü bulunmaktadır: sanayiye bağlı kentleşme ve sanayiden bağımsız kentleşme (Keskin, 2016: 39). Sanayileşmeye bağlı kentleşmenin gerçekleştiği ülkelerde önce sanayileşme gerçekleşmektedir. Kentleşme ise sanayileşmenin hemen ardından gerçekleşmektedir. Sanayileşmiş toplumlarda, köylerden kentlere yaşanan göçlerde, göç edenler hızlı bir şekilde sanayi işçisi ya da hizmet sektörlerinde çalışan devlet memuru olabilmektedirler (Kıray, 2007: 20). Yani sanayileşmiş ülkelerde kırdan kente göç edenler, kolay bir şekilde iş bularak var olan sanayi sektörüne giriş yapabilmektedirler. Bu durum da kentleşmenin getirebileceği birçok sorunun- gecekondulaşma gibi- önüne geçmektedir. Sanayileşmeden bağımsız gelişen kentleşmenin görüldüğü ülkelerde ise sanayileşme gerçekleşmeden kentleşme gerçekleşmektedir. Kırsal nüfus, köylerin iticiliği ve kentlerin çekiciliğine bağlı olarak kentlere akın etmektedir. Bu tip ülkelerde büyük kentler emme borusu gibi hareket etmekte ve göçün büyük bir kısmını almaktadırlar (Erkan, 2010: 68). Bu ülkelerde kırsalın iticiliği, kentlerin çekiciliğinden daha etkili olup; gerçekleşen göç hareketi, kırsalın iticiliği üzerinden açıklanmaktadır. (Tütengil, 1963: 7; İçduygu ve Ünal, 1998: 42-43). Aşırı kentleşme niteliğine sahip olan bu ülkelerde köylerden kentlere göç, iş imkânlarından daha fazla olmaktadır. Yani sanayi sektöründeki iş imkânları, kentleşen kitlelerin iş ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmakta ve göç eden bireyler farklı iş kollarına yönelmektedir (Güçhan, 1992: 33-34). Bu durum ise başta işsizlik ve gecekondulaşma gibi birçok soruna yol açmaktadır. Bu sorunlar ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Türkiye'ye baktığımızda, kentleşme hareketinin temelini iç göçlerin oluşturduğunu görmekteyiz. Sanayileşme ve kentleşme Türkiye'de 1950'lerde kendine yer bulabilmiştir. Türkiye'de kentsel nüfus oranı, 1950'li yıllar ile birlikte artış göstermiştir. Bu artışın nedeni doğal nüfus artışı değil; köylerden kentlere doğru yapılan iç göç hareketleridir (Adıgüzel, 2019: 41). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürütülen çeşitli politikalar ile birlikte köylerden kentlere doğru bir hareketlilik başlamıştır.

1923- 1950 döneminde, çok partili hayata geçiş ve beraberinde yapılan seçimlere kadar kentleşme oranında büyük bir değişiklik olmamıştır. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı ile 1950 tarihi arasında, kentsel nüfus farkında kayda değer bir artış görülmemiştir. Bu sayım sonucuna göre nüfusun yüzde 24,2'si kentlerde, yaşarken 1950 yılına gelindiğinde kentlerin nüfus oranındaki artış yalnızca yüzde 25 olarak kaydedilmiştir (Koyuncu, 2015: 28). Asıl kent nüfusunun artışı, 1950 genel seçimleri ile beraber olmuş ve köylerden kentlere doğru bir hareketlilik yaşanmıştır (Adıgüzel, 2019: 43). Batı ülkelerinden alınan maddi yardımlar, kentlerin çekiciliğinin artmasına, köylerdeki toprak ve hayvancılık faaliyetlerinden uzaklaşılmasına ve kentlerdeki sanayi faaliyetlerine yönelmeye yol açmıştır.

İç göç hareketliliğinin görülmediği bu dönemde, mantarevler denilen gecekondu da tarihteki yerlerini almıştır. Fakat savaş yıllarında başlayan gecekondulaşmanın nedeni, kırdan kente göç ya da doğal nüfus artışı değildir (Metinsoy, 2016: 238). Aksine 1935-1940 yılları arasında kentleşme hızı yüzde 4,1'lik orandan, 1940-1945 arası dönemde yüzde 1,3'e kadar düşmüştür (Keleş, 1970: 46-47). II. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan bir toplumsal olgu olan gecekonduların nedeni, yükselen kiralara yoksul aileleri sıkıştırması olmuştur (Keleş, 2015: 371). Gecekondu, işçi sınıfının barınma ihtiyacını karşılamalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Metinsoy, 2016: 238). Ayrıca işçilerin savaş yıllarındaki çalışma süreleri arttırılmasıyla zamandan tasarruf ederek işyerlerine yakın olmak isteyen işçiler, gecekonduları inşa etmişlerdir. Bir sonraki başlıkta anlatılacak olan kırdan kente göç ile birlikte artan gecekondulaşmanın temeli de bu dönemde atılmıştır (Metinsoy, 2016: 305).

Türkiye kentleşmesi, Batı ülkelerinin kentleşmesi gibi sanayileşme ile birlikte gerçekleşmemiştir. 1950- 1980 yılları arasında yaşanan kentleşme, sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sencer, 1979: 25-28). Kemal Karpaz da köylerden kentlere göçün başladığı zamanda, büyük oranda sanayileşmenin olmadığını ifade etmektedir (Karpaz, 2003: 45). Sanayileşmeye bağlı olmayan bu kentleşme, köy yoksulluğunun ve işsizliğinin kentlere taşınmasına neden olmuştur. Sencer (1979) çeşitli sorunların kaynağı olan hızlı kentleşme sürecini, az gelişmişliğin temeli olan geleneksel koşulların yarattığı bir ürün olarak değerlendirmektedir (s. 33-36).

Kentleşme ve iç göç hareketi, tabii ki siyasal konjonktürden bağımsız olarak değerlendirilemez. II. Dünya Savaşı'nı kazanan Batı cephesi, beraberinde demokrasi, insan hakları gibi etmenleri de beraberinde getirmiştir. Kentleşme süreci, liberal söylemlerin ağırlıkta olduğu Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu yıllarda başlamıştır (Koyuncu, 2015: 27). 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti, önceliği sanayi sektörüne değil tarım sektörüne vermiştir. Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'nden almış olduğu Marshall yardımları, Türkiye'yi Batı Avrupa'nın gıda ve hammadde merkezi haline getirme amacını taşımaktaydı. ABD, verilecek yardımın tarım aletlerinin modernizasyonu ve ülke içi ulaşım sisteminin iyileştirilmesi için kullanılmasını istemekteydi. Türkiye verilen yardımın bu amaçla kullanılacağını kabul ettikten sonra bazı Amerikalı uzmanlar Türkiye'ye gelmiş ve yardımların nasıl kullanılacağı konusunda görüş bildirmişlerdir. Bu doğrultuda alınan yardımın yüzde 60'ı tarım alanında kullanılmıştır. 1950-1954 döneminde iklim şartlarının da elverişli olmasıyla, tarım alanında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarındaki demiryolunu geliştirme planı bir kenara bırakılmış ve ABD'nin isteğiyle karayollarında iyileştirme yapılmıştır. Sanayileşmenin terk edildiği, tarıma ağırlık verildiği ve DP'nin köylü kesimden büyük destek bulduğu bu dönemde, 1954'ten sonra birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. İklim koşullarının olumsuzlaşması, Avrupa'nın güç kazanarak tarım ürünü üretmeye başlaması ve hiçbir plan yapılmadan ekonominin yönetilmesi bu değişikliklerin nedenlerinin başında gelmektedir. Döviz kıtlığının olması traktörlerin yedek parça alımını da engelliyordu. Bu nedenle de tarlalar, kullanılamayan traktörlerle dolmuştur.

Bununla birlikte köylerden kentlere göç hareketleri başlamıştır. Marshall planının da etkisiyle DP'nin tarım ağırlıklı bir kalkınma politikası yürütmesi, göç eden nüfusun sanayi sektöründe istihdam edilememesine neden olmuştur (Oran, 2014: 486). Türkiye'de istihdam alanlarındaki bu yetersizlik, ilerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere 1960'lı yıllarla yurt dışına işgücü göçünün yaşanmasına da neden olmuştur. Bu dönemde göç hareketi sanayileşmenin bir sonucu olarak kendisini göstermemiştir. Yine de 1950'nin sonunda başlayan kapitalistleşme ile birlikte sanayide çalışmak amacı ile göç eden bireyler de göç hareketini beslemişlerdir (Adıgüzel, 2019: 44). Bu dönemdeki göç hareketinin temel nedenleri; tarımda makineleşme, toprakların miras yoluyla parçalanması ve yetersiz bir hal alması, kentlerin sosyal imkânlarında görülen artış, ulaşım koşullarının iyileştirilmesi gibi nedenlerdir.

1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Partinin iktidar dönemi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile sona ermiştir. Demokrat Partinin kadroları darbe sonrası dağıtılmıştır. Yeni bir anayasa hazırlanmış ve 9 Temmuz 1961 yılında referandumla kabul edilmiştir. 1960'lı yılların sonunda, siyasal şiddet olayları artmıştır. 1970'li yılların başında, Türkiye siyasetinde istikrarsızlık döneminin yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte yaşanan 12 Mart 1971 muhtırası, siyaseti ve orduyu derinden etkilemiştir.

1950-1980 yılları arasındaki bu dönem, kentleşmenin hızlandığı bir dönemdir. 1950 yılında, kentsel nüfus 5.244.337 ve kentsel nüfus oranı yüzde 25 iken; 1980 yılındaki kentsel nüfus, 19.645.007 ve kentsel nüfus oranı yüzde 43,9 olarak büyük bir artış kaydetmiştir. Bu dönemin kentleşme hareketi, bir önceki dönemden farklı olarak doğal nüfus artışı ile sağlanmamıştır. 1945-1950 öncesi döneme bakıldığında toplam nüfus artışı ile kentsel nüfus artışı arasındaki farkın fazla olmadığı görülmektedir. 1950 sonrasına bakıldığında ise bu farkın belirgin bir hal aldığı görülmektedir. 1945-1950 arası dönemde binde 21,7 olan toplam nüfus; 1950-1955 yılları arasında binde 27,7 olarak karşımıza çıkmaktadır. 1945-1950 arası kentsel nüfus artışı binde 22,5 iken bu oran 1950-1955 arasında ise binde 55,6 olarak ciddi bir artış göstermiştir (Koyuncu, 2015: 33). Bu rakamlara bakıldığında ise kentsel nüfus artışının büyük bir kısmının köylerden kentlere yapılan iç göç ile sağlandığı görüşü kuvvetlenmektedir. İç göç hareketlerinin temelinde ise Türkiye'nin sanayileşme sorunu, sanayi eksikliği vardır.

Bununla birlikte ihtisaslaşma ve örgütlenme eksikliği de ortaya çıkmaktadır. İhtisaslaşmamış nüfus kentlere yığılmakta; bu durum da beraberinde gecekondulaşma, alt yapı yetersizliği, suç oranlarında artış gibi birçok sorunu getirmektedir (Mimarlar Odası, 1971: 38)

Ekonomide serbest piyasanın ön planda olduğu, yapılan özelleştirmelerin, liberalleşme ve özgürlüklerin artış gösterdiği bir dönem olan 1980-2010 döneminde, 1980 askeri darbesi ile ekonomide birtakım katı kararlar alınmıştır (Adıgüzel, 2019: 45). Bu kararlar içerisinde konumuzla özellikle ilgisi olan durum, tarımı destekleyen politikaların terk edilmesidir. Sivil siyasetin gelmesi ile birlikte, Turgut Özal ihracatı arttıran politikalar izlemiş ve sanayide dışa açılma gerçekleşmiştir. Liberal bir politika izleyen, devletin ekonomideki etkisini azaltmaya çalışan, serbest piyasa ekonomisini uygulayan Özal, 24 Ocak kararlarıyla da küreselleşmenin Türkiye’de boy göstermesinin önünü açmıştır (Kocacık, 2000: 113) 1970’lerin sonunda yavaşlayan kentleşme hareketi koşullara bağlı olarak bu dönemde tekrardan hızlanmıştır. 1980 yılında, kent nüfus oranı yüzde 35,9 iken; kır nüfusu oranı yüzde 64,1’dir. 2009 yılı verileri ise kent nüfus oranının yüzde 75,5; kır nüfus oranının ise yüzde 24,5 olduğunu göstermektedir. Bu artış, doğal nüfustan kaynaklanmamakta; iç göçlerden kaynaklanmaktadır. 1975-1980 arasındaki dönemde 5,05 olan toplam doğurganlık hızı, 1980 yılından itibaren sürekli bir düşüş içerisine girmiştir. 1990 yılında 3,07, 2000 yılında ise 2,27; 2011 yılında ise 2,02 olarak verilerdeki yerini almıştır (Koyuncu, 2015: 37-41).

Bu dönemdeki kentten kente göç veya bulunulan kent içerisine ikamet değişikliği şeklinde yeni bir hareket ortaya çıkmıştır (Adıgüzel, 2019: 46). Kentleşme modelinde görülen bu değişim ile birlikte İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentler, aldıkları göçlerle nüfuslarını arttırmaya devam etmişlerdir. Bu illere başka iller de eklenmiş ve kentleşme hareketi, coğrafi açıdan da değişim göstermiştir. Kısaca söylemek gerekirse bu dönem, kentleşmeye yani kentsel nüfusta görülen artışa yeni bölge ve kentlerin eklendiği bir dönemdir. Terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde zorunlu olarak yer değiştiren ve kentte yaşama tecrübeleri yok denecek kadar az olanların sayısının 1 milyonun üzerinde olduğu görülmüştür (Özdemir, 2012: 14). Akdeniz kıyılarının batı kesimlerinde ise turizm kaynaklı kentleşme modelleri oluşmuştur (Koyuncu, 2015: 37-44).

Sonuç olarak bu dönemdeki göç hareketlerinde nitelik değişikliği olmuştur. Önceki dönemlerde gerçekleşen köylerden kentlere olan göç hareketine bu dönemde kentlerden kentlere yapılan iç göç hareketi de eklenmiştir.

2007 yılında kentsel nüfus oranı yüzde 70,5; kırsal nüfus oranı ise yüzde 29,5'tir (Yılmaz, 2015: 165). 2018 yılına baktığımızda kentsel nüfus oranının yüzde 92,3; olduğunu görmekteyiz. 2019 yılında ise bu oran yüzde 92,8'e yükselmiştir. 2009 yılında doğurganlık hızı 2,1 iken; 2018 döneminde 1,99'a gerilemiştir. Bu dönem de kentleşme hareketinin doğal nüfus artışı ile değil; iç göçler ile sağlandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır ("Anadolu Ajansı", 2020). Emine Tahsin, 2015-2019 yılları arasındaki kırsal alanların nüfusundaki azalış nedeninin, iktisadi faaliyet kollarının yapısındaki değişimler ve köydeki iktisadi faaliyetlerin daralması üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu dönemde göç hareketinin, kentlerin çekiciliğinden kaynaklanmadığını belirten Tahsin, işsizlik oranındaki artışın şehirlerin cazibesinin düşmesine neden olduğunu belirtmiştir (Birinci ve Ünal, 2020). İstihdamın sektörel dağılımı içerisinde tarım sektörüne baktığımızda, 2010 yılında yüzde 23,3,2'ten 2017 yılında yüzde 19,4'e gerilemenin yaşandığı görülmektedir (Çevresel Göstergeler, 2020).

2.1.1 Türkiye’de Köyden Kente İç Göçün Nedenleri

Türkiye’de kentli nüfusun artışı, kırdan kentlere olan göçün oluşturduğu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırdan kentlere yapılan iç göçler, kentleşmenin başlıca kaynağıdır (Gürsoy, 2019: 93-94). Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler; hızlı nüfus artışı, tarımsal alanda yenilikler ve dar anlamıyla ekonomik ve sosyal konulardaki fırsat eşitsizliği olarak ele alınan bölgelerarası farkların artmasına yol açmıştır (Dinler, 2016: 97). Göç eden nüfusun belli kentlerde birikmesiyle bu kentler fazla gelişmektedir. Göçün yönü genel olarak batıya olduğu için de bölgelerarası yaşam standartları arasındaki fark gittikçe artmaktadır. Bölgelerarasındaki bu dengesizlik, kent içi dengesizliklere de neden olmaktadır. Bu durum da daha geride kalmış bölgelerdeki bireylerin, daha gelişmiş bölgelere doğru yer değiştirmesine neden olmakta ve iç göç kavramının Türkiye gündemine taşınmasına yol açmaktadır.

Gelişmiş ülkelere bakıldığında iç göçlerin sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleştiği görülürken Türkiye’de ise iç göçler, kırsal alanların itici özelliklerine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin yetersizliği, toprakların yetersiz ve verimsiz oluşu, Marshall yardımlarıyla beraber tarımda görülen makineleşme ve ulaşım-iletişim şartlarındaki iyileşmeler, artan nüfus, artan nüfusa karşılık tarım sektöründeki istihdam yetersizliği kırsal alanlarda çözülmeye neden olmuştur. 1990’lı yıllara kadar görülen iç göç hareketleri, bireylerin iradi olarak gerçekleştirdikleri ve çoğunlukla ekonomik nedenli yer değiştirmelerdir. Fakat 1990’lı yıllarda iç göç hareketleri gayri iradi bir boyut kazanmıştır (Gürsoy, 2019: 96). Bireyler, ekonomik nedenlerden çok güvenlik endişesi ile göç etmişlerdir. Zorunlu iç göçlerin görüldüğü bu yıllar aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin en büyük göç hareketinin yaşandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır (Tümtaş, 2007: 48). Bu yıllar, tarımda çalışan bireylerin iradeleri dışında memleketlerinden ayrılarak kente eklemelendiği yıllardır. Bu yıllar, kente göç için herhangi bir istekleri ve planları olmayan, daha iyi hayat standardını kentte aramayı istemeyen bireylerin kentsel alanlara göç etmelerinin yaşandığı yıllardır (Gürsoy, 2019: 96).

İç göç hareketinin nedenleri, her ülkenin özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Göç süreçleri değerlendirilirken, kentlerin çekiciliğinin ve kırsal alanların iticiliğinin birlikte ele alınması gerekmektedir (Güçhan, 1992: 32). Türkiye için düşünüldüğünde iç göçlerin nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995: 52):

-Tarım topraklarının miras nedeniyle bölünmesi, tarımda makineleşme, tarımsal üretimde verimin düşüşü.

- Genç nüfusun hayatlarını belirli bir düzene oturtmamış, çoğunlukla bekâr olması ve bu nedenle de göç etme kararının kolay verilebilmesi.

-Eğitim olanaklarının daha iyi olduğu kentlere eğitim amacı ile giden bireylerin bu kentlerde alıştıkları hayat standartlarını bırakmak istememeleri; eğitim düzeyi artan bireylerin, vasıflı bir işgücü oluşturarak çalıştıkları büyük kentlerde var olan piyasalardan haberdar olmaları, mesleklerinde daha bilinçli olmaları.

-Bireylerin, yiyecek giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının yanında refah seviyelerinde görülen artışla beraber sosyo-kültürel olanaklara da sahip olmak istemeleri ve sosyo-kültürel olanakların daha iyi olduğu bölgelere göç etmek istemeleri.

-Mevsimlik göç ile birlikte yer değiştiren bireylerin, gittikleri yerlerdeki yaşam standartlarının memleketlerine göre daha iyi olduğunu gözlemlemeleri ve yaptıkları mevsimlik göçü, kalıcı hale getirmek istemeleri.

-Değer yargılarında görülen değişiklik, kırsal alanlara da yavaş yavaş ulaşmaya başladığında burada yaşayan bireylerin kendi hayatlarını sorgulamaya başlamaları; memleketlerine geri giden bireylerin kentlerde olan değer yargılarını yakınındakilere anlatmaları, kitle iletişim araçları yoluyla da kırsaldaki değerlerin sorgulanması, yıpranması ve kırsalda yeni değerlerin hâkim olmasına ön ayak oluşturması, iletişimde görülen gelişmelerle birlikte, kırsalda yaşayan bireylerin kentlerdeki ışıltılı hayatlardan haberdar olması, sosyal statü olarak kentte yaşıyor olmanın bireylere çekici gelmesi; kırsal alanda yaşayan kızların evlenmek için kentlerde yaşayan kişileri tercih ederek sınıf atlama düşüncelerini gerçekleştirmek istemeleri.

-Kentlerde eğitim alan bireylerin birçok konuda bilinçlenmesi, liberalleşme eğilimlerinin artması, kırsal alanların oluşturduğu toplumsal baskıdan, törelerin kontrolcülüğünden kurtulmak istemeleri.

-Bireylerin kan davalarından kurtulma amacı ile memleketlerinde olan mal varlıklarını dahi arkalarında bırakarak ile göç etmek istemeleri.

-Bireylerin doğal afetler nedeniyle kendilerini daha güvende hissedebilecekleri, daha kolay barınabilecekleri yerlere göç etmek istemeleri.

-Yaşadıkları yerlerde terör olaylarından duydukları korku ile bireyler, ya kendi iradeleri ile göç edip bölgeden ayrılmak isterler; ya da devletin güvenlik nedeniyle zorunlu göç kararını uyguladılar (Adıgüzel, 2019: 50).

Tüm bu nedenlerle birlikte birey veya gruplar, daha iyi bir hayata sahip olabilecekleri kentlere, *büyük kentte keramet boldur* ve *büyük kentlerin taşı toprağı altındır* düşüncesi ile göç etme kararı almaktadırlar.

2.1.2. İç Göç Hareketinin Getirdiği Sorunlar

Toplumları temelden sarsan Sanayi Devrimi öncesi kentler, karışık ve heterojen bir yapıda değillerdi. Gelenek ve görenekler, kabul edilmiş değer yargıları gibi ölçütler, kentlere şekil vermekteydi. Sanayi devrimi ile birlikte kentlerin bu basit yapısı zamanla değişti. El emeği ve tarıma dayalı ekonominin yerini makineler aldı. Sanayi Devrimi başta ekonomi olmak üzere birçok alanda büyük değişiklikler oluşturdu. Bu değişiklikler kent

üzerinde ve toplum yapısında da kendini gösterdi. Hammadde artışı, verimlilik artışı gibi gelişmelerle birlikte nüfus, merkezileşti ve kentlerde yoğunlaştı. Sanayi Devrimi ile birlikte, cazip iş olanaklarına ve cazip ücretlere sahip olan kentler, kitleleri kendine çekti, kitlelerin barınma ihtiyacını karşılamak için genişledi. Hızlı nüfus artışı ile birlikte kültür yönünden heterojen hale geldi ve kentlerin kırsal alanlarla arasında her yönden bir uçurum oluştu. Büyük kentlere biriken kitleler, istihdam edilmediği için sosyo-kültürel yapıda ve hatta ideolojik yapıda birçok soruna neden olmaktadır (Türkdoğan, 2014: 65). Kentlerin bu değişimi, karmaşılaşması, heterojenliğinin artması, nüfus büyüklüğü ve yoğunluğunun artması beraberinde birtakım sorunları da getirmektedir. Sanayileşmesini sağlıklı bir şekilde tamamlamamış, uzmanlaşmanın yeterince gelişmediği ve hızlı kentleşmenin yaşandığı ülkelerdeki kırdan kente göç eden bireyler, göç ederek gittikleri kentlere uyum sağlayamayarak kentlileşmelerini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirememişlerdir. Ait olduğu eski toplumsal yapıyı geride bırakarak yeni toplumsal yapıya adapte olamayan bireyler birçok farklı toplumsal soruna yol açmaktadırlar.

İş piyasasına girmek isteyen bireylerin iş imkânı bulamaması olarak tanımlanan işsizlik, kentleşmenin göç üzerinden ortaya çıkardığı sorunlardan bir tanesidir (Etçi ve Karagöl, 2019: 62). Makineleşme ve otomasyonla birlikte ortaya çıkan işsizlik, modern sanayi çağıyla ortaya çıkmıştır. Kentleşme sürecinin hızlandığı 1950’li yıllardan itibaren iş bulmak ve yaşam standartlarını yükseltmek amacı ile kırdan kentlere yönelen kesimler, kentlerde umduklarını bulamamakta ve istihdam edilmeyi beklemektedir. Kırdan kente göç ile kentlere yığılan nüfusun hızına sanayileşme hızı yetişememiş; bu durum da işsizlik sorununa yol açmıştır. Kentlere yönelen vasıfsız bireylerin iş bulamaması ve ekonomik refahın sağlanamaması ile ortaya çıkan kent yoksulluğu, ekonomik sorunların yanında toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Sanayileşme ile ortaya çıkan kent yoksulluğu, kırsal yoksulluğa göre daha detaylıdır. Çünkü kent hayatı, kır hayatına göre daha fazla ihtiyaçlar barındırır (Tiken, 2015: 58).

İşsizlik, tüm ülkelerde var olan bir sorundur fakat gelişmekte olan ülkeler işsizlikten daha fazla etkilenmektedir. Kırdan kente göç, hızlı nüfus artışı gibi faktörlerle beraber yapısal ve kronik hale gelmektedir.

Hem bireysel düzeyde hem de toplumsal düzeyde sorunlara neden olan işsizlik, kırsal kesimden kentlere göç eden ve eğitim düzeyi düşük, çalışma disiplininin yoksun bireylerin karşılaştığı önemli bir sorundur. Göç eden kesim, kentlerin nitelikli işgücü gereksinimini karşılayamamaktadır. Kırdan kente göç eden birey veya gruplar, kentlerdeki meslekler açısından yeterli donanımına sahip olmadıklarından, hemşehrilerinin yardımıyla buldukları vasıfsız işlere yönelmektedirler. Göç eden bireyler, yalnızca yer değiştirmezler; yeni toplumun ve yeni kültürün olduğu bir dünyaya adım atarlar (Doğan, 2018: 101). Bir işte çalışmak maddi ihtiyaçları karşılamak için yapılırken aynı zamanda toplumsal saygınlık kazanma, bireylerin değer duygularını güçlendirme gibi etkileri de barındırır. İşsiz olan birey, bu durumu topluma karşı bir tepki olarak açığa çıkarabilir ve beraberinde psiko-sosyal sorunları da getirir. Bireyler işsizlik sigortası alsalar da bu durum işe yaramama duygusunu ortadan kaldırmayacak ve ağır bir yük altında ezilmeye devam edeceklerdir. Hızlı kentleşme ve göçün neden olduğu işsizlik, bireyleri alkol ve uyuşturucu madde kullanımına da teşvik edebilmektedir. Bireyler bu yolları içinde bulundukları durumlardan kurtulmanın geçici bir yolu olarak görmektedirler.

Kırdan kente yapılan göçlerin neden olduğu sorunlardan bir tanesi de konut ve barınma sorunudur. Kent nüfusunun hızlı ve kontrolsüz bir şekilde artarak arz talep dengesini bozması ile konut sorunu ortaya çıkmıştır. 1913-1950 yılları arası 11.750 olan gecekondu sayısı, 1950 sonrasında 82.700'e yükselmiş; 70'li yıllarda ise 150.000'lere ulaşmıştır (Doğan, 2018: 106). Göçlerin neden olduğu hızlı kentleşme karşısında ortaya çıkan ve yasal olmayan yollarla yapılan gecekondular, barınma sorununu karşılamakta fakat gecekondulaşma olarak bir sorun alanının ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Ayrıca gecekondular, birçok toplumsal olgunun anlaşılması için de veri sunmaktadır. Yapı kurallarına aykırı olarak yapılan gecekondular, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda görülmektedir (Keleş, 1998: 53; Keleş, 2016: 481). İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de görülmeye başlanan gecekondular, içme suyu, temizlik, kanalizasyon gibi hizmetlerin de ulaştırılamadığı bölgelerdir. Türkiye'de gecekondular, 1980 dönemi öncesi ve sonrasında farklı niteliklere sahiptir. 1980 öncesi dönemin gecekonduları, yalnızca göç eden ailelerin barınma ihtiyacını karşılama amacı ile yapılmakta ve gecekonduların piyasadaki değeri önemsenmemektedir (Pınarcıoğlu, 2020: 113).

1980 sonrasında ise değişime uğrayan gecekondu, sadece yerleşme amacı ile değil kiralamak ve satılmak için de kullanılmakta; piyasadaki değişimi de göz önünde tutulmaktadır. Ayrıca 1980 öncesinde kent dışında kalan gecekondu, 80 sonrasında kentlerin içine kayarak arsaları da değer kazanmıştır (Pınarcıoğlu, 2020: 163-164).

Bir yer değiştirme hareketi olan göç, bireylerin yaşam tarzlarında, hayat görüşlerinde, yeme içme kültüründe giyim kuşamlarında sosyo-kültürel yapılarında da değişime neden olur. Kentsel bütünleşme ve kent kültürüne adapte olma anlamı taşıyan bu değişim sürecinde bireyler, kendilerini toplumsal çevreye uymak zorunda hissederler (Gürsoy, 2019: 141). Bu şekilde göç hareketi, bir uyum sürecini de başlatmış olur. Zannedildiği kadar kolay olmayan ve kısa sürede gerçekleşemeyen uyum süreci, yıllarca devam edebilir (Deniz ve Etlan, 2009: 482). Gecekondu, yalnızca kentlerdeki yapısal bir sorun değildir. Kırdan kente göç edenlerin kentle bütünleşme sorununa neden olmaktadır. Kentlerdeki köylülük özelliklerini devam ettirmeye çalışan gecekondu sakinleri, köyün yaşantısına ve değer yargılarından kopmamaktadır (Türkdoğan, 1977: 71). Kentle bütünleşme sürecini sancılı geçiren ve kentlileşmesini sağlıklı bir şekilde sürdüremeyen bireyler, hızlı kentleşme ve göç ile birlikte kalabalık bir nüfusa sahip olan kent içerisinde bir yalnızlığa itilecektir. Çünkü kentlerdeki insan ilişkileri kırdaki ilişkilere göre yüzeyseldir, çıkara dayanmaktadır. Kırsal alandaki samimi ilişkileri kentte bulamayan bireyler, yalnızlaşarak sosyal bir sorunun içine girmektedirler. Büyük şehirlerde kurulan birçok dışsal temas yüzeysel olacak ve göç eden birey bu temasların hepsini içselleştiremeyecektir (Simmel, 1969: 53-58). Bu durum da bireylerde güvensizlik şeklinde açığa çıkarak, komşuluk ilişkilerini azaltacak ve bireyler toplumsal bütünleşmelerini sağlayamayacaklardır. Kentlerin formel yaşantısı içerisinde kalan bireyler, gittikçe içine kapanacaktır.

Anomi, toplumu reddeden sosyal düzeni sağlayan kurallarda görülen bir gevşemedir (Orru, 1983: 501). Anomi, maddeciliğin, faydacı ve bireysel ilişkilerin görüldüğü toplumlarda öne çıkan hastalıklı bir durumdur (Erkal, 2012: 288). Göç eden bireylerin kent hayatını oluşturan toplum yapısı ve bireyin kırsal alanda edindiği kültürel yapı arasındaki farklılık, toplumsal değişmeye yol açmaktadır. Göç ederek kente gelen bireyler, iş bulma, daha iyi yaşam standartlarına sahip olma ve refah düzeylerini iyileştirme amacını gerçekleştirmeye çalışırken birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır.

Kentlerde umduğunu bulamayan ve amaçlarına ulaşmada zorluk yaşayan bireyler, meşru olan yollardan sapacak ve davranışları anomik bir hal alacaktır. Türkiye kentleşmesi de anomik kentleşme ve kentlileşme teorisine uymaktadır. Köylü ve kentli kimlik arasında kalan bu bireyler anomi durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Bayhan, 1997: 180).

Göç ve kentleşmenin neden olduğu bir diğer sosyal sorun olan yabancılaşma, bireylerin topluma karşı kayıtsızlaşması; değer yargılarını ve normları gereksiz görerek kendisini yalnız hissetmesidir (Demir, 2020). Geride bıraktığı memleketi ve yeni geldiği kentteki kültürel yapı arasında kalan ve gerçek kimliğini arayan birey, arada kalmışlığı atlatamadığı takdirde topluma karşı yabancılaşmaktadır. Bireyler arası rekabetin olduğu, tüketim amacı ile en iyiye ulaşmanın amaçlandığı ve ruhsal bozuklukların görüldüğü sanayileşmiş toplumlarda sık görülen yabancılaşmada bireylerin, köyde sahip oldukları normlar yıkılır ve yeni normlara alışma süreci başlar. Bu yabancılaşma süreci beş aşamadan oluşmaktadır (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 116). Kente gelen birey, arzularını gerçekleştirmek için yeterli gücü olmadığı düşünür. Eski normlar ve kentin yeni normları arasında kalan birey arada kalarak anlamsızlık içerisine girer. Kendine yabancılaşır; toplumdan kopar.

Türkiye’de göçlerle birlikte gerçekleşen nüfus birikmesinin neden olduğu bir diğer sorun ise çevre kirliliğidir. Hızla artan kent nüfusu, çevre, hava ve gürültü kirliliklerine neden olmaktadır. Kentlerin hızlı bir şekilde büyümesi sonucunda ortaya çıkan bir diğer sorun ise ulaşım sorunudur. Artan araç sayısı ve kent altyapısının bunu karşılamakta yetersiz kalması trafik sıkışıklıklarına neden olmaktadır.

2.2. Cumhuriyet Döneminde Dış Göçler

“ Bir de gurbet yarası var hepsinden derin.

Söyleyin memleketten bir haber mi var?

Yoksa yârin gözyaşları mı bu yağmurlar?” (Erdoğan, 1972)

1950’li yılların sonunda bireysel düzeyde başlayan dış göçler, 1960’lı yılların başında devlet destekli bir hal almıştır (Doğan, 2003: 56). Büyük kentlerde biriken ve iş bulamayan kitleleri ülkesinde istihdam etmek üzere başta Almanya istemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası işgücü ihtiyacı çok fazla olan Avrupa ülkeleri Türkiye ile anlaşmalar imzalamış ve gruplar halinde yurt dışına işçi göçleri başlamıştır. Türk göçmenlerin göç etmek için en çok tercih ettikleri ülke Almanya’dır. Almanya, Türk dış göçünün sembolü durumundadır. 1961’de Almanya ile yapılan işçi göçü anlaşmasını,

1964'te Avusturya, 1967'de Hollanda ve Belçika, 1968'de ise Fransa ile yapılan anlaşmalar takip etmiş ve Türk işçiler Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Bu anlaşmalar öncesinde Türkiye'den yurtdışına göçler sınırlı olmakla birlikte, 60 darbesinden sonra özgürlük alanının genişletilmesiyle yurt dışına çıkışlar da artmaya başlamıştır (Doğan, 2003: 57).

1960'ların ortalarında Türkiye'de 2 buçuk milyon işsiz olduğu bilinmektedir. Türkiye yurt dışına işçi ihraç ederek nüfus oranını düzenleme, göçmen işçilerden ülkeye döviz akışı sağlama, işsizliği azaltma ve geçici olarak gönderilen işçilerin ülkeye eğitilmiş işçi olarak geri dönmelerini amaç edinmiştir. İşsizlik sorununu çözmek amacı ile Türkiye, ülke içerisinde yeni istihdam alanları oluşturma ve işgücü ihtiyacı olan ülkelerle anlaşmalar imzalayarak işçi ihracı yapma planını uygulamış; işsizlik ve döviz darlığına bulunan demografik bir çözüm olan yurt dışına işçi göçü hareketi, Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu ekonominin bir sonucudur (İçduygu vd., 2014: 182-183).

Artan işgücü ihracı olan bu sürecin başlangıçta geçici olacağı düşünülmekteydi. Para kazanıp Türkiye'ye geri dönmeyi planlayan *gastarbeiter* yani misafir işçilerin pasaportları en fazla üç yıl süreyle uzatılabilmekte ve 2 yıl süreyle de çalışma izinleri bulunmaktaydı. Ancak bu geçici işçilik, tarafların karşılıklı anlaşmaları ile kalıcı işçiliğe dönüşmüştür. Alman firmaları yeni baştan iş öğretmenin pahalıya mal olacağını ve işi iyice öğrenmiş olan işçileri işten çıkarmak istememiştir (Doğan, 2018: 127). İşgücünü yurt dışına gönderen Türkiye, ülke içindeki işsizliği azaltmış, giden işçilerin Türkiye'ye döviz getirmesi gibi avantajlar elde etmişse de göçmen işçilerin ve ailelerinin hem gittikleri ülkelerde sosyal sorunlar yaşamasına hem de geri gelen işçilerin tekrardan eski düzene alışamamaları gibi sorunlara neden olmuştur (Adıgüzel, 2019: 67-68). 1950-1960 yılları arasındaki dönemde karşılıklı anlaşmalara dayanarak değil; yurt dışındaki iş adamlarının kurdukları ilişkiler üzerinden bizzat kendi isimlerince çağrılan işçiler yurt dışına göç etmişlerdir. Almanya'da bulunan bazı özel şirketler Türkiye'den işçi temin etmiş fakat bu durum iki ülke arasında işgücü anlaşması imzalanana kadar sürmüştür (Unat, 2017: 4).

1961 anayasasıyla birlikte yurt dışı seyahat yasakları kaldırılmış, 1962-1967 yılları arasında uygulanacak olan 5 yıllık kalkınma planında da Federal Almanya ile işgücü anlaşmalarına önem verilmiştir. Almanya başta olmak üzere diğer ülkelerle de imzalanan anlaşmalar ile birlikte dış göç hareketi başlatılmıştır. Fakat tüm göç hareketleri

bu iki devletin yapmış olduğu anlaşmalar üzerinden yapılmamıştır. Dış göçler, göçmen ağları üzerinden kurulan göçler ile devamlılığını sürdürmüştür (Adıgüzel, 2019: 71).

Yurt dışında arz edilen işler, düşük statüde ve çalışma şartları zor olan işlerdir. Bunun bilinmesine rağmen örneğin 1961 yılının sonuna kadar Almanya'ya 7 binin üzerinde göçmen gitmiştir. Bu göçmen kitleleri sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmek ve ülkeye geri döndüklerinde daha rahat yaşayarak statülerini yükseltmeyi amaçlamışlardır (Taşdelen vd., 2000: 4).

Bu dönem sosyal göç olarak adlandırılan- giden erkek yoğunluklu işçilerin yanlarına ailelerini de almaları- dönemdir. 1973'te yaşanan petrol krizi ile birlikte, istihdam daralmış; Almanya, yabancı işçi alımlarını durdurmuştur. Bu süreçte Almanya'daki Türk işçilerin nüfusu 910 binin üzerindeydi (Adıgüzel, 2019: 72). Listeye adını yazdırıp Almanya'ya gitmeyi bekleyenlerin sayısı ise 1 milyonun üzerindeydi (Unat, 2007: 7). Türkiye'de Almanya'da bulunan Türk işçilerin çalışması engellenmemiş fakat ülkelerine geri dönmeleri söylenmiştir. Fakat Alman hükümetinin beklentisinin aksine çok az sayıda geri dönüşler yaşanmıştır (Doğan, 2018: 230). Avrupa'ya göç ederek para biriktirip Türkiye'ye geri dönme amacı ile giden göçmenler, kazançlarının yüzde 45'lik bir bölümünü tasarruf ederken, bu dönemde tasarruf oranı yüzde 16'ya kadar gerilemiştir (Eren, 2007: 274). Bu durum da Türk göçmen işçilerin Almanya'ya yerleşmek istediklerini gösteren durumlardan bir tanesi olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemde yaşanan aile birleşmeleri, giden işçilerin misafir olarak değil kalıcı olmak istediklerini gösteren durumlardan bir diğeridir. Türkiye, diğer ülkelerle anlaşmalar imzalamış; işçilerin sağlık hizmetleri, iş kazası hakları, çocuk yardımları gibi haklarını onaylatmıştır (Doğan, 2018: 6).

Almanya'nın yanı sıra bu dönemde farklı ülkelere de işçi göçü yapılmıştır; kalıcı amaçla Avustralya; geçici amaçla ise Kuzey Afrika, Orta Doğu gibi ülkelere işçi ihracı yapılmıştır (İçduygu vd., 2014: 57).

Bu dönem siyasal nedenli göçlerin yapıldığı dönemdir. Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yurt dışına gidenler bu dönemdeki göçleri oluşturmaktadır. İltica hareketlerinin yaşandığı bu dönemde Almanya'ya başvuruda bulunanların sayısı 57913'tür (Unat, 2007: 8).

Almanya işçi göçlerini engellemek ve zorlaştırmak maksadıyla Türkiye'ye 1980 yılında vize uygulamaya başlamış; İngiltere ise 1989 yılından sonra vize uygulamasına gitmiştir. Bu nedenle bu dönemdeki göçmenlerin en çok tercih ettikleri ülkelerin başında İngiltere gelmektedir (Adıgüzel, 2019: 74).

1991 yılında Almanya'da yabancılar yasasının çıkması bu dönemin en önemli olayları arasında yer almaktadır. Türk gençlerinin Alman vatandaşlığına geçişinin kolaylaşmış ve ülkesine geri dönen gençlere tekrar Almanya'ya dönüş hakkı tanınmıştır. 1998 yılındaki Almanya'daki Türk vatandaşı sayısı 2.110.223 iken; Türk göçmenlerin Alman vatandaşlığına geçmesi ile birlikte Türk vatandaşı sayısı 2000 yılında 1.998.536'ya gerilemiştir. 1989 yılına gelindiğinde Berlin duvarının yıkılması ile birlikte Almanya'daki Yahudilere olan karşıtlık durumu, Türk-Müslüman karşıtlığına evrilmiştir (Adıgüzel, 2019: 75-76).

Körfez kriziyle birlikte Orta Doğu'ya göçün azaldığı bu dönemde, Bağımsız Devletler Topluluğu ile ülkelere yönelik göç hareketleri de bu dönemde ön plana çıkmıştır. Bu dönemde SSCB ve diğer Doğu Bloğu ülkelere yönelik göç hareketlerinde artış yaşanmıştır. 1992 yılında BDT'ye yönelik göçmen sayısı yıllık 8 bin iken; 1993 yılında 20 bini aşmıştır (İçduygu vd., 2014: 204).

Almanya, 1991 yılında çıkardığı göç yasasına ilaveten 1 Ocak 2000 tarihinden sonra doğan Türk çocuklarda 23 yaşından sonra Almanya ve Türkiye arasında bir tercih yaparak yalnız bir ülkenin vatandaşlığına geçme yasasını getirmiştir ("Alman Vatandaşlığının Kazanılması", 2020). Bu yasadan sonra 2005 yılındaki 1.764.000 olan Türk vatandaşı sayısı, 2009 yılında 1.658.000'e düşmüştür ("Alman Federal İstatistik Dairesi", 2020). 1961 yılında 7 bin olan Almanya'ya göç edenlerin sayısı, 2015 yılında 3 milyona yaklaşmıştır (Adıgüzel, 2019: 77). Günümüzde ise, Türkiye'den işgücü göçü farklı boyutlar kazanmıştır. İşgücü göç genişleyerek farklı coğrafyalara ulaşmıştır. 2030 yılına kadar Türkiye'den AB'ye 500.000 ile 4 milyon potansiyel göçmenin gidebileceği düşünülmektedir ("Avrupa Birliği Komisyonu", 2020).

2.2.1. Göçmenlerin Yurt Dışında Yaşadığı Sorunlar

Bu başlıkta, göçmenlerin gittikleri ülkelerdeki karşılaştıkları sorunlar, Türkiye’den yönelen işçi göçlerinin sembolü olarak daha çok Almanya üzerinden incelenecektir.

Dış göç konusu, bir araştırma alanı olarak 1960’larda Almanya’ya göç olarak başlamıştır (Kaplan, 2017: 67). Göçmen aileler, Almanya’da *Auslander* Türkiye’de ise *Almanca* olarak nitelenmektedirler (Gedik, 2010: 145-150). Göçmen aileler, dil, eğitim, ırkçılık, ayrımcılık, kültür çatışması, din çatışması, milli benliğe yabancılaşma gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır (Doğramacıoğlu, 2009: 155). Almanya’ya ilk göç eden Türkler, derme çatma yaşadıkları evlerinden çıkarak, zengin olma hayali, refah seviyelerini yükseltmek ve ülkeye geri dönene kadar para biriktirmek amacı ile gitmişlerdir. Büyük çoğunluğunun daha önce Türkiye’de büyük kent bile görmemiş, bir an önce para kazanıp Türkiye’ye geri dönme arzusu içinde olan ilk göçmenlerin yüzde 63’ü mesleki eğitime sahip değildir (Kongar, 1992: 359). Tahta bavullarına koydukları eşyalar ile birlikte Sirkeci Garı’ndan yola çıkmak üzere hazırlanan ve endişe içerisinde olan göçmenler, kendilerinden sonra gelen göçmen nesillere göre daha milliyetçi bir yapıya sahiptirler. Birinci nesil göçmenlerin yaşadıkları sorunlar dil, kültür, eğitim, beslenme ve barınma sorunu olarak sıralanabilir (Kırmızı, 2016: 147-154). Almanca, Türkçe ile aynı dil grubunda yer almadığı için Türk göçmenlerin sonradan Almanca öğrenmesi bir hayli zor olmuştur. Ayrıca ilk göçmenlerin çevreleri Almanlardan oluşmadığı için de ilk göçmenler, Almanca öğrenme konusunda geri planda kalmışlardır. Göç ettikten sonra bir araya gelen Türkler, kendilerine Almanlardan ayrı bir dünya kurmuşlardır. Bu durum ilk göçmenlerin, yeniliklere kapalı bir yapıda olduklarını göstermektedir. Türk göçmenlerin kendilerine Almanlardan ayrı bir ortam hazırlaması çatışma ortamı oluşturmuş ve tarafların birbirini kart karakter olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Kart karakterler, kendisini değiştirme imkânı bulunduğu halde tek tip bir hayat yaşamaktadırlar (Azap, 2016: 851). İlk dönem göçmenler, ülkelerine duydukları özlemin nedeniyle de içe dönük bir şekilde yaşamışlardır ve kendi kültürlerini korumayı başarmışlardır. Fakat Türk göçmenlerin Almanlar ile uyumsuzluğun ilk nedeni, dil öğrenmelerindeki başarısızlık olarak ön plana çıkmıştır.

Almanya ile Türkiye'nin din, dil, tarih ve toplumsal olaylarının benzer olmayışı, ilk göçmenlerin yaşadıkları kültür çatışması sorununun en önemli nedenidir. Böylece egemen kültür ve alt kültür alanları oluşmakta ve zamanla bu iki oluşum arasında çatışmalar başlamaktadır. Türk göçmenler, memleketlerindeki ortamlarına benzer alanlar oluşturmaya çalışmış bu da Türk mahallerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu mahalleler, egemen kültürden ayırıcı ve dışa kapalı alanlardır (Kaplan, 2017: 71). Almanya'da çalışarak ekonomik yöndeki açıklarını gideren Türk göçmenler, manevi yönden boşlukta kalmışlardır.

Kadın göçmenler, elektronik sanayisinde çalıştırılmak üzere göç etmişlerdir. Daha sonra aile birleşimi yaparak eşlerini ve çocuklarını da Almanya'ya aldırarak kadın işçiler, eşleri ile birçok sorun yaşamışlardır. Alman kültürü ile birlikte hayat tarzlarında ve bilhassa kılık kıyafetlerinde değişikliğe giden kadınlar, eşleri tarafından şiddete maruz kalmışlardır.

Almanya'da doğan veya Türkiye'den çok küçük yaşta aileleri tarafından Almanya'ya götürülen nesil ise ilk nesil göçmenlere göre daha iyi bir uyum süreci geçirmişlerdir. Eğitimine Almanya'da başlamaları ve arkadaş çevrelerinin Alman olması nedeniyle Almanca'ya vakıf olan ve okullarda okutulan Alman edebiyatı dersleriyle birlikte yalnızca Alman kültürüne karşı yakınlık kuran nesil, öz kültürüne ve Türkçe'ye karşı yabancılaşmış ve Türk gelenek ve göreneklerinden de uzaklaşmıştır. *Türkmanca* olarak adlandırılan Almanca ve Türkçe'nin karışımı olan melez bir dil ile bilinçsiz olan bir konuşma biçimi bu dönemde oluşturulmuştur (Doğan, 2018: 232). Türkiye'de doğup belirli bir zaman sonra ailesi tarafından Almanya'ya götürülen bireyler ise Almanya doğanlara kıyasla daha zor bir uyum süreci geçirmişleridir. Anne ve babaların düşük eğitim seviyesi, Almanca'ya hâkim olmamaları çocuklarına da yansımış; okullarında dil ve adaptasyon başta olmak üzere birçok sorunla karşılaşmışlardır.

90'lı yıllara gelindiğinde Almanya'daki Türkler açısından yabancı düşmanlığı sorunu baş göstermiştir. Göç ettikleri yerlerde alt tabakayı oluşturan ve yerliler tarafından küçümsenen Türk göçmenler, göç ettikleri yerlerde ekonomik bunalım süreçlerinde hedef gösterilmişlerdir (Kaplan, 2017: 105).

Köye yeniden dönen bireyler de uyum sorunu yaşamış; köydeki olanakların sınırlı oluşu ile köyün itici faktörleri nedeniyle de kentlere göç etmişlerdir. Bu durum, köylerde yaşayanlar tarafından gösteriş, kendini beğenmişlik olarak algılanmıştır. Türkiye'ye geri

döner bu *Almancılar*, beraberlerinde getirdikleri müzik seti, radyo, televizyon gibi elektronik eşyaların da Türkiye’de yaygınlaşmasına ön ayak olmuşlardır. Geri döner bireylerin dinledikleri müzikler, giydikleri kıyafetler ve rahat tutumları da özentî olarak değerlendirilmiştir (Kaplan, 2017: 87-88).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÖÇ VE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

“ Her şey insanın içinde yaşadığı ortama, koşullara bağlıdır: Her şeyi belirleyen ortamdır, insansa bir hiçtir.” (Dostoyevski, 2006: 604)

3.1. İç Göç Konulu Romanların Tanıtımı ve Göç Nedenleri

Mekânlar arası hareket olarak sınırlandırılmayan göçün, mekân değişiminin ötesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Göç hareketi edebiyatın da konuları arasındadır. Bu bölümde, göç edenlerin göç alma kararlarıyla başlayan, kentlerde karşılaştıkları zorluklar ile devam eden ve kentle bütünleşme süreci ve toplumsal değişimle anlam kazanan romanların tanıtımı yapılacak ve göç etme nedenleri belirlenecektir.

3.1.1. Kente İndi İdris

Cumhuriyet döneminin toplumcu-gerçekçi yazarlarından biri olan Talip Apaydın'ın iç göç konusunu ele aldığı romanı *Kente İndi İdris*, göç eden insanların kentle bütünleşme sürecindeki sıkıntılarını ve iç dünyalarını toplumcu bir yorumla anlatmaktadır. Yozgat'ın Karaşallı köyünden Ankara'ya göç eden İdris ve ailesinin anlatıldığı roman, 33 bölüm ve 232 sayfadan oluşmaktadır. Romanın başkahramanı İdris, daha önce Ankara'ya göç etmiş ve seyyar satıcılık yapan Kara Ömer adlı hemşehrisinden, Ankara'nın lüks yaşantısını dinler; köyündeki arazisini ve hayvanlarını satarak göç kararını alır. Talip Apaydın'ın *Kente İndi İdris* romanında, kırsalın iticiliği ve kırsaldaki yaşam koşullarının ağırlığının göç kararını vermede etkili olduğu görülmektedir. Romanın başkahramanı İdris'in köydeki hayatının betimlenmesiyle başlayan roman, köy hayatının zorluklarını gözler önüne sermektedir:

Üstü başı dökülüyor İdris'in. Ayağında kara lastikler delik, başında kasket yamalı. Omuzunda bel kürek, işten geliyor. Bir yılgın, bir bıkkın. Yüzünde kara düşünceler. Dünya yıkılmış, biz altında kalmışız. Çalış çalış sonu yok. Eşeğin kuyruğu gibi ne uzarsın ne kısalırsın. Köylülük değişmez bir yaşam. Her yıl ek, biç, kaldır. Karnı yarı doyar, yarı doymaz. Bugün yediğini yarın da yersin, bu yıl giydiğini gelecek yıl da giyersin. Yıllar geçer, hiç değişiklik yok. Aynı evler, aynı sokaklar, aynı insanların yüzleri. Konuştuğun şeyler bile aynı. Uyuşuyor insan, usanıyor, uykusu geliyor...yoksulluğun kokusu sinmiş her köşeye. İnsan mıyız biz, hayat mı bu? (Apaydın, 1981: 5-7)

Köy hayatının ve para kazanmanın zorluğundan, köy yaşamının ve sakinlerinin durağanlığından şikâyet eden İdris, kente göç etmiş hemşehrisinin köyü ziyarete gelmesiyle yaşadığı hayatı daha çok sorgulamaya ve yaşadığı hayattan daha çok şikâyet etmeye başlar:

İçlerinde tek düzgün giysili o. Baktı, tanıyamadı. Kentli birine benziyordu...tanıdı, Ömer'di bu. Kara Ömer.
-Hoş geldin Ömer Ağa, tanıyamadım yavru, maşşalla...
-Hoş bulduk İdris...gecekonduyu yaptım. İşimi yoluna koydum alım satım üstüne çalışıyorum...çocuklar dersin okuyor. Köyde kalsam ne edecektim? Benim gibi mal mülk yoksunu adam ne yapar?...Emme şimdi kendikendimin efendisiyim arkadaş...memnunum valla, heç diyecek yok.
-Eyi ettin. Gittin de kurtardın başını. Köylerin yaşanacağı kalmadı gayri. Bir de eben kapağı atabilsem emme, nasıl? İşte orası zor.
-Zor mor değil. Karar verdin mi tamam...cesaret kardeşim, hepsi o...şehir dediysek yabancı bir memleket değil. Herkes senin benim gibi Müslüman (Apaydın, 1981: 11).

Kente göç eden hemşehrisi Kara Ömer'in yükselen yaşam kalitesini ve rahatlığını gören İdris, göç etmek için daha çok cesaretlenir. Fakat büyük şehirde yaşama ve büyük şehre alışma ile ilgili endişeleri vardır. Hiç bilmediği kent hayatı İdris'i korkutuyordu. Çünkü kentler, geçmişten bugüne ayıp ve günahla özdeşleştirilmiş, sapkın davranışların kaynağı olarak görülmüştür (Glasser'dan aktaran Karasu, 2012: 178).

Bir yandan korkuyordu kentten, çekiniyordu. Bilinmez anlaşılmas bir yerd kent. Gözü kapalı nasıl dalınırdır içine?...Çok duymuştu. Acından ölsen kimse dönüp bakmaz. Hastalansan hastane kapısında ölürsün. Paran yoksa, bir de adamın yoksa içeri almazlar...her şey ateş pahası...ama her yer kum gibi insan. yüzme bilmeden denize atlamak (Apaydın, 1981: 6-9).

İdris, kentin belirsizliğine karşılık, kırsalın iticiliğinin daha ağır basmasından dolayı tarlasını ve hayvanlarını satarak ailesiyle birlikte Ankara'ya göç etme kararını verir.

Minibüsün en arka sırasında yer buldu. Kara Ömer öne şoförün yanına oturmuştu. İki de bir geriye bakıyordu. Yanındakilere uçlu sigara tutuyor, bir çakışta yanan çakmağı ile sigaralarını yakıyordu...biz gariplere hep bu arka sıralar düşer. Beylere de önler. Hep gidenler Kara Ömer gibi adam oluyor. Arada bir geliyorlar, yüzleri güleç. Şehir şehir diye ağızlarında sular akıyor. Herkes becerir de sen niye beceremeyeceksin? Köyde çalış çalış. Ne geçti eline?...Kara Ömer bile gitti de adam içine karıştı. Nasıl değişmiş baksana? Başka yerde görsen tanıyamazsın. Bizim köyün adamına benzemiyor. Şehir insanı değiştiriyor canım. Hele çocuklar büyüyünce ne olur kim bilir? Onlar iyice şehirli olur...şehir gibi var mı?...hiç düşünme İdris ver kararını. Bas git şu Karaşallı köyünden...yer değiştirmekte yarar vardır, gideyim (Apaydın, 1981: 7-15).

Ankara'ya geldiklerinde İdris'in şaşkınlığı ise şu cümlelerle anlatılmaktadır: "Ses, ışık, renk...bir kımıldı, bir koşuşturma...İdris baktı kaldı...kulakları uğulduyordu. Yapamayacak, buralara alışamayacak gibi geliyordu. Öyle uzaktı her şey." (Apaydın, 1981: 15-17). Ankara'da gezinen İdris, yolda gördüğü kentli gençlerin dış görünüşlerine de yabancıdır: "Saçları yeni moda iyice uzatmışlardı...İdris baktı kaldı. Bizim köyde olsa kız sanırlar bunları. Saçları niye bu kadar uzatırlar acaba?" (Apaydın, 1981: 21).

Ankara'ya geldikleri zaman İdris'in çözmesi gereken ilk problem, barınma sorunudur. Barınma sorununu çözdükten sonra ise iş bulmayı planlamaktadır. Gecekonduğunu Kara Ömer'in konutunun bulunduğu alana yapan İdris, uzun arayışlardan sonra bir fabrikada işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Ankara'ya adım attığı ilk zamanlarda sendika kelimesinin anlamını dahi bilmeyen İdris'in, ücretlerin yükseltilmesi amacıyla sendikaların yaptığı eylemlere ve grevlere katılması, romanda işlenen toplumsal değişim konularından biridir.

3.1.2. Toprak Kovgunları

Kemal Ateş, Kırşehir'den Ankara'ya göç eden bireylerin, Ankara'da verdikleri yaşam mücadelesini konu edinen *Toprak Kovgunları*'nın yazarıdır. 9 bölüm ve 325 sayfadan oluşan romanda, köydeki toprakların yetersizliği nedeniyle kente göç eden gecekondu sakinleri anlatılmaktadır. Kovgun kelimesi romanda, toprağın verimsizleşerek köy sakinlerini kovması, göç etmeye zorlaması anlamında kullanılmaktadır. Bu eserde olay örgüsü, köyden kente göç sürecinden itibaren başlamamaktadır. Göç eden bireylerin, kentle bütünleşme süreçlerinden itibaren başlamaktadır. Kente göç nedenleri ise romanın farklı yerlerinde okuyucuya aktarılmaktadır. Ateş'in ilk romanı olan *Toprak Kovgunları*'nda, önemli şahıslardan biri olan Emin, köyündeki toprağın verimsizleşmesi

nedeniyle ailesini de yanına alarak göç etmiş bir karakterdir. Romanda çeşitli nedenlerle gecekondusunu inşa edemeyen Emin karakterinin, gecekondusunu yapım süreci ve gecekondusunun kendisine nelere mal olduğu anlatılmaktadır. Esrar satmaktan sabıkalı kahvecinin oğlu tahsilli İlhan ve kentli kızlar gibi yaşayıp mutlu olmak isteyen Ayten ve Ayten'e aşık olan Mahmut, romanda öne çıkan diğer karakterlerdendir.

Mahmut karakterinin bakkalda borcunun yarısını ödeyebilmesiyle bakkal arasında geçen konuşmalarda göç nedeninin, kırsalın iticiliği ve kırsalda para kazanmanın zorluğu olduğu anlaşılmaktadır: “Burada bir ayda kazandığınız parayı köyde kaç yılda görebiliyorsunuz? köyden iyidir burası. Köye gidilir mi?” (Ateş, 1999: 42).

Emin karakterine bakıldığında da göç nedeninin toprağın verimsizleşmesi ve eğitim olduğu anlaşılmaktadır:

Abdullah'ın okuyup büyük bir adam olacağından umutluydular. Hem biraz da bunun için göçmüşlerdi Ankara'ya...Emin para biriktirecek mutlaka bir gecekondu yapacaktı...o ölmeden durumunun çok iyi olduğu haberi gitsin istiyordu köyüne. Buraya göçüp gelmeleri biraz da anaya babaya hısım akraba bildiklerine tepki değil miydi?...Evlerine konuk gelen hemşehrilerine hiç görmedikleri yiyecekler ikram etmeli, çocuğunun her yıl sınıfı geçtiği haberi gitmeliydi köyüne. Emin o gün bu gündür nasıl çalışıp didiniyor şu yoksulluğu sırtından atmak için. Baba ocağını köyünü terk etti bu yüzden...tarlalar verimsizleşmiş, güç yaşar olmuşlardı köyde...geçinemeyip terk ettikleri köylerini düşünüyordu Emin...toprak doyurmuyordu inanları. Yıllardır atalarını doyuran toprak artık sizi doyuramam, bırakın yakamı diyordu. Çaresiz onlar da bıraktılar toprağı...önce Remzi çekti başı, ardından Yakup ağabeyi. Derken göçen göçene...karın nerdeyse yükle göçünü git...eskisi gibi toprak kalmadı. Bölüne bölüne kalmadı toprak...biz toprak kovgunuyuz (Ateş, 1999: 59-297).

3.1.3. Sevgili Arsız Ölüm

Latife Tekin, 1957'de Kayseri'de doğmuş ve 9 yaşındayken İstanbul'a göç etmiştir. Tekin *Sevgili Arsız Ölüm* romanında, Aktaş ailesinin köyden kente doğru gerçekleştirdikleri göç hareketini anlatmaktadır. Büyülü gerçeklik akımına dâhil edilen romanda, gerçeküstü, masalsı olaylar yer almaktadır. 2 bölüm ve 247 sayfadan oluşan romanın ilk bölümünde masalsı unsurlar yoğun iken ikinci bölümde Aktaş ailesinin kente göç etmesiyle gerçek unsurlar ağırlık kazanmıştır. Eserde, Latife Tekin'in kendi yaşamından da izler bulunmaktadır.

Dışa kapalı olan Alacüvek köyü, masalsı olayların yaşandığı bir yerdir. Dış faktörlerin etkisinin görülmediği bu köye, Huvat Aktaş karakteri yenilikler taşımaktadır.

Otobüs, radyo, soba gibi köy sakinlerinin daha önce görmedikleri eşyaları köye getirmektedir. Köy sakinleri ise bu yenilikleri yadırgamaktadırlar.

Huvat, geleneksel özelliklere sahip olan Aktaş ailesinin reisidir ve Alacüvek köyü ile kent arasındaki köprü görevini görmektedir. Köy halkının, şehir hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayan Huvat'ın geleneksel yapıda olan Alacüvek köyüne getirdiği yenilikler pek hoş karşılanmamaktadır. “Alacüvekliler, uzun zaman Huvat'ın getirip getirip köyün başına bıraktıklarına, anlattıklarına akıl sır erdiremediler.” (Tekin, 2020: 12). Köy halkı yeniliklere açık değildir ve bu yüzden de sürekli bir yenilik arayışı içinde olan Huvat'a karşı negatif tavırlar sergilemektedirler. Huvat, köy sakinlerinin bu negatif tutumu karşısında kente göç etme kararına daha sıcak bakmaya başlar. Huvat, tüm köye küstükten sonra bir de kızı Dirmit'e köy halkı zarar vermeye kalkmıştır:

Dirmit'in yolunu çevirdiler. Saçlarını yoluk yoluk ettiler, kafasına taşla vurup yarıdılar, üstünü başını yırtıp bağrışarak köyün içine dağıldılar...Huvat mektubu okur okumaz deliye döndü. Dirmit'i rahat bırakmazlarsa Seyit'i ya da Halit'i gönderip onu yanlarına, şehre almaya karar verdi (Tekin, 2020: 66).

Köyün kentle olan bağlantısı konumunda olan Huvat Aktaş'ın ailesinin yaşantısı kente göç etmeleriyle birlikte zorlu bir hal alır. Köy-kent ikilemi, yoksulluk ve kente göç ile gelen yaşam tarzındaki değişimler yaşayan Aktaş ailesinin tek okuyan üyesi Dirmit, kente göç ettikten sonra kendisine dayatılan geleneksel kırsal yaşantıdan uzaklaşmaktadır.

Aktaş ailesi, kente göç ettikten sonra ekonomik olarak zorluklar yaşamışlardır:

O kış işsiz kaldılar. Nuğber kolundaki bilezikleri sıyırıp, babasının eline verdi. Kış ortasında bilezik sıyırma sırası Zekiye'ye geldi. Zekiye babası Rızgo Ağa'nın taktığı bir çift altın küpesini koyup neyi var neyi yoksa çıkardı... Altınlar yendi, bitti. Sıra halılara geldi. Huvat halıları durup durup götürdü...Ama Seyit iş bulamadı. Atiye'nin ilaç kutularında saklayıp biriktirdiği paraları, bir başını eğip cebine koyduysa, bir utandığından alamadı (Tekin, 2020: 70-102).

3.1.4. Aykırı Ölümler

Manisa'da 26 Ekim 1952 yılında dünyaya gelen Ceyhun Tokgöz, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Edebiyat bölümünde lisans eğitimi almıştır. Ceyhun Tokgöz, *Aykırı Ölümler* adlı romanında 1994 yılında Doğu Anadolu'daki ailelerin terör nedeniyle köylerinin boşaltılması sonucu zorunlu olarak yaptıkları göçü ele almaktadır. Tunceli'nin

Karataş köyünden İstanbul'a göç eden Seyfi Bahtıkara (Seyfo Ağa) ve ailesinin İstanbul'da yaşadıkları kente tutunma sürecinin anlatıldığı roman, 18 bölüm ve 199 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışmada, Tokgöz'ün *Aykırı Ölümler* romanındaki devlet karşıtlığı, desteklenmeyen ve tamamen karşı çıkılan bir durumdur.

Zavallı amcası 1994 yılı bahar aylarında, insanın yüzüne gülen pırıl pırıl bir gökyüzünü ve ekip biçtiği güzelim toprakları bırakarak göç etmek zorunda kalmıştı Tunceli'nin Karataş köyünden...Karataş köyünün Seyfo Ağası, fırtınalı bir denizde, yolunu kaybeden kaptanlara dönmüştü (Tokgöz, 2010: 7-73).

Seyfo Ağa'nın yeğeni Zara da göç edenler arasındadır. Zara kentte iş bulabilmiştir. Göç sürecinin başlarında yanında çalıştığı feminist Marksist diş hekimi Handan'ın ve arkadaşlarının siyasal ve entelektüel konuşmalarını ve yaşam tarzlarını anlamlandıramaz. Fakat Handan ve arkadaşları, Zara'nın zaman geçtikçe köydeki geleneksel kimliğinin değişmesine ve 1 Mayıs Taksim eylemlerine katılmasına kadar uzanacak olan değişiminde rol almaktadırlar.

3.1.5. Köygöçüren

Köy sakinlerinin devletle ve birbirleriyle ilişkilerini, yaşadıkları zorlu köy hayatını eserlerinde işleyen Fakir Baykurt; 54 bölüm ve 568 sayfadan oluşan *Köygöçüren* isimli romanında kırdan kente kitlesel göçü anlatmaktadır. Kantarma köyü, Konya ve Ankara'nın mekan olarak yer aldığı romanda, susuzlukla mücadele eden köy sakinleri konu edinilmiştir. Romanda adı geçen Kantarma köyü, susuz ve ağaçsız bir yerdir. Köy sakinleri su sorununu çözmek için birçok kez girişimde bulunur ve devletten yardım ister. En sonunda bir mühendis köydeki su sorununu çözmek için görevlendirilir fakat mühendisin bulduğu su, toprağa zarar veren bir sudur. Durum eskisinden daha kötü bir hal alır ve bu zararlı su bir de toprağın zararlı otlarla kaplanmasına neden olur. Köyde var olan toprak yetersizliği artık son safhasına ulaşmıştır ve köylülerin geçimlerini karşılayacakları bir toprakları kalmamıştır. Hıdır karakterinin "Gitmekten başka çare yok...Bir an önce gidip işimizi bulmamız...yer yurt bulup içine girmemiz lazım...gitmesek de ot bizi koğacak...otun adı köygöçüren...biz de göçeceğiz." alıntısından da görüldüğü üzere kırsalın iticiliği ve toprakların yetersizleşmesi ve verimsizleşmesi, köyden kente göç nedenidir (Baykurt, 1977: 397).

3.2. Dış Göç Konulu Romanların Tanıtımı ve Göç Nedenleri

Ne çabuk unutup yabana attın,
Gördün eğlenceyi bizi unuttun.
Bütün kazancını orada yuttun,
Tez gel paşam, tez gel Alamanya'dan! (Eskiyurt, 2008: 32)

Bireylerin yaşadıkları ülkeleri terk ederek başka bir ülkeye göç etmeleri şeklinde tanımlanan dış göç, elbette sadece bir fiziki yer değiştirme değildir. İç göçlerden farklı olarak dış göç hareketini gerçekleştiren bireyler, göç ettikleri yerlerde daha farklı sorunlar ile karşılaşmaktadırlar. Türk edebiyatında dış göç konulu romanlara bakıldığında özellikle Almanya'ya işçi göçünün işlendiği görülmektedir. Bu çalışmada da dış göç konulu romanlar, Almanya'ya göçün işlendiği romanlar arasından seçilmiştir.

3.2.1. Köln; Diye Bir Yer

1946 yılında Uşak-Ortaköy'de doğan Mustafa Akgün, *Köln; Diye Bir Yer* adlı 231 sayfadan oluşan romanında, Doğu-Batı çatışmasını Almanya'ya göç etmiş ailelerin hayatları üzerinden konu edinmiştir. Ailelerin, Almanya'nın zorlu çalışma koşulları içerisinde çocukları ile ilgilenmemesiyle birlikte kendi hallerine kalan çocukların, uyuşturucu ve alkol kullanmaları, din değiştirmeleri ve Türk geleneklerinden uzaklaşmaları gibi yaşam tarzındaki değişimler konu edinilmiştir. Yazar, çocukların yaşam tarzlarında meydana gelen bu değişimi Müslüman Türk göçmen ailelerin, İslami konulardaki bilgisizliklerine bağlamaktadır.

Roman kahramanlarından İbrahim'e bakıldığında Almanya'ya göç nedeninin ekonomik olduğu görülmektedir. Askerden dönen İbrahim, o yıllarda başlayan Türkiye'nin Almanya'ya gönderdiği işçi kervanına katılmıştır. Romanda anlatılan zaman, İbrahim'in Almanya'da geçirdiği yirminci senesidir. İbrahim'in Celaleddin ve Sultan isminde iki çocuğu bulunmaktadır. Türk kültüründen ve İslam dininden uzaklaşan Celaleddin karakterinin evini terk ederek Hristiyan öğrencilerin yurduna yerleşmesi, Celaleddin'in kardeşi Sultan'ın erkek arkadaş edinmesi ve ailesinin bu durumu hoş

karşılamaması, yeme içme tarzlarındaki değişiklikler ve yabancılaşma, romanda anlatılan toplumsal değişimlerden bazı örneklerdir.

3.2.2. Dağların Sultanı

20 bölüm ve 199 sayfadan oluşan *Dağların Sultanı*, 12 Eylül darbesi sonrası Almanya’da on bir yıl sığınmacı olarak yaşayan Dursun Akçam tarafından kaleme alınmıştır. Romanda başkahraman Şito’nun Almanya’daki yaşam mücadelesi anlatılmaktadır. Şito, 1973 yılında Z... köyünü terk ederek Almanya’ya zorunlu göç etmiş bir karakterdir. Türkiye’de jandarmaları öldürmesiyle Almanya’ya kaçan Şito, Almanya’da sınır dışı edilme tehlikesinde olanları, Alman kadınlarla evlendirerek para kazanmaktadır. Türkiye’deki amcası Halo Mirzo ve diğer köylüler, Şito’dan yaptığı iş nedeniyle hiç hoşlanmamaktadırlar. Roman, yalnızca Kürtçe bilen, okuma yazması olmayan Şito karakterinin yaşam tarzındaki ve karakterindeki değişimleri anlatmakta; aynı zamanda Şito’nun Almanya’ya uyum sürecindeki zorlukları da işleyen dram ve gülmece karışımı bir eserdir.

3.2.3. Gurbet Ölümleri

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Devlet Lisan Okulu mezunu olan Hasan Kayıhan, eserlerinde Almanya’ya göç etmiş Türklerin yaşamlarını, Türk ve Alman kültürü arasında bocalamalarını ve kimlik bunalımlarını anlatmaktadır. 26 bölüm ve 227 sayfadan oluşan *Gurbet Ölümleri*, Türkiye’de geçim sıkıntısı yaşayan, Ankara’nın Haymana ilçesinden göç eden Sefa karakterinin Almanya’daki gurbet yıllarını anlatmaktadır. Ailesini Türkiye’de bırakan Sefa, para biriktirip Türkiye’ye dönmek üzere yola çıkmıştır. Sefa’nın manevi değerlerinden uzaklaşmasına neden olan Necip isminde bir arkadaşı vardır. Sefa, Necip ile beraber geçirdiği günlerle birlikte, vatan hasretinden kurtulacağını ve Almanya’ya daha çabuk uyum sağlayacağını düşünmektedir. Romanda yabancılaşma olgusu Sefa karakteri üzerinden ele alınmıştır.

3.2.4. Türkler Almanya’da

Bekir Yıldız, 1962-1966 yılları arasında Almanya’da fabrika işçisi olarak çalışmıştır. Amacı, para biriktirdikten sonra Türkiye’ye dönmektir. Yıldız, bu amacını gerçekleştirerek Türkiye’ye döndükten sonra Asya Matbaası’nı açmıştır. Almanya’da

yaşadığı yıllarda *Türkler Almanya'da* romanını yazmıştır. Bu roman, Almanya'ya ait göçmen yazınının ilk eseridir.

6 bölüm ve 194 sayfadan oluşan *Türkler Almanya'da* romanında, Almanya'daki Türk işçilerin yaşadıkları sorunlar ele alınmaktadır. Romanda, Almanya ve Türkiye arasındaki ekonomik ve kültürel farklardan, Almanya'nın cazip ve ışıltılı yaşantısına kendini kaptıran insanların yanlış yollara savrulduğundan ve yabancı kültür içerisinde kendi benliklerini kaybetmelerinden, çalışma hayatına katılan Türk göçmen kadınının geleneksel yaşam biçiminden uzaklaşarak yeni bir yaşam tarzı benimsemesinden ve kadın hakları konusunda bilinçlenmesinden bahsedilmektedir.

Matbaa makinesi almak amacıyla para biriktirmek için Almanya'ya göç eden Yüce karakteri başkahraman olup Bekir Yıldız'ı temsil etmektedir. Yüce karakteri, Almanya'da geçirdiği dördüncü yılın sonunda amacına ulaşır, Alman markası bir matbaa makinesi alır ve Türkiye'ye geri döner.

3.2.5. Yüksek Fırımlar

Fakir Baykurt, iç göç konulu eserlerinin yanı sıra Almanya'daki hayat tarzına uyum sağlayamayan ve iki kültür arasında sıkışıp kalan Türk insanlarını ele aldığı dış göç konulu romanlarıyla da ön plana çıkmaktadır. Fakir Baykurt'un Almanya'da basılan ilk eseri olan *Yüksek Fırımlar*, 49 bölümden ve 350 sayfadan oluşmaktadır. Romanda ağırlıklı olarak Türklerin Almanya'da yaşadığı zorluklar anlatılmaktadır. İbrahim Mutlu, Burdur'dan Almanya'ya hamile eşi Elif ve dört yaşındaki kızı Gülten ile göç etmiş bir işçidir. Birkaç yıl çalışıp para biriktirdikten sonra Türkiye'ye dönme düşüncesiyle göç eden İbrahim, 1800 derecelik bir fırında çalışmaktadır. *Yüksek Fırımlar* romanı, Mutlu ailesinin Almanya'ya göç ettikten sonra yaşadıkları değişim sürecini anlatmaktadır. Aynı zamanda İbrahim karakteri üzerinden de yabancılaşmanın yol açacağı sonuçlar işlenmiştir.

Baykurt, Almanya'daki Türk işçilerinin en büyük eksikliklerinin dil konusu olduğunu eserinde işlemiştir. İşçilerin Almanca'yı bilmemesi, işlerin aksamasına neden olmaktadır. Türklerin Almanya'da yaşadığı bir başka sorun ise barınma sorunudur. Romanda Koca İbrahim bu durumu şu cümlelerle dile getirmektedir:

İşçiyiz, değerliyiz, şuyuz buyuz. Ama bize ev yok! Duisburg'da ev bulmak oturmak ölüm. Birinci neden, kiraya verilecek evlerin az olması. İkinci neden, ev arayan yerlinin, yabancının çok olması. Üçüncü neden biziz. Çünkü Türk'üz, yurttan dışarıda ciddi milletiz. Şaka bilmeyiz. Ufacık bir sorunda bıçağı çekeriz. Bu yüzden ev vermezler. Gittik Krefeld'e, bugünkü daracık yere tıkıldık (Baykurt, 2000: 259).

3.3. Göç ve Toplumsal Değişmenin Türk Romanına Yansıması

Bu bölümde incelenen romanlarda kente göç eden karakterlerin; sosyo-ekonomik değişmelerinden, iş bulma sorunlarından, çevre ile ilişkilerinden, yaşam tarzında görülen sorunlarından ve değişikliklerinden bahsedilecektir.

3.3.1. Kente İndi İdris

Romanda İdris karakteri, köyde yaşayan, yoksul ve yaşadığı hayattan memnun olmayan ve utangaç bir karakterdir. Yaşam kalitesini arttırmak için Ankara'ya göç etmiştir. İdris'in kentte geçirdiği ilk zamanlarına baktığımızda kenti başka bir dünya olarak gördüğünü, buraya alışamayacağını ve geleneksel değerlerini devam ettirmek istediğini görmekteyiz. İdris'in hemşehrisi Kara Ömer, kentte geçirdiği süre dolayısıyla utangaçlığını üzerinden atmış, kent yaşamına alışmış ve girişken bir karakterdir. Gezici satıcılık yapan Kara Ömer'e eşlik eden İdris'in, utangaçlığını ve çekingenliğini şu diyaloglardan görmek mümkündür:

-Tabakçına!

Sesi gürdü. Bağıra bağıra iyice alışmıştı. İdris'e önce bir tuhaf geldi. Utandı. Ben yapamam bunu dedi kendi kendine. İki yana bakamıyordu. Yüzü kızarıyordu nedense. Bazı alıcılar pek çeçerundu. Söz üstüne söz getiriyorlardı. Ömer de onlardan aşağı kalmıyordu. İyice alışmıştı işine (Apaydın, 1981: 24).

İdris, kente ilk geldiğinde kent sakinlerinin kadın-erkek ilişkilerini, giyim kuşamlarını ve saç stillerini ayıplamıştır. Karısı Kezban ve çocukları ise ilk defa gördükleri kentten çekinmişlerdir:

Burada yaşam daha çok değişti. Giysiler, insanların konuşmaları, davranışları, herşey başkaydı. Kimse kimseyi tanımıyordu...karşıdan biri kız biri erkek, iki genç geliyordu. Erkek bir kolunu kızın omzuna bindirmişti. Kız da delikanlının beline sarılmıştı...İdris gözünü alamıyarak baktı.

-Allah belanızı vermesin, şunların haline bak, tüü! ...İdris'in gözüne herşey birden korkunç göründü. Doğruydu herhalde. İnsan burada aç çıplak kalsa kimse dönüp bakmazdı. Yoksulu silindir gibi ezerdi bu kent.

Kezban bürünüğe bürünmüş kamyonun üstünden tek gözüyle bakıyordu... Osman'la Fadime pısıp kalmışlar, herşeye şaşkın şaşkın bakıyorlardı. İkisi de motorlu taşıta ilk binmişlerdi (Apaydın, 1981: 27-48).

Kente alışmakta zorlanacağını düşünen İdris'in, göç etmeden önceki planları düzgün bir şekilde işlememiştir. Karısı Kezban temizlik işi bulmuş ama İdris 2 aya yakın bir süredir iş bulamamıştır. Bir işte çalışmak, bireylerin yalnızca maddi açıdan gelir elde etmesi demek değildir. İşsiz birey, iç dünyasında birçok problemle baş etmeye çalışmaktadır. İç huzursuzluğunu ailesine yansıtan birey, aynı zamanda toplumsal huzursuzluğa da sebep olmaktadır. Bireyin bunalıma sürüklenmesi ile topluma yabancılaşma, suç ve anomik eğilimler görülmeye başlanmaktadır.

İşsiz olmak kötüydü gerçekte. İş bulup çalışmaya bir başlasaydı...(...)herkes gibi çalışmak ne büyük mutluluktu...İçinden küfretmek geliyordu. Kinle karışık büyük bir yangın vardı yüreğinin ortasında. Karısı çalışıyor para getiriyor onu yiyorlardı. Bir aydır, bir buçuk aydır iş arıyor bulamıyordu...yapayalnız duyuyordu kendini. Böyle olacağı hiç aklına gelmemişti (Apaydın, 1981: 90-94).

Daha sonra bir fabrikada iş bulan İdris, fabrikadaki sendikaya kayıtlı olan diğer işçilerin konuşmalarından etkilenmeye ve düşüncelerini sorgulamaya başlamıştır. İlk zamanlarda sendika kelimesinin anlamını dahi bilmeyen İdris, daha sonra grevlerde ön saflarda yer almış ve hatta karakola düşmüştür: "İdris ilk bulunuyordu böyle bir toplantıda. Heyecanlıydı ne diyeceğini bilemiyordu...Vay be demek grev buymuş!...Polis arabasına tıklılanların arasında İdris de vardı. Sekiz on cop yemişti." (Apaydın, 1981: 195-215).

İşçi bilinci başlayan ve bakış açısı genişleyen İdris, sendikal faaliyetlere ve grevlere katıldıktan sonra kendisinde olan değişimlerin farkına varmış ve bu değişimlerden memnun olmuştur:

Sömürü düzeninden, emekçilerin bilincinden, örgütlenmenin gereğinden, grevlerden söz etti. İdris dişini sıkmış, gözünü alamadan bakıyordu...her şey bir değişik görünüyordu İdris'e. Vay bee biz uyuyormuşuz be arkadaş diye söylendi...yarından tezi yok sendikaya gireceğim...değişik bir İdris'ti şimdi. Kendini öyle duyuyordu...Köyde yalnızdık, bilinçsizdik. Burada birliğiz...Akılsızdım. Hayvandan farkım yoktu. Emme şimdi biraz adam oldum. Hakkını aramaya adam değildir...ezildiğimizi anladım. Haklarımızı istemeden alamayacağımızı anladım (Apaydın, 1981: 70-217).

Göç hareketiyle birlikte kentlileşmenin getirdiği toplumsal değişimlerden biri olan toplumsal örgütlenme, köyde yaşadığı dönemde İdris için bir önem arz etmiyordu. Sendika kelimesinin anlamını dahi bilmeyen İdris, kente geldiğinde kentin sunduğu yaşam standartlarından yararlanmak istemiş ve örgütlü yapılar içerisine dahil olmuştur. Kırıldaki yaşamından memnun olmayan İdris, işçilerin maruz kaldığı eşitsizliği görmüş; bunun üzerine sendika üyesi olmanın yararına olduğunu düşünerek sendikanın haklarını temsil edebileceğine inanmıştır (Güler, 2018: 8-18).

Kara Ömer'in karısı Hasibe, kentte kalış süresine ve ekonomik durumlarının iyileşmesine paralel olarak tutum ve davranışlarını, giyim kuşam tarzını değiştiren bir karakterdir. Kezban'a kente göç ettikleri ilk zamanlarda sıcakkanlı davranan Hasibe'nin daha sonra kocası Kara Ömer'in kazancının artması ve gecekondu bölgesinde üst statü olan esnaflığa geçiş yapmasıyla birlikte tutum ve davranışlarında değişim meydana gelmiştir:

İşini büyüten Ömer'in karısı Hasibe işe mişe gitmeyi bırakmıştı. Eline epey para geçen, oturduğu yerden başkasına buyruk veren, akıl dağıtan kentli kadın görüntüsüne girmişti. Hiçbir şeyi beğenmemeye başlamıştı...kentli hanımlar gibi kırıyordu (Apaydın, 1981: 105).

3.3.2. Toprak Kovgunları

Gecekondu yaşamına geniş bir yer veren bu romanda, üniversiteye gitme imkânına sahip İlhan, kentli kadınlara özenen Ayten, köy yaşamındaki utangaçlığını devam ettiren Mahmut, Ayten'in babası Hıdır ve gecekonduğunu inşa etmek için büyük bir bedel ödeyen Emin karakteri üzerinden göç ve toplumsal değişim üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Gecekondu bölgesinde, gelişmiş aidiyet duygusu ve hemşehrilik ilişkilerinin önem arz ettiği görülmektedir:

Keskinliler, Kamanlılardan sonra daha belalı, birbirlerine daha tutkundular. Çankırılardan sonra en çok onlardan korkulurdu...Yozgatlı olarak da çok arkalı oldukları söylenemezdi. İnsan kendi hemşehrilerinin, kendi akrabalarının içinde yaşar...şurda birbirimize tutunarak yaşayacağız. Bakın şurda hemşehri olarak beş altı ev varız. Baksanıza Çankırılılara, Kırşehirliyle, Keskinlilere...aleviler deseniz, birbirlerine kenetlenmiş vaziyette (Ateş, 1999: 106).

Mahmut karakteri, geleneksel kır kültüründen ve gecekondu mahallesindeki insanların baskılarından kaynaklanan bir çekingenlik yaşamaktadır:

Mahmut şimdiye kadar bir kızın elini bile tutmamıştı...yırtık olacaksın oğlum...atacağın şu köylülüğü üstünden, değişeceksin...şu temeli köyden atılmış duygularından kurtulamıyordu. Kentli çocuklar bu konularda nasıl da rahat (Ateş, 1999: 149).

Mahmut'un özendiği kişi aslında okuma fırsatını elde etmiş olan İlhan'dır. İlhan, mahallelinin özendiği, okumuş ve kentli insanlar gibi yaşayan bir karakterdir. Her ne kadar gecekondu sakinleri kendilerini İlhan'la kıyaslayıp onun modern ve kentli erkeklere benzediğini düşünüyorlarsa da İlhan, kent kültürü ve köy kültürü arasında kalmış ve kentleşmesini sağlıklı geçirememiş bir bireydir:

İlhan bu tür kızlarla ilk kez karşılaşılıyordu. Onların yetiştiği çevreye, onların değerlerine yabancıydı. Sıkılıyordu, rahat olamıyordu aralarında...İlhan ailesinden, akrabalarından ne anlatabilirdi ki onlara? Babasının esrar kaçakçılığını mı anlatsaydı? Yoksul gecekondu mahallesini mi?...kızlar ellerindeki ojelerden konuşurken, o anasının ara sıra eline yaktığı kınadan mı söz etmeliydi?...yanlış bir yola, kendi gerçeğiyle bağdaşmayan bir yola mı sokmuştu kendini?...onlar gibi köylü kızlarla mı evlenmeliydi?...içindeki boşluğun, dengesizliğin, açlığın etkisiyle boğulur gibi oluyordu...yabanıl bir yaratık gibi kalabalığın içinde dolaşıp duruyor (Ateş, 1999: 81).

Geleneksel değerlerin devam ettirildiği ve kadınların ikinci planda tutulduğu gecekondu bölgesinde yaşayan genç Ayten, yarı köylü yarı kentli özellikleriyle arada kalmış bir başka karakterdir. Kentli kadınların yaşamlarına özenmekte, gecekondu bölgesindeki yaşamı beğenmemekte ve bir gün gecekondu bölgesinden kurtulma hayali kurmaktadır. Ayten'in babası Hıdır, kente göç ettikten sonra çocukları Eşref ve Ayten ile ilgilenmemiş; yalnızca onlara sunduğu maddi olanakların onların yetişkin birer birey olması için yeterli olacağını düşünmüştür. Bu nedenle de hem Ayten hem Eşref, yaşadıkları gecekondu bölgesindeki hayatı küçümsemiş, kentlilerin ışıltılı hayatlarına özenmiş ve anomik davranışlar sergilemişlerdir. Eşref, sigara ve alkol kullanmaya başlamış ve içinde bulunduğu yalnızlık ve yabancılaşıma hissinden geçici süreliğine uzaklaşacağı bir çözüm bulmuştur:

Yarı kentli, yarı köylü davranışlarla odaya girip çıkan Ayten mahallenin köylülerine değil, apartmanlardaki kızlara, film yıldızlarına özeniyordu. Eskiden ara sıra giydiği şalvarla artık hiç görünmüyordu...Ayten mahalleden dışarı bile çıkmıyordu. Kızlara uygulanan her türlü yasak, eksiksiz ona da uygulanıyordu...sinemaya, pastaneye gitmek, bir parkta buluşmak onların da hakkıydı; tıpkı kentli kızlar gibi...ileride yaşamayı kurduğu dünyanın büyüğü görüntüsüne kaptırmıştı kendini...sonra bir apartman dairesinde görüyor kendini. İmrendiği hanımlar, beyler gibi kocasıyla kol kola sinemaya gidiyorlar. Apartmandaki kadınlar gibi olacaktı o da, onlar gibi zarif, hanım hanımcık...şu bir gözü köye bir gözü kente bakan şaşı mahalleliyi bir çatlatsa!...kente indiklerinde tertemiz insanlara, çamursuz ayaklara hasetle bakarlardı (Ateş, 1999: 221-261).

Ayten ve Eşref'in babası hamal Hıdır, kente göç ettikten sonra kentte kalış süresi ve maddi durumunun iyileşmesi ile doğru orantılı bir şekilde Hıdır Ağa olmuştur:

Hıdır Ağa olmanın keyfini çıkarıyordu. Ankara'ya geldiğinde hamaldı, şimdi iyi kötü bir ticaret adamı oldu...eli para gördü, karnı doyaya bir ekmek yedi...köyde bezir çantası bulamadığı günleri unutmamıştı Hıdır. Şimdi çıt bir düğmeye bastın mı dünya aydınlanıyor; gece, gündüz oluveriyor...şu bisküvileri bile; burada arasan, hangi evde bulabilirdin böyle? (Ateş, 1999: 33)

Gecekondu bölgesinde yaşayan fakat bir gecekonduya sahip olmayan Emin, köyündeki toprağın verimsizleşmesiyle toprak kovgunu durumuna düşmüş ve kente göç ederek hayat standardını yükseltmeyi amaçlamıştır. Kente yeni geldiğinde, gördüğü değişiklikler karşısında şaşırmıştır. Özellikle fabrikadaki makineleri gördükten sonra bu şaşkınlığı daha da artmıştır. Fakat yıllar geçtikçe makinelere olan bu şaşkınlığı yerini tekdüze bir bakış açısına bırakmıştır.

Emin yeni geldiğinde, bu makinelere garip bir hayranlık duyardı. Dilinden anlamadığı, huyunu bilmediği insanlar gibi görürdü makineleri. Şimdi içli dışlı oldu onlarla...sekiz on kişinin işini, üç beş dakikada bitirmesi fazla olağanüstü gelmiyordu. Bunları kullanacak beceriyi kazanmanın da kendisine ayrıcalık sağlamadığını görmüştü....bu devirde insan, işiyle gücüyle mesleğiyle ölçülüyordu...benim makine görmemiş köylü kafam! Çamaşır yıkamayı bir zanaat belledi. Aç musluğu, kapa musluğu...bu devirde gecekondu demek, bir etek para demektir... şu yalan dünyada başını sokacak bir yer olmadıktan sonra niye yaşamalı? (Ateş, 1999: 114-134).

Gecekondu inşa etme hayaliyle yanıp tutuşan Emin, yalnızca toprak kovgunluğuyla kalmamış, kent kovgunu da olmuş ve roman sonunda hayatını kaybetmiştir. Mahmut'un annesi Hayriye, geleneksel kır değerlerine körü körüne bağlı bir karakterdir. Fakat kentte kalış süresi uzadıkça geleneksel değerlerinden uzaklaştığı görülmektedir:

Önceleri kent kızları için amaan, buranın kızları da pek hoppa diyen Hayriye daha sonraları oğlunun kentten evlenmesini destekliyor...Hayriye'deki bu değişme de ötekileri şaşırtıyor. İşte çalışmak, biraz sağı solu görmüş olmak, ister istemez onu da değiştirmişti...Kimse Hayriye'nin Ayten gibi kent yaşayışına, kentli kadınlara özenen bir gelini benimseyeceğine pek inanamıyor...demek ki insanoğlu değişiyor, değişebiliyor...Yıllar geçtikçe...iyice hanımlaştı. Böyleleri ne şamın şekeri, ne Arap'ın yüzü deyip öyle un için, bulgur, pekmez, salça için adım bile atmıyor köyüne (Ateş, 1999: 145-285).

3.3.3. Sevgili Arsız Ölüm

Bu roman çerçevesinde köyden kente göç ve toplumsal değişme, Huvat ve Dirmit karakterleri üzerinden incelenecektir.

Baba Huvat, otoriter bir kişiliğe sahiptir. Bu otoriterliğini köyün geleneksel yapısı içerisinde rahat bir şekilde sürdürebilmektedir. Fakat kente göç ettikten sonra meydana gelen birtakım olaylar sonucu, Huvat'ın otoriterliği sarsılmıştır. Huvat, kente göç ettikten sonra artık kendisinin de bir kent sakini olduğu düşüncesiyle çok iyi işlerde çalışması gerektiğine karar vermiştir. Bunun üzerine birçok yeni iş başvurusu yapmıştır:

Huvat, her akşam, Dirmit'i dizinin dibine oturttu. Ona her akşam, ayrı bir iş için teklif mektubu yazdırdı. Yazdırdığı her teklif mektubunu baştan aşağı defalarca okuttu. Sabah erkenden mektupları alıp gitti. Bir umutla geri geldi...havalar ısınınca işlerin açılacağına dair ettiği yeminler havaya gitti, bahar rüzgârlarına karıştı. İşler açılmadı...Huvat, o günden sonra, götürü tek iş alamadı (Tekin, 2020: 81).

Kente göç hareketi öncesinde yeniliğin simgesi olan Huvat, göç ettikten sonra kentin taşının toprağının altın olmadığını görmüş ve içine kapanmıştır. Huvat'ın işsiz kalması, aile içi otoritesini de kaybetmesine neden olmuştur. Giderek yalnızlaşan ve bir çıkış yolu arayan Huvat, çözümün dini yaşantıya bağlanmakta olduğunu düşünmüş ve dini kitap haricinde hiçbir şey okumamaya başlamıştır. Köy yaşantısının geleneksel ve kuralcı yapısından kurtulmak isteyen ve bu amaçla kente göç eden Huvat, kentte umduğunu bulamamış ve eleştirdiği köy yaşantısını, kentte yaşamaya başlamıştır.

Derken yine bir sabah, erkenden abdest alıp kara uzun sakallı hocanın arkasına takıldı. Uzak bir yerde kocaman bir camide namaz kıldı. Namazın ardından upuzun bir vaaz dinledi...Orada sakalı belinde, genç yaşlı bir dolu doğru yolu bulmuş insan görünce kendini tutamadı. Ağladı. O sıra biri gelip eline yeşil kâğıtlar verdi, bir başkası yakasına ufak bir kâğıt iğneledi. O sıra kalabalıktan bir uğultu yükseldi. Herkes ne bağırıyorsa aynısından bağıra bağıra kalabalıkla beraber yokuşun başına vardı (Tekin, 2020: 138).

Romanda, yeniliğin simgesi Huvat'ın işsiz kalması ve ailesi ile arasında oluşan sorunları nedeniyle gerici bir kimliğe dönüştüğü söylenmektedir. İşsiz kaldığı ve aile içi otoritesinin sarsıldığı için kendisini değersiz ve yalnız hisseden Huvat, daha sonra kumar oynamaya başlamıştır: ‘Evde, bir, gözünü su dolu şişelere verdiyse; bir, peş peşe futbol takımlarının adlarını...saydı döktü...Cebinden iki zar çıkardı. Zarları atıp atıp kareli kâğıtları yazdı çizdi. ‘ (Tekin, 2020: 160).

Tüm bu olaylarla birlikte kente göç ettikten sonra toplumda fark yaratacak bir özelliğinin olmadığına da farkına varması, Huvat'ın akıl sağlığını kaybetmesine neden olmuştur.

Romanda göç ettikten sonra değişime uğrayan bir diğer karakter ise Dirmit'tir. Köydeki yaşamı boyunca baskı ve yasaklara maruz kalan Dirmit, kente göç ettikten sonra bu durumu değiştirmiştir. Radyo dinlemeyi seven Dirmit'e radyonun cin işi olduğu söylenir, birine aşık olduğunu öğrenen annesi onu azarlar, dans tutkusuna yasak konur, kısa etek giydiği için şiddete maruz kalır. Sorgulayıcı ve meraklı karakteriyle Dirmit, köyün geleneksel ve alışlagelmiş yapısından bir hayli uzaktır. Ailesinin vermiş olduğu kente göç kararıyla birlikte Dirmit için de yeni bir hayat başlamış olur. Fakat kente geldiklerinde de Dirmit üzerindeki aile baskısı devam eder:

Ona yakında genç kız olacağını duyurdu. Artık kışları herkesin içinde leğende yıkanamayacağını, sokakta oyun oynayamayacağını, erkek kardeşleriyle koyun koyuna yatamayacağını, hatta onlarla tek başına evde kalamayacağını, Dirmit'e bildirdi....Atiye genç kızların soru sormasının ayıp olduğunu söyledi (Tekin, 2020: 134).

Tüm bu baskılar Dirmit'in, ailesinden uzaklaşmasına ve Dirmit'i, kendisini daha rahat hissedeceği bir çevre arayışına yönlendirmiştir:

Atiye'nin gitme dediği yere gitti. Atiye'nin konuşma dediğiyle konuştu. Evin içinde evden ayrı, dışarıda elden ayrı, laf dinlemez, nasihat almaz bir kız olup çıktı. Dirmit ucundan tüller, yapma kirazlar sarkan hasır şapkalı, etekleri dizinin iki karış üstünde Aysun diye bir kızla arkadaş oldu. Evi barkı unuttu...Aysun'la bir oldu, yoldan geçen oğlanların ardından ısıklık çaldı. Aysun ne ettiyse, o da aynısından etti (Tekin, 2020: 136).

Geleneksel kır kültürüne sahip ailesinin baskısı ve kent kültürünün arasında kalan, kimliğini bulmaya çalışan Dirmit, arkadaşı Aysun'dan öğrendikleri ile ailesine karşı gelme cesaretine sahip olmuş ve ailesinden uzaklaşarak yabancılaşmıştır. Dirmit, kendini ifade etmek amacıyla şiir yazmaya başlar. Böylece kentlileşmenin getirmiş olduğu bireyselleşme sürecine de girmiş olmaktadır: “Önüne boş bir kâğıt çekti...Hepinize birden yazıyorum, iyi okuyun ha...dedi...Atiye kızının anlattıklarından sonra bir de o upuzun mektubu görünce...daha fazla dayanamadı.” (Tekin, 2020: 137)

Romanda, Dirmit'in şiir yazmaya başlaması, onun kimlik arama sürecini başarıyla tamamladığı mesajını vermektedir. Böylelikle Latife Tekin, Dirmit gibi kendini ifade ederek kent kültürü içerisinde var olmaya çalışan bireylerin, kentlileşme sürecini sağlıklı bir şekilde geçirebileceği mesajını vermektedir.

3.3.4. Aykırı Ölümler

Yurt içinde zorunlu göç konulu bu romanda, Zara karakterinin yaşamış olduğu değişim ele alınacaktır. Zara, İstanbul'a göç ettikten sonra sahip olduğu geleneksel kültürü devam ettiren bir karakterdir. Yanında çalıştığı diş hekimi Handan vasıtası ile birçok entelektüel ve siyasal sohbetler dinler ve değişim süreci başlamış olur:

Zara kız, semt pazarında alışveriş yaparken tesadüfen tanıştığı bir diş hekiminin yanında çalışıyordu...temizlik işlerine bakıyor, gelen müşterilere çay servisi yapıyordu...amcasının çocukları işsizdiler. Ragıp...taşı sıkça suyunu çıkaracak, güçlü kuvvetli ve yakışıklı bir delikanlıydı ama şehirde bu meziyetleri hiçbir işe yaramazdı. İstanbul'a gelince bir anda sudan çıkmış balığa dönmüştü....iş bulamayınca da daha bir içe kapanıyor ve ağzını bıçak açmıyordu. bu varsıl insanlar da ne kadar rahat yaşıyorlar diye düşündü; kocaman evleri, saat akan sıcak ve soğuk suları, bin bir çeşit elektronik eşyaları, hizmetçileri ve kapıcılarıyla, her çeşit lükse ve konfora sahiptiler. Zara kız İstanbul'a gelme ve doktor hanımla tanışmasa, böyle bir yaşam tarzının, varlığından bile haberi olmayacaktı (Tokgöz, 2010: 14-20).

Diş Hekimi Handan'a ev işlerinde de yardımcı olan Zara, Handan'ın arkadaşlarının misafirlğe gelmesiyle birlikte daha önce duymadığı konular hakkındaki sohbetlere şahit olur:

Zara anlatılanlara tamamen yabancı kalıyordu ve onun için yepyeni bir dünyaydı bu...tekelci kapitalizmden, sınıf çelişkilerinden ve patriyarkal ilişkilerden, yetmezmiş gibi üstüne bir de daha önce hiç duymadığı Friedman, Keynes, Taylor, Hegel, Marx ve Engels gibi isimlerden ve onların iktisadi ve felsefi görüşlerinden bahsediyorlardı... Kadınların lideri, Zara'yı omzundan tutarak zorla oturttu masaya. Önce bardağını kırmızı şarapla doldurdu...Zara şaşkın, utancından bir mum gibi eriyor, eridikçe de durmaksızın su içiyordu...Zara çaresiz kadehini kaldırdı. Hayatında ilk kez içtiği şarap, iç organlarından aşağıya doğru, ılık bir sıcaklık yayarak inerken, feminist cadılardan alkış sesleri yükselmeye başladı. Zara'nın vücudu daha şimdiden, alkol ve utancın kışkacına girmeye başlamıştı....Doktor Handan Hanım: aramıza hoş geldin kızım, dedi...birlikte kadeh kaldırdılar. Zara da bu kez hiç nazlanmadan, feminist cadılara eşlik etti; artık hiç şüphesi kalmamıştı, yeni ailesi ve son sığınağı bu kadınlar olacaktı (Tokgöz, 2010: 25-45).

Dış hekimi Handan ve arkadaşlarıyla geçirdiği zamana paralel olarak Zara'nın yaşam tarzında ve sosyal hayatında değişimler meydana gelmeye başlamıştır:

Nişantaşına gezmeye çıktılar....ne Zara kız ne de Zilan Ana hayatlarında hiç lokantaya girip yemek yememişlerdi. Zara kız baktı ki Zilan Ana imreniyor, kadıncağızı kolundan tuttuğu gibi zorla sürükledi restorandan içeri...garson kıyafetlerinden, Kürt olduklarını anlamış olmalı ki sanki gitmelerini ister gibi umursamaz tavırlar içine giriş ve sırf bu nedenle, yan masadaki sosyetik bir bayanla, hiç bitmeyecek gibi görünen, gereksiz bir sohbete dalmıştı...Zilan Ana zaten bilinçsiz bir sürüklenişle ve hiç istemeden girmişti restorandan içeriye. Bekleme süresi uzadıkça da müthiş bir yabancılık ve ızdırap duymaya başlamıştı. Birkaç kez üst üste ve çok zor duyulur bir sesle: Çıkalım buradan kızım, buralar bize göre değil, hem paramız da yok zaten, diye zara kıza seslendi. Seslendi ama feminist cadılardan, erkek baskı ve sömürüsü hakkında çok şey öğrenmiş olan Zara, karşıdaki lümpen işçiye, hak ettiği dersi vermeden, restoranı terk etmek niyetinde değildi. Sonunda sesine iyice tatlı ve yumuşak bir hava vererek: ...garson bey sen de benim gibi sıradan bir emekçinin ama nedense insanın içi yerine, dışındaki urbaya önem veriyorsun (Tokgöz, 2010: 83-84).

Marksizm ve feminizm kavramlarını kente göç etmeden önce hiç duymamış olan Zara, katıldığı ilk eylemde karakola düşmüştür:

Cumartesi akşamı, Zara kız ve patronu Beşiktaş'tan bir taksi çevirerek, Taksim'e doğru yola çıktılar...Taksim'e geldiklerinde meydan öylesine kalabalıktı ki...doktor ilk olarak, ne yapacağını bilmez bir tedirginlik ve ürkeklik içersinde bulunan Zara'ya, her ne sebeple olursa olsun, yanından ayrılmamasını tembihledi...neticede mahşer yeri kadar kalabalık olan Taksim karakolundan içeriye girdiler (Tokgöz, 2010: 91-103).

Zara, daha sonra Handan'ın lüks bir mağazadan aldığı pantolon, tişört ve elbise ile köyde giydiği kıyafetlerini de geleneksel fikir yapısı gibi değiştirmiştir. Düşünmeye başlayan kadınlar ortak noktada buluşabilmekte ve birbirlerini de bu yolla bulabilmekte ve dayanışma kurabilmektedirler (Bütün, 2020). Feminist hareket, kadınların kimliklerinin oluşumunda etkin rol oynamaktadır (Alptekin, 2011: 53). Bu sayede kadınlar, kendi hayatlarını değiştirirken toplumsal hayatta da birtakım değişiklikler meydana getirmektedirler (Michell, 1995: 57-60). Marksizm, kadın konusunu kadın ve ekonomik sistem arasındaki ilişki noktasında ele almaktadır. Yani Marksizm, kadınların cinsiyetlerinden ötürü ezildiklerini konu edinmemektedir. Marksizm, kadının toplumsal hayatta ezilmesinin ancak sınıf sömürsünün sona ermesiyle durdurulabileceğini söylemektedir. Marksizmin ve feminizmin birbirlerine ihtiyaçları vardır, birbirlerinin çözülmemiş yanlarının anlaşılmasını sağlarlar. Feminizm, kadınların erkekler tarafından ezildiklerini söyler ve vurguyu o noktaya yapar (Barrett, 1993: 9). Zara karakteri kentte tanıştığı bu *feminist cadılar* aracılığıyla eleştirel bakış açısının kimliğini aralamış ve hayatındaki, günlük yaşamındaki olayları sorgulamaya başlamıştır.

3.3.5. Köygöçüren

Köygöçüren, göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası kentlileşme süreçlerini tümüyle görebileceğimiz bir romandır, Kantarma köyü, bağnaz inanışlara sahip bir köydür. Köyde görev yapan din adamı ise bilinçsiz ve yeniliklere açık olmayan bir birey olarak tasvir edilmektedir:

Çok ünlü hocaydı Nuri Efendi, namazı gümbür gümbür kıldırırdı. Bir ara vaaz etti yukarıdan volkan gibi çıkıyor sesi. Attı, tuttu din düşmanı Halkçılara, hatta gök gözlü gavur düşmanı adını söylemek icap etmez, ezanı Türkçe okutacağım diye tutturdu bilirsiniz. Ona kutsadı bugünlerin doğru yoluna milleti sokanları, çoluk çocuğumuzu düşünceleri...Attı tuttu şehirde açık gezen kadınlara komünistlere din mukaddesat düşmanlarına; kutsadı çocuklarını yeni açılan imam Hatip okula verenleri, Kuran kursuna yazdıranları kutsadı kocasının sözünden çıkmayan kadınları ve beş vaktini düzenli kılan Müslümanları...Yerin altında cinlerin köyü var. Cinler yukarıda gezinen insanlara kızıp... Tabii herkesin tabiatı bir değil ki. Kimi destur demeden sabah ezanı kül atıyor gülereliğe, kimi su döküyor küllerin üstüne geceleyin. Gene iyi sabrediyor cinler! Onca çoluk çocuğu eğitiyor insanların ayakları altında (Baykurt, 1977: 40-129).

Köy sakinleri de batıl inanışlara sahip olup; gömleklerine çörek otu dikerek, şapkalarına nazar boncuğu koyarak nazardan korunmaya çalışan bir kesimdir: “Gülüp

bakıyor, elleri geri veriyor. Doğan'ın kepini: Ben de şükrü oğlana diktim aynından....Çocukların yüzüne gözüne. Destur demeden külden geçme.” (Baykurt, 1977: 28).

Köyde var olan susuzluk sorunu ile mücadele edilmeye çalışılırken batıl inanışlara sahip ve belirli tabuları köye yerleştiren din adamları, yerin altından su çıkarılmasına karşıdırlar. Çünkü yerin altında cinlerin yaşadığını düşünmektedirler. Bu durum köy halkının su sorununu çözme çabalarını etkisiz kılmakta; tutum ve davranışlarını bilinçli olmaktan uzaklaştırmaktadır. Batıl inanışlar, köy halkının sorunlarına çözüm olmaz; sorunların daha da büyümesine neden olur.

Batıl inanışlara ve tabulara sahip bu köyde Hıdır karakteri ön plana çıkmaktadır. Hıdır, köylünün içinde bulunduğu bu bilinçsizlik durumunu değiştirmek istemektedir. Bu şekilde bir sorumluluğu kendisinde gören Hıdır, köylülerin kendi seçimlerini kendilerinin yapması gerektiğine inanmakta ve köy halkının özgür olmasını istemektedir. Fakat köy halkı Hıdır'a destek olmaz ve onun bu farklı, yenilikçi tutumunu bastırmaya çalışır. Köy sakinleri, kendilerinin sosyal ve dinsel açıdan içinde yaşadıkları toplumdan ayrılmayacaklarını ve birey olarak bu toplumdan kopamayacaklarını düşünmektedir (Fromm, 1994: 164). Köylünün bilinci baskı altındadır ve köylüler pasifize olmuş durumdadır. Romandaki temel çatışma, pasifize olmuş köylüler ve yenilikçi düşünenler arasında geçmektedir.

Musa ve Hıdır, köyün su sorununa çözüm bulmak amacıyla kente gittiklerinde, kentin ışıltılı ve yüksek seviye yaşam biçimini görmüşlerdir. Kent sakinlerinin söylemiş olduğu şu sözler, Musa ve Hıdır'ın kente göç etme cesaretini arttırır: “Zaten köylerde fazlasınız. Çevrenize bakın. Birer ikişer, beşer onar kopan geliyor...siz de bir yerlere sokun başınızı. Şehirlerden iş tutun. Tutanlar ölüyor mu?” (Baykurt, 1977: 395)

Su sorununa çözüm bulamayacaklarını düşünen Hıdır ve Musa, kente göç etmeye karar verir. Hıdır, şehre geldiğinde hem Halk Partisini hem de Demokrat Partiyi destekler. Aslında Hıdır Halk Partilidir fakat bu şekilde iki tarafı da idare ederek partilerden menfaat elde etmeye çalışmaktadır. Görülmektedir ki, daha önce köyde yaşarken köy halkının bilinçlenmesi için çırpınan Hıdır, kente göç ettikten sonra kentin getirmiş olduğu bireyselleşme furiasının içine girmiştir. Yazarın siyasal bakış açısının yoğun olarak hissedildiği romanda, göç hareketiyle birlikte oluşan toplumsal değişme olgularından toplumsal örgütlenmeye örnek teşkil edecek olaylar yer almaktadır. Köylünün Sesini

Duyurma Mitingi'ne katılan, daha önce köy yaşamında farkında olmadıkları birçok durumu fark eden ve birlikte hareket etme bilincinin farkına varan Musa ve Hıdır, köylünün sorunlarını bu yollarla çözeceğine inanmaya başlamışlardır.

3.3.6. Köln; Diye Bir Yer

Bu bölümde işçi olarak Almanya'ya göç eden Türk aileleri ile Almanya'da yetiştirdikleri çocuklarının yaşadıkları çatışmalar ve toplumsal değişmeler ele alınacaktır. İşçi göçmenler, uzun yıllar boyunca yaşam tarzı, dini hayatı, gelenek ve görenekleriyle hiç bilmedikleri ve benzerliği bulunmayan bir toplumda yaşamaktadırlar. Yurt dışında geçirdikleri uzun yıllar sonucunda ortaya çıkan sorunlar, yalnızca kendi hayatlarını etkilememiş; çocuklarının hayatlarını da etkilemiştir. Romandaki İbrahim karakteri, Almanya'da yirminci senesini yaşamaktadır. İbrahim, çocukları Celaleddin ve Sultan'ın aslında uzun zamandan beri var olan sosyal ve psikolojik sorunlarını görmezden gelmiştir. Celaleddin, evde yaşanan bir tartışma sonucu artık ailesi ile birlikte yaşamak istemediğini ve evi terk edeceğini açıklar. Celaleddin ve kardeşi Sultan, Türkiye'nin yaşam koşullarını beğenmemekte ve bu yüzden yıllık izinlerinde dahi Türkiye'ye gitmek istememektedirler:

Bu yaz neye izne gitmediniz memlekete?

Sorma Gülsüm. Biz çocuklar ikisi de hem Celaleddin hem de Sultan köye gitmek istemediler. Neymiş köyün tuvaletleri pismiş, yolları tozmuş işim, sineklerin vızır vızır uçtuğu kahvehanesinden başka köyün bir eğlence yeri yokmuş. Televizyondaki programlar çok basitmiş. Daha neler neler (Akgün, 1994: 6).

Gelen oğluydu...Almanlara has telaffuzla R sesini Ğ şeklinde söyleyerek: Merhaba baba dedi ve içeri girdi.

Merhaba oğlum. Bugün guten abend demedin hayret. Kardeşin nerde kaldı Celaleddin?

Sultan mı? Bilmem...

Cümlesini tamamlamıştı ki kapı çaldı.

Aman baba sıkıyordun. Burasının Türkiye olmadığını biliyorsun. Burada kızlar geceleyin de dolaşabilirler. Hem gittiğim yerler kötü yerler değil ki. Birkaç kız ve erkek arkadaş beraberce ...eğleniyoruz.

Kahvaltı kahvaltı...zaten sizin bu Türk usulü yemeklerinizden pek hoşlanmıyorum.

Zıkkımın kökünü ye diye bağırdı İbrahim. Hamburger, salam, sosis, patates kızartması ve diğer aparatif şeyler daha çok hoşunuza gidiyor değil mi? (Akgün, 1994: 4)

Alıntıdan görüldüğü üzere, Celaleddin ve Sultan Türk kültürü ve Alman kültürü arasında sıkışıp kalmış iki gençtir. Bu gençlerin aileleri, Almanya'ya alışıp oranın bir

parçası olmayı istememektedirler ve amaçlamamaktadırlar. Çocukları ise eğitimlerine Almanya’da başlamışlardır. Arkadaş çevresinin Almanlardan oluştuğu bu çevreyi- yeme-içme tarzlarını, genç kızların Almanya’da özgür bir şekilde erkek arkadaşlarıyla yaşayabilmelerini- kendi aileleri ile kıyaslamaktadırlar. Türk ve Alman kültürü arasında kalan bu gençler, hayatlarında daha baskın bir şekilde var olan Alman kültürüne daha yakın olmuşlardır. Romanda “Baba senden nefret ediyorum. Benim bu hale düşmeme sen sebep oldun....bana kendimi kaybettirdin. Kimliğimi kaybettim ben.” diyen Celaleddin karakterinin, tutumu ailelerin bilgisizliğine ve dini yaşamlarındaki eksikliklerine bağlanmaktadır (Akgün, 1994: 61). Ayrıca işçi göçmenlerin de yabancılaşma sorununun anlatıldığı romanda okuyucuya aktarılan bir başka nokta da şu şekildedir: “Biz Türkler de burada sabah işe git, akşam eve dön şeklinde aynı işi yaparak ömür tüketiyoruz. Makineye döndük, makine olduk sanki. Duygu diye his diye bir şey kalmadı içimizde.” (Akgün, 1994: 21)

Almanya’nın ağır çalışma koşulları altındaki iş yüküyle makineleşen, çalışmanın zevkinden mahrum Türk işçilerin durumu makineleşme metaforuyla açıklanabilir. Almanya’ya göç eden emekçiler, adeta bir iş makinesi konumuna düşmüş ve işten arta kalan sınırlı zamanlarında hayatını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Engels (1997) de bu durum için şu sözleri söylemiştir (s. 32): “Gerçekte, onlar insan değildi; o zamana kadar tarihe rehberlik etmiş bir avuç aristokratın hizmetinde çalışan makinelerdi. Sanayi devrimi, işçileri basit ve salt makineler yaparak....” Marx (1976) da emeğin zenginler için harikalar, işçiler için yoksunluk ürettiğini; zenginler için güzellik, işçiler için ise solup sararma meydana getirdiğini söylemektedir (s. 64). Çünkü işçi çalışırken kendini inkâr eder, mutsuz olur, bedenini ve zihnini tüketir. Çalışmadığı zamanlarda ise kendisine gelir (Özkan, 2005: 90). İş ve ev arasına sıkışan bu bireylerin, çocuklarına faydalı olup çocuklarının iyi yetişmelerine katkı sağlayabilmeleri için ilk başta onların sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Romanda anne ve baba karakterleri, ya kendilerini tamamen dine adanmış ve diğer tüm sosyal yaşamla bağlantılarını kesmiş kişilerdir; ya da alkol, kumar ve uyuşturucu gibi alışkanlıkları olan ve anomik davranışlar sergileyen bireylerdir. Bir tarafta çocuklarının yaşadıkları kimlik bunalımı, anomik davranışlar sergileme, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı vardır. Diğer tarafta ise hayatları yalnızca ev ve işten ibaret olan aileleri vardır. Roman, bu iki tarafın çatışmalı ve gerilimli ilişkileri etrafında ele alınmıştır.

Kendi toplumuna yabancılaşan ve giderek kendi benliklerini kaybeden bu gençlerin yaşadıkları değişime bazı örnekler şu şekilde verilebilir:

-Maalesef. Yunus'un babası ona çok kötü örnek oldu. Buraya yani Almanya'ya geldik. Gelir gelmez kendini şimdi yaşadığı hayata öyle bir kaptırdı ki, kaptırış o kaptırış. Bir daha kendini çekemedi. Nerde kaldı Yunus'la alakalanmak, onun terbiyesine, dini eğitimine zaman ayırmak. Oğlan da koptu, kayboldu gitti.

-Bizim de öyle oldu maalesef. Dini yönden bir şey veremedik, oğlan kaydı gitti (Akgün, 1994: 40). Herkes gideceği yerlere gider. Mehmed uyuşturucu çekmeye, Hasan Yeahova şahitlerinin toplantısına gider. Osman doğru gausthausu tabi. Orda onu kız arkadaşları bekliyordur...ancak deminki kimlik kaybetme tabirine aynen katılıyorum. Biz ne olduğu ne olacağı belli olmayan, yaşayışı şekilsiz, istikbali belirsiz bir kuşağız...buradaki çoluk çocuğunuzun manevi buhrandan kültür buhranına kadar bir sürü mesele peş peşe gelir...peki bizden önceki kuşak nasıldı? Onlar da var olan kimliklerini suya düşürmüşler. Geldiler şu sanayi ülkesi Almanya'ya milyonlarca mark kazandılar...Hasan'ın Yehova şahidi, Yunus ve Celaledin'in Katolik olduğu anlaşılıyor. Sanıyorum Seyid Bilal de ateist (Akgün, 1994: 62-65).

Osman: İç iç sonu gelmiyor. İçimdeki sıkıntıyı atmak için içiyorum. İçince biraz uyuşuyorum. Fakat ayıkınca yine aynı sıkıntılar, aynı karamsar hisler devam ediyor...tıpkı Mehmed'in uyuşturucu aldığı anda pembe dünyalarda gezdiği gibi. Fakat uyuşturucunun tesiri geçince bu pembe dünyanın serabı gözünden kayboluveriyor tabi (Akgün, 1994: 70).

Bizler gurbet kuşlarıyız. Yolumuz her nasılsa Köln diye bir yere düşmüş...Konya'dan gelmişiz, Yozgat'tan, Eskişehir'den, Tokat'tan, Bursa'dan, Uşak'tan gelmişiz. Daha doğrusu buralardan anne babalarımız gelmiş...yolu kesilmiş gideceği yeri olmayan gurbet kuşlarıyız biz. Yurdundan yuvasından ayrı düşmüş gurbet kuşlarıyız biz (Akgün, 1994: 19).

Nereye ait oldukları hakkında karar veremeyen bu gençler; fast food türü beslenme, giyim kuşamda değişiklikler, moda takibi, cinsel serbestlik, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, din değiştirme gibi yaşam tarzlarında meydana gelen değişimler yaşamışlardır. Mustafa Akgün, gençlerin yaşadığı kimlik bunalımını ve yabancılaşmayı, ailelerinin İslam dini konusundaki eksikliklerine ve çocuklarına düzgün bir dini eğitim verememiş olmalarına bağlamaktadır.

3.3.7. Dağların Sultanı

Romanda olaylar başkahraman Şito'nun geçirdiği değişim bağlamında kurgulanmıştır. Roman, Şito'nun Herodağı'nda Dağların Sultanı lakabını alması ve Almanya'ya kaçarak yeni bir hayat inşa etmesi olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Bu çalışmada Şito'nun Almanya'ya zorunlu göç etmesiyle geçirdiği değişim kısmı ele

alınacaktır. Romandaki olaylar akroniktir ve andan başlamaktadır. Sonra geçmişe gitmekte ve tekrar ana dönmektedir.

Şito, Türkiye’de dağlarda özgür bir şahin iken, Almanya’da kanadı kırık ve kafese kapatılmış bir kuş gibi hissetmektedir. Dilini, yaşam tarzını hiç bilmediği bu ülkede Almanlar, ona değişik bir yapıdaymış gibi garip bakmaktadırlar. Şito, Almanya’da yabancı bir dünyada yaşam mücadelesi vermektedir:

Bazı kahveleri, lokantaları, büyük satış mağazalarını ve bir de istasyonu göstermişti. Şito bunların hiçbirisine yalnız gidemezdi...Şito’nun en büyük sorunu dil sorunuydu. Yaban elde dilsiz bir garip nereye gider, nasıl dolaşabilirdi tek başına? Bir kahveye girmeye bile çekiniyordu...kısacası dağların sultanı Şito...ayaklarından zincirli beygirlere dönmüştü...hasılı kelimeler dil bilmemek bir rezillikti Alaman ülkesinde. Dağların sultanı da olsa insan, kamyondan düşmüş bir asker bavuluna benziyordu...sevmiyordu Alamanya’yı...sokağa çıkınca onca insan içinde bir Allah’ın kulunu tanıımıyordu...hepsi yabancı hepsi soğuk yüzlü insanlar...hepsi kendi dışında, yabancı bir dünya...ne var ki işi çok ağırdı Şito’nun. Ağır olmasından öte onur kırıcıydı. Dağların sultanı Şito yemek artıklarını topluyor, bulaşık yıkıyor ve elinde paspas beton siliyordu. Herodağı’nın kartalı, Alaman’ın bulaşıkçısı olmuştu...Alaman’da yabancı düşmanlığı vardı. Şito eski Şito değildi. Dağların eski Şito’su değildi artık...dil bilmeyen bir garibin yaban elde yol bulması, adres sorması kolay değildi. Hele Anadolu’nun doğusundan dağdan, köyden gelenler için daha da zordu (Akçam, 2017: 57-153).

Şito, Almanya’da Kaffee Meran isimli bir mekanda zamanını geçirmeye başlar. Fakat bu mekanda bir yer edinmesi hiç kolay değildir çünkü Şito Almanca bilmemektedir. Bu mekandaki insanlara uyum sağlayabilmek için dil öğrenmesi gerekmektedir. Çünkü dil öğrenmek, sosyo-kültürel uyumun sağlanmasında çok etkilidir.

Uzun zaman sonra oturabileceği bir meyhaneye bulabilmişti nihayet, “Kaffee Meran” Kaffee Meran, yabancılara yasak değildi. Karabaş, sarıbaş, bıyıklı, bıyısız her renkten, her boydan insan bu kahveye rahatça girip çıkabiliyordu. Türk, Kürt, Alman, Yunan, İtalyan, Arap, Afrikalı zenci bir aradaydı. Daha da önemlisi, kadınlar çoğunlukta idi bu meyhanede. Erkeklerle çok rahat ilişki içindeydiler. Birlikte oturur, birlikte içer, şöyleşir, sevişirlerdi! Şito’nun arayıp da bulamayacağı bir yerdi burası! (Akçam, 2017: 50)

Şito, bu mekândan bir kadınla tanışmak ister. Yaptığı girişim işe yaramaz ve kadın olumsuz bir cevap verir:

Şito’nun başına kaynar su döküldü! Sonra dolu yağdı, fırtına esti tozdu Kaffee Meran’da! Herodağı’ndan yükselen bir ses bu fırtına içinde uğulduyordu. Öl dağların sultanı öl! Boyunla birlikte öl! Yer yarılсын yerin dibine gir! Sen buraların sultanıydın, şimdi Alaman’ın domuzu mu oldun? Herodağı’nı çok özlemişti. Herodağı bir ateşi yüreğinde, ekmeğinde, aşında, düşünde! Yücelerde bir özgürlüktü, Herodağı ferman okumaktı dünyaya! O dağlar, can dağlardı, ser verir sır vermez dağlar, yığidi namerdin kucağına atmayan dağlar! (Akçam, 2017: 66-122)

Z.... Köyünde Dağların Sultanı olan Şito, Almanya’da yalnız kalmış ve dağların sultanı olması burada hiçbir işe yaramamıştır. Herodağı’ndan Almanya’ya kanun kaçağı olarak giden Dağların Sultanı Şito, Almanya’nın düzenine farklı kültürüne alışamayacağından dolayı umutsuz olur. Bir de karakafalı olarak toplumdan yalıtılan Şito, onun umutsuzluğa düşmesindeki en büyük nedenlerden biridir. Şito, umutsuzluk içerisinde kendi olmak istemekte ve Herodağı’ndaki özgürlüğünü aramaktadır.

Kaffe Meran, ilk başlarda Şito’ya çok farklı gelmiş ve buraya alışamayacağını düşünmüştür. Almanya’da kalış süresine paralel olarak Şito’nun yabancılaşması ve yalnızlığı yavaş yavaş azalır. Kaffe Meran, Şito için bu değişimin ana mekânı konumundadır. Bu mekânda Almancayı öğrenmeye başlar ve çevre edinir.

Kaffee Meran’ın kokusuna, gürültüsüne, uğultusuna da alıştı zamanla Şito, davul gibi gümbürdeyen müziğine de! Oturduğu masada sızıp kalanlar, bağırarak konuşanlar...yeni bir dünyaydı Şito için! (Akçam, 2017: 51)

Şito’nun yabancı olduğu ve alışamayacağını düşündüğü bu umutsuz ülke, zamanla yeni bir dünyaya dönüşür. Şito’ya daha önce farklı gelen ve ayıpladığı bağırarak konuşmak ve dans etmek gibi tutum ve davranışlar ona normal görünmeye başlamıştır.

İşsizlik vardı. Anadolu’dan gelenler birer birer...kovuluyorlardı...bu insanlar için de tek kurtuluş yolu vardı, bir alman kadınla evlenmek!...başladı işe Şito. Vatandaşları alman avratlarıyla evlendirmeye ve onları alman polisinden, Türk cendermesinden kurtarmaya! Kısa sürede tutundu, üzü yayıldı tüm Alaman ülkesine! (Akçam, 2017: 151)

Böylece Şito da artık farklıların dünyasında yerini almıştır. ve Alman kadınlarını para karşılığı sınır dışı edilme tehlikesinde olanlarla evlendirme şeklinde bir iş yapmaya başlamıştır.

3.3.8. Gurbet Ölümleri

Bu bölümde Almanya’ya göç ederek kültür çatışması yaşayan ve yaşam tarzında değişiklik meydana gelen karakterler üzerinden toplumsal değişim değerlendirmesi yapılacaktır.

Romanın başkarakteri Sefa, Alman kültürü ile Türk kültürü arasında kalan yalnızlaşan ve yabancılaşan bir karakterdir. Ancak bireyler, gurbette yaşadıklarında da diğer insanlarla iletişim kurarak sosyalleşmek ve yalnızlıktan kurtulmak istemektedir:

Hemen o gün gerisin geri dönmek istedi. Olmadı dönemedi...alışamadı Sefa...duvarlara yaslanıp gözyaşları döktü...Almanları şimdi anlıyordu işte her adım başı içkiye dört elle sarılışlarını...onlar her zaman böyleydiler demek ki. Bomboş, manasız bir dünyaları vardı...hissiz bir hayat burada (Kayıhan, 1982: 8-11).

Sefa, saf ve cahil bir karakterdir. Böyle bir bireyin göç ederek Almanya'ya gelmesi, ondan birtakım evrimleşme ve değişme durumları meydana getirmiştir. Sefa, arkadaşı Necip ile geçirdiği zamanla birlikte, sahip olduğu manevi değerlerden uzaklaşır. Yeni manevi değerleri benimseyen Sefa, böylece vatan hasretinden de kurtulabileceğini düşünmektedir. Alman kadınlarıyla arkadaşlıklar kurmak için dans dersleri alan Sefa, göç ile birlikte toplumsal değişim sürecine girmiş olmaktadır. Almanlara kendisini sevdirmek için onlara benzemeye çalışmaktadır. Fakat bu durum Sefa'nın uyum sürecini sağlıklı geçirmesine değil, kendi içerisinde çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Saf, yiğit bir Anadolu insanı olan Sefa, göç ettikten sonra illegal işler ile uğraşmaya başlar. Almanya'ya, çalışmak ve para biriktirerek ülkesine dönmek üzere yola çıkan Sefa, vatan hasreti ve karşı karşıya kaldığı farklı kültürüyle baş etmek için bir takım çözümler arar. Gece hayatına başlaması ve Alman kadınlarıyla eğlenmesi, Sefa'nın içinde bulunduğu yabancılaşma duygusundan kurtulmasına yardımcı olmaz:

Önceleri ağır ağır, giderek peş peşe yuvarlanan şarap kadehleri, çılgın bir Arap müziği ve Necip'in kaşla göz arasında masaya topladığı kadınların ağır esans kokuları Sefa'nın mayhoş bir neşeyle kendinden geçmesine yetti...burada canı sıkılan insanın hele onun gibi gençlerin yapabileceği çok şey vardı... Dansa gidebilirdi mesela. Burası uygar bir ülkeydi...sordu, soruşturdu. İyi bir tanzschule buldu sonunda...Sefa önceleri uzaktan gürültüsünü işitip adım atmaya cesaret edemediği karanlık bodrumlara fırtına gibi dalıyor. ...piste çıkıp tek başına oynamaya başlıyordu... Sefa artık yer altı dünyasına dahil olmuştu...Almancı oluncaya kadar adın neydi adın?...bırak şimdiki gibi Sefa efendiliği, adınla çağıran var mıydı adınla?...asfaltta alışan ayaklar kumda yürüyemiyor artık; yağmura, rutubete alışan bu beden, sıcağa dayanamıyor...Anadolu dağlarının saf çobanı, şaşırmsılığın ortasında, kendini yenilenmiş bulunca (Kayıhan, 1982: 16- 103).

Bizim komşu kasabanın köylüğündendir Sefa....evvel hemşehrim derdik birbirimize. İyi oğlandı Allah var. Bir an evvel gideyim derdi. Memleketi özlerdi hep...bunun çaresi birbirimize sokulmaktır. Dert bölüşe bölüşe biter...bizim gücümüz kuvvetimiz kuranımızdan gelir....Sefa yapmadı bunu yazık ki yapmadı....çaresi yok bu işin Sefa öldü sayın...hatırına saf köy delikanlısı tavırlı adam gelmişti. Dağ edalı bir Anadolu çocuğunun çürümeye doğru doludizgin koşuşunu görmüştü Sefa'nın yüzünde (Kayıhan, 1982: 89-186).

Romanda kişinin kendi realitesini inkâr etmesi, içinde bulunduğu huzursuzluktan kurtulmak için farklı yollar araması şeklinde ele alınan yabancılaşma, saf Anadolu insanı olan Sefa'nın hayatına mal olmuştur. Sefa, bir trafik kazası geçirir ve tek kolunu kaybeder. Türkiye'de bıraktığı annesi ve eşinin karşısına gece hayatı yaşayan ve Alman kadınlarıyla arkadaşlık yapan bir değişimle çıkmak istemez. Onlardan utandığı için intihar etme kararı alır ve kendini Ren Nehri'nin sularına bırakır.

3.3.9. Türkler Almanya'da

Roman kahramanlarının, Türkiye'den göç ederken farklı amaçları vardır. Türkiye'de gerçekleştiremediği hayallerini ve ulaşamadığı yüksek refah düzeyini Almanya'da çalışıp para kazanarak gerçekleştirmeye çalışmaları, romandaki Türk işçi göçmenlerin ortak amaçlarından biridir. Bekir Yıldız, bu eserinde göçmenlerin uyum sorunlarını, kültür farklarını ve maruz kaldıkları toplum baskılarını ve yoğun iş temposu içerisinde bant sisteminde çalışanların kendilerine yabancılaşmalarını anlatmaktadır. Dış göç hareketini gerçekleştiren Türk işçiler, yurt içinde yapılan göçlere göre farklı zorluklar ile karşılaşmaktadırlar. Romanda bu durum;

...Haydarpaşa istasyonuna Anadolu'nun ücra bir köyünden ilk defa gelen köylülerden daha beterdik. Çünkü Anadolu'dan Haydarpaşa'ya gelen köylü, hiç olmazsa din, dil ve ırk farkının yarattığı bin bir çeşit güçlkle karşılaşmıyordu. Köylü diye belki, biraz hor görülüyordu o kadar (Yıldız, 2012: 76-77).

şeklinde dile getirilmiştir. Yazar, yurt dışına göç edenlerin, yurt içi göçmelere göre daha fazla zorluklar ile karşılaşacağını okuyucuya aktarmaktadır. Türk göçmenler arasından bazıları bu yeni dünyadaki hayallerine kavuşmuş, bazıları da bu hayaller uğruna hüsrana uğramışlardır. Memleketlerinde yoksullukla mücadele eden insanlar, Almanya'nın metropollerine geldiklerinde de bollukla mücadele etmek, kimliklerini kaybetmemek ve göç etme amaçlarından sapmamak adına mücadele etmektedirler:

Aradan bir ay geçmişti. Herkes ilk kazançlarıyla güzel birkaç naylon gömlek ve birer kat fiyakalı elbise aldı....Almanya'da üçüncü ayımıza yaklaşırken, yavaş yavaş memleketimizde alıştığımız itiyatları terk etmeye başlamıştık...Almanya'da erkek kadın, birbirine o kadar kaynaşmış ki...ben bir taraftan dans ederken bir taraftan da kendi kendime düşünüyordum: utanmıyor musun? (Yıldız, 2012: 33-55)

Roman kahramanları Yüce, Nihat ve Garip Recep, işçilerin eğlenmek için gittikleri faşing adı verilen bir eğlenceye katılırlar. Eşleriyle birlikte gelen kadınlar, bu eğlencede istedikleri erkeklerle dans edebilmektedirler. Garip Recep, başlarda bu faşingi ayıplasa da daha sonra bu eğlenceye katılmıştır. Daha önce gitmediği yerlere giderek farklı davranışlar sergilemiştir:

Garip Recep, hesapsız içtiği içkilerin tesiriyle sarhoş olmuş, barın bir köşesine yığılmıştı...işte Garip Recep'in hali. Umar mıydın ondan bu cıvıklığı?...köyündeyken üvey babasına isyan eden yiğit bu muydu? Kabahat Garip Recep'in miydi? Yoksa Elazığ'ın köyünden, Almanya'nın faşingine onu salıverenlerin miydi? (Yıldız, 2012: 56-57)

Garip Recep, iki öküz alacak kadar çalışıp para biriktirmek amacıyla göç etmiştir. Fakat Almanlar gibi yaşamak isteyen Recep, kazandığı paraları caz kurslarına ve Opel marka bir arabaya harcamıştır. Artık Garip Recep'in amacı iki öküz satın alacak para biriktirmek değil, ehliyet alıp köyündekilere hava atmaktır. Recep bu yeni araba satın alma amacına ulaşmış fakat roman sonunda hayatını kaybetmiştir:

Garip Recep...Anadolu'nun sakin ve ilkel hayatından, atom devrini yaşayan Avrupa'ya füze gibi fırlatılmıştı. Hayatı boyunca köyünde yalınayak yürümeye alışkın olduğundan, Opel arabasının süratini hesap edememiş ve ölmüştü...yani üniversiteye, liseyi bitiren bir öğrenci yerine, henüz ilkokula gitmemiş birisi alınmıştı. Böylece Garip Recep Avrupa'nın süratine, Asya'nın bilgisizliğine kurban gitmişti (Yıldız, 2012: 93).

Türk toplumunda, kadının görevi aile odaklı bir sınır içerisindedir. Ancak yaşanan gelişmeler ile birlikte kadınlar bu kalıpların dışına çıkmaya başlamışlardır. Almanya'ya göç ederek çalışma hayatına katılan kadın da, özgürlüğünün ilk aşamasını gerçekleştirmiş olmakta ve ekonomik açıdan da bağımsızlığını kazanmış olmaktadır (Günsel vd, 2015: 76-82). İşgücüne katılan kadın bireysel özgürlüğünü gerçekleştirmek için bir adım atarken ikincil konumda olmaktan da çıkmaktadır (Önder, 2013: 49-54). Ayşe karakteri de Almanya'ya göç ettikten sonra değişime uğrayanlardan birisidir. Romanda, Ayşe karakteri üzerinden Almanya'ya göç eden ve çalışma hayatına katılan kadınların yaşadıkları toplumsal değişimler irdelenmiştir:

-Ayşe hanım burada yalnız değil mi?

-Yalnız. kocası Türkiye’de imiş. Fakat geri dön diye mektup üstüme mektup yazıyormuş. Kadın dönmek istemiyormuş...kocasını iyi bakmıyormuş Ayşe hanıma...Ayşe hanım burada rahat olduğunu, eski günlere dönmek istemediğini, hatta boşanmaya hazır olduğunu yazmış.

-Desene bu Almanya bazı ailelerin arasına kara kedi gibi giriyor. Fakat Ayşe hanımın da giyinişi ve davranışları adileşmiş. O ne biçim kıyafetti öyle. Eşek kadar kadın pantolon giymiş...buraya gelen her Türk kadınının hemen hemen çoğu pantolon giymeyi bir marifet sayıyorlar...altında pantolon, üzerinde manto, başında yazma. Böyle çelişki, böyle görgüsüzlük olmaz...gelelim kocalarına olan tutumlarına: ellerine üç-beş kuruş geçen her kadın oldu kocasının akıl hocası...demek ki sıkışık şartlarda köle oluyorlar, fakat kendilerinde ufak bir kuvvet buldu mu Avrupalı kadını da aşır başlıyorlar kocalarına hükmetmeye...erkeklerin kazancına paralarını katan kadınlar, başlıyorlar her şeyi ikiye bölüp hak iddia etmeye (Yıldız, 2012: 172-174).

3.3.10. Yüksek Fırımlar

Türkiye’de büyük şehirleri dahi görmemiş olan Mutlu ailesinin, Almanya’ya göç ederek yaşadığı sosyo-ekonomik değişim sürecini ve bu süreçte çözülüşünün anlatıldığı romanda, yabancılaşmanın neden olduğu ruhsal yapıdaki değişimler vurgulanmaktadır. Romanda Koca İbrahim’in Almanya’ya göç ettikten sonra yaşamış olduğu yabancılaşma, yol açtığı sonuçların kadın-erkek ilişkisi üzerinden anlatılmaktadır. Türk işçilerin Almanya’da karşılaştığı sorunların dile getirildiği eserde, çalışarak para biriktirip yeniden Türkiye’ye dönme amacıyla göç eden İbrahim Mutlu karakteri, zaman zaman eşine şiddet uygulamaktadır. Geleneksel kır normları, İbrahim’in eşini öldürmesi ve namusunu temizlemesi gerektiğini söyler fakat İbrahim bunu yapmaz. Çünkü Almanya’da geleneksel kır normlarının yerini, resmi normlar almıştır.

Hamile olan eşi Elif, doğum yaptıktan sonra bir erkek çocukları olur. Ancak Koca İbrahim’in birtakım kuşkuları vardır ve çocuğun kendisinden olmadığını düşünmektedir. Kendisini aldattığını düşündüğü eşi Elif’i öldürmeye dahi kalkışır. Sahip olduğu baskıcı geleneklerinden dolayı namusunu temizlemesi gerektiğini düşünen İbrahim, kendisini ne Türkiye’ye ne de Almanya’ya ait hisseder.

Romanda, Almanya’ya göç eden Türk işçilerin bilinçsizliği İbrahim Mutlu karakterinde resmedilmiştir. İbrahim Mutlu, kendisine ait olmayan birtakım değerler içerisinde bir çözülüş yaşar. Soyadına zıt bir hayata sahip olan İbrahim Mutlu, kültürel uyumsuzluk içerisinde. Mutlu, göç ile gelen bu uyumsuzluğu, refah seviyesini arttırmak için kabul etmiştir.

Kendisini ait hissetmediği bir ülkede yaşamaya çalışan Mutlu, özdeğerlerinin üstünü örtmekte ve içerisinde bulunduğu durumun farkında olmadığı için vicdan azabı da duymamaktadır. Tutum ve davranışlarını düşünerek gerçekleştiremeyen Koca İbrahim, Almanya’da yaşamını devam ettirmek isterken ekonomik yapının engeli ile karşılaşır. Kapitalizm, insanın paraya karşı duyduğu ihtiyacı abartır. İnsani duygular meta fetişizmi karşısında yenik düşer. Bu romanda da kapitalizmin, insanları nesneler haline indirgemesi üzerinde durulmaktadır. Bir değişim süreci içerisinde olan Mutlu, göç ettiği Alman metasını kendi değerlerinin üzerine çıkarır: “Alman demek, sağlamlık demektir. Alman hangi işi çürük yapar ki bu işi de çürük yapsın.” (Baykurt, 2000: 90)

İbrahim Mutlu, Almanya’ya göç ettikten sonra yaşamını denetleyemez bir hale gelir. Değişen bu hayat karşısında sudan çıkmış balığa dönen İbrahim, göç edip fabrikada çalışmaya başladıktan sonra kendi emeği önemsiz bir şeymiş gibi görmeye başlamıştır. Çünkü kapitalist sistem bireyselliği yok etmektedir ve bireylerin kendilerini vasıfsız ve önemsiz olarak hissetmelerine yol açmaktadır.

Kapitalist toplum bireyin özgürleşmesini engellemektedir. Birey, yoz bir amaç için çalışır ve gelişimi yarıda kalır. Marx’ın (2006), “Üretim özgürce bir araya gelmiş insanlar tarafından yapılmadığı ve onların bilinçli ve planlı denetimi altında olmadığı sürece toplumun yaşam sürecinin yani maddi üretim tarzının yüzündeki peçe kalkmaz.” sözü de bu durumu desteklemektedir (173).

Kendi babasının yurdunda sanki! Tutturmuş %8, %9! Durmadan grev düşünüyor akılsız! Babasının yurdunda daha mı iyi? Kalkmış koca Almanya'yı beğenmiyor!... havası kötü mötü, mis gibi memleket Almanya! Şu safaya bak! Koca İbrahim'in altında bile otomobil!... Bir de kalkmış grev yapıyoruz (Baykurt, 2000: 68-309).

diye düşünen İbrahim, sendika ve grev konusuna uzak durmaktadır. Romanda Abdullah hoca ve Mahir hoca adında iki karakter vardır. Bu karakterler İbrahim’in sendika, grev ve yeniliklere açık olma konusundaki fikirlerini etkilemeye çalışmaktadırlar. Mahir hoca için romanda belirtilen şu kısım onun kişiliğini anlamamız açısından önemlidir:

...Adı ilerici imama çıktı...üç ay içinde kabuğunu kırdı...iyi düşünülmeden, eleştirilmeden edinilmiş bilgilerini ve yılların kökleştirdiği kadim inançlarını bıraktı. Din bilgilerinin söz yanını az çok iyi bildiği için, tutucu arkadaşlarıyla giriştiği tartışmalarda üstün geliyordu...Bu arada karşıtlarının oluşturduğu "gerici tuzaklar" büyüyordu. Yurtta sömürüye, faşizme, emperyalizme karşı çıkan herkese komünist diyen, bir tek komünist kalmayasıya kendini savaşa adayan "milliyetçi akım" kısa sürede Almanya'ya taşındı (Baykurt, 2000: 85).

Abdullah hoca karakterini anlamamız açısından ise şu nokta önem arz etmektedir:

...sen yoksun cemaatimiz içinde! Cemaat soruyor: 'Siz yakın köylü değil misiniz; Koca İbrahim neden gelmiyor?...Yoksa solcu derneklere mi gidip geliyor? Sosyalist mi oldu?' Kim dediyse, biri kulağına fısıldamış. Ne diyeceğimi şaşırdım: 'Yok, benim bildiğim Koca İbrahim öyle halt etmez! Mutlaka bir derdi vardır!' dedim....Alman-Türk bütün komünistler ele ele verip safımızdan adam alıyor! Mahir Hoca'nın bizden ayrılması demek, İslam Kalesi'nden bir taş düşmesi demektir! ..."Avrupa'nın kokmuş dünya görüşüne göre düşünecek olursak, tabii burda herkes oyunda, oyununda özgür. Avrupalı'ya göre amaç, bu dünyadaki yaşamı haz ile geçirmektir. Evet geçirebilir. Buna çok engel yoktur. Ama bir Müslüman Türk, kendi cemaati ile uzlaşmak, kendi insanıyla dayanışmak, gavurla abur cubur ilişkiden kaçınıp evladını, ayalini gavur telkinlerinden korumak zorundadır! Zaten bir yandan Katolik okulları, bir yandan kilise çocuk yuvaları çocuklarımızın benliğini çürütüp durur! Bizi bizden koparmak, geleceğimizi ayağımızın altından çekip almaktadır...gavur elinden Tanrı nimeti yiyebilir miyiz? Tepesinin taşı atıverdi birden: "Ulan sakalı batası, sen ne biçim konuşuyorsun? İnsanların hepsi Adem ile Havva' dan gelmiyor mu? Almanlar bizim kardeşimiz değil mi? Yani öyle ana baba bir kardeş değil de, taa ilk başlanan günden kardeş! Biz buraya çalışıp kazanmaya gelmedik mi? Almanın yaşlısıyla, genciyle konuşup görüşmemizde ne sakınca olabilir? (Baykurt, 2000: 182-183)

Koca İbrahim, bu iki zıt karakterli kişiler arasında sıkışıp kalmıştır. Grev kararının uygulanmaya başlanmasıyla birlikte Koca İbrahim'in tavrı da onun içinde bulunduğu ikilemi anlayabilmemiz açısından önem arz etmektedir:

Hepimiz ne olsa saf Anadolu çocuklarıyız! İşçi sınıfımızın yeni üyeleri olarak deneyimlerimiz zayıf! Kırsal kesimlerde doğup büyüdük. Yazıda yabanda sendika, grev görmedik. Almanya' da hepimizin ilk denemelerimiz....Derken bütün metal işyerlerinde grev başladı. Kapılar tutuldu. Fırınlara verimi %25'e düşürdü. Internationale Solidaritiit diye Almanya'nın orasından burasından başka, Hollanda' dan, Belçika' dan, İsveç' ten, Danimarka'dan temsilci topluluklar geldi. Şenlikler yapıldı, halaylar, horonlar oynandı. Dönerler kesilip çeyrek ekmeğe basıldı. Çay ocakları kaynadı. Koca İbrahim ne kendine geldi, ne grev yerine uğradı, öyle sustu.

-Arkadaşların grevde ama şimdi?
-Evet grevde.
-Peki sen ne arıyorsun burda?
-Ben burda kendimi arıyorum.
-Kendini burda mı yitirdin?
-Bilmiyorum nerde yitirdim, ama arıyorum!
-Yitirdiğin yerde arasan daha iyi olmaz mı?
-İyi olur ama nerde yitirdiğimi bilmiyorum!
-Sende biraz acayiplik var, işçi arkadaş!
-Biraz değil, çok var: Canım çok sıkkın!
-Canın neden sıkkın, anlatmadın?
-Nasıl anlatayım?

Durdu, elini alnına götürdü:...Çok sarsıldım yaşamda, kendime gelemiyorum. Ayağa kalksam yıkılıyorum. Sırtımı nereye, hem de kime dayayacağımı bilemiyorum. Bir sıkımcık canım kaldı, tükenip bitmiş gibiyim. Hacılar'ın pehlivanıydım. Köstebek Yapılı karım bıçakla vurdu vurdu, tepiğiyle dövdü dövdü. On paralık onurum kalmadı. Kuş bile benimle dalga geçiyor. Böyle bir insan ne yapabilir dünyada? Kendimi öldürmekten başka ben ne yapabilirim? (Baykurt, 2000: 328:329).

Açık uçlu olarak biten romanda, Koca İbrahim'de değişmenin belirtileri görülmektedir. İbrahim henüz kendi çıkarlarının ne olduğunu anlayamamış ve fark edememiş kendiliğinden bir sınıfta yer almaktadır. Kendiliğinden olan bu sınıf, mücadele edip birleştikleri zaman kendisi için bir sınıfa dönüşecektir (Marx, 1966: 193).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Birey veya grupların, yaşadıkları kırsal bölgeleri terk ederek kentlere yerleşmeleri şeklinde tanımlanan iç göçlerin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Tarımda makineleşme, toprakların yetersizliği ve verimsizliği, kırsal yaşamın zorlu koşulları, geçim sıkıntısı, kırsal bölgelerde yapılan işlerin fiziki yönden zor olması, terör nedeniyle zorunlu göç, eğitim alma, daha iyi bir yaşama sahip olma umudu bu nedenlerden bazılarıdır. İç göçler, hem bir sonuç hem de bir nedendir. Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının bir yansıması olarak meydana gelirken sonuçtur; göçmenlerin kente tutunma sürecinde yaşadıkları kültürel değişimin de bir nedenidir. Ayrıca kentlere göç eden birey veya gruplar, gittikleri bölgelerde de olumlu veya olumsuz birçok değişmeye neden olmaktadır. Örneğin köyden kente göç hareketleriyle beraber ivmelenen gecekondu yapımı, kentsel bölgeler açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Kırsal bölgelerin itici özellikleri, insanları büyük kentlere doğru yer değiştirmeye sevk etmiş ve 1950'li yıllarda, göç ve kentleşme hareketleri hız kazanmıştır. Kırsal bölgelerin itici özelliklerinin yanında kentlerin de çekici özellikleri göç kararının verilmesinde etkili olmuştur. *Taşı toprağı altın* olarak değerlendirilen kentler kırsal bölge sakinleri açısından yaşam koşullarını iyileştirebilecekleri, kazançlarını arttırabilecekleri ve toplumsal statülerini yükseltebilecekleri bir yer olarak görülmüştür. Göç eden birey(ler), doğup büyüdüğü yerleri terk edip kentlere yerleşirken yalnızca bir yer değiştirme hareketinde bulunmazlar. Kendilerini güvende hissettikleri, samimi ilişkiler yaşadıkları akrabalarını, arkadaşlarını, biriktirdikleri hatıralarını geride bırakmaktadırlar. Beraberlerinde ise hem maddi kültür hem de manevi kültür alanına giren, yaşam biçimlerini, konuşma tarzlarını, gelenek ve göreneklerini, giyim tarzlarını vb. götürmektedirler. Bireyler; fiziki açıdan farklı binalar, yollar, çarşılar, farklı giyim tarzları, farklı yaşam biçimleri gibi birçok açıdan kırsal alandan farklı olan kente geldiklerinde adeta sudan çıkmış balık misali ne yapacaklarını bilemeyeceklerdir. Bu nedenle *boğulursan da büyük gölde boğul* düşüncesi içerisinde gerçekleştirilen iç göç hareketleri, beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Kentlere büyük bir umutla göç eden bu bireyler, kentlerin taşının toprağının altın olmadığını anlayıp anomi içerisine

girecek, topluma yabancılaşacak, yalnız kalma isteğinde olacak ve bir ileri basamak olan suça yönelebileceklerdir.

Birey(ler)in ülkeler arasında yer değiştirmeleri olarak tanımlanan dış göçler ağırlıklı olarak Almanya'ya işçi göçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1961 yılında Almanya ile yapılan işgücü anlaşmasıyla gerçekleşen dış göçler, iç göçlerden farklı sorunlara neden olmaktadır. İlk başlarda yalnızca aile üyelerinden bir veya birkaçının Almanya'ya göç ederek para biriktirip yeniden Türkiye'ye dönme amacını taşıyan dış göçlerde göçmenler, gittikleri ülkelerde dil sorunu ile karşılaşmaktadırlar. Dil sorunun yanı sıra, Türk kültürü, Türk yaşam tarzı, Türk gelenek ve görenekleri ile ortaklığı bulunmayan bir ülkeye tutunup yaşamaya çalışmak zor bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında ise dış göçler, iç göçlere oranla göç eden bireylerde aşılması daha güç sorunlara neden olmaktadır.

Toplumda ve bireylerde gözlemlenen başkalaşmalar değişim kavramını ifade etmektedir. Bireylerin toplumla ve diğer bireylerle olan ilişkilerindeki değişiklikler, üretim araçları ve üretim ilişkilerinin değişmesine bağlıdır. Üretim biçimleri ve kentleşme arasında da sıkı bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle de göç ve kentleşmenin, toplumsal değişmeyi etkilediği sonucu çıkarılacaktır.

Göç hareketlerini gerçekleştirmeleri ile bireyler, uyum süreçlerini de başlatmış olmaktadır. Göç ederek beraberlerinde götürdükleri yaşam tarzları ve sosyo-kültürel kimlikleri, gittikleri yerlerde yeni kültür öğeleri ile bir çatışma içerisine girmektedir. Göç eden bireylerin, aile yapısında, siyasi düşüncelerinde, giyim kuşamlarında, yeme içme tarzlarında ve konuşma tarzlarında, yani maddi ve manevi kültür öğelerinde değişme yaşanacaktır. Bu nedenle de göç yalnızca yaşanılan yerin veya ülkenin değiştirilmesi değil, bireylerin yaşam tarzında, çevre ile ilişkilerinde ve sosyal tabakalaşma konularında da değişme yaşanması demektir.

Türk romancısı da iç göç ve dış göç konusuna kayıtsız kalmamıştır. Çalışma kapsamında incelenen göç konulu romanlar, kentlileşme süreçlerini başlatan bireylerin çabalarını, yaşadıkları zorlukları, içinde bulundukları yabancılaşma durumlarını ve toplumsal/kültürel değişimleri konu edinmektedir. Büyük kentlere göç eden roman karakterlerinin, ortak nedenlerle göç süreçlerini başlattıkları görülmektedir ve bu nedenlerin başında ise geçim sıkıntısı ve işsizlik konuları gelmektedir. Bulunduğu yerde hayallerini gerçekleştiremeyen bireyler, daha iyi bir yaşama sahip olabilme amacıyla

gerçekleştirdikleri göç hareketleri sonucunda kültürel değişimler yaşamışlardır. İç göç konulu *Kente İndi İdris* romanında başkahraman İdris, kente göç etmeden önce sendika kelimesinin anlamını dahi bilmemektedir. Çünkü köy yaşamında sendika İdris için bir önem taşımamaktadır. Kente geldiğinde gördüğü sınıf farklılığı, işbölümü ve uzmanlaşma ile birlikte İdris, toplumsal örgütlenme yapılarına dâhil olmuştur. Çünkü kentler toplumsal mücadelelerin merkezi konumundadır. İdris karakteri de bu mücadele içerisinde yer alarak değişim sürecini başlatmıştır. Bir diğer iç göç konulu eser olan *Toprak Kovgunları*'nda kente göç etmeden önce hamallık yapmakta olan Hıdır, göç ettikten sonra Hıdır ağa olmuş ve gecekondu bölgesinde toplumsal statüsünü yükselterek sosyal tabakalaşma alanına dâhil olan bir değişim yaşamıştır. *Sevgili Arsız Ölüm* romanının başkahramanı, meraklı ve okumaya istekli Dirmit, kente göç ettikten sonra aile yapısından bir hayli uzak olan arkadaşlıklar kurmuştur. Bu durum Dirmit'e kentlileşmenin getirdiği bireysellik anlayışı içerisinde bir başkaldırı cesareti vermiş ve ailesine karşı çıkmaya başlamıştır. Burada göç hareketinin değişim olgularından biri olan, bireylerin kişilik gelişiminde rol alan, bilgi ve becerilerini arttırarak yetişkinlik dönemine hazırlayan eğitim üzerindeki etkisi görülmektedir. Terör nedeniyle zorunlu göç konulu *Aykırı Ölümler* romanındaki Zara, dâhil olduğu Marksist feminist grup içerisinde daha önce köy yaşamında duymadığı kelimeler duymuş; kadın hakları, işçilerin emek sömürsü hakkında bilgi edinmiştir. Giyim tarzında da değişimler yaşayan Zara, geleneksel kırsal bölge kıyafeti olan şalvarı değil Jean pantolon giymeye başlamıştır. Feministlerin düzenlemiş olduğu eylemlere de katılan Zara karakterinde görülen bu değişim de göç hareketi ve kentlileşmenin siyasal davranışa ve yaşam tarzına etkisine örnek teşkil etmektedir. *Köygöçüren* romanındaki Hıdır karakteri, köyde değişime açık, insanların bilinçlenmesi için fedakârlıklar yapan ve bilinçsizlikle mücadele eden bir karakterdir. Toprakların verimsizleşmesi nedeniyle kente göç eden Hıdır, kentin bireysellik furyası içerisinde katılmış ve kendi çıkarını düşünen bencil bir karakter görünümü sergilemiştir. Ayrıca Hıdır karakteri, köylerde önem arz etmeyen sendika ve eylemlere kente göç ettikten sonra katılmaya başlamıştır ve birlikte hareket etme bilincine ulaşmıştır.

Dış göç konulu *Köln; Diye Bir Yer* romanında, 20 yıl önce Almanya'ya göç etmiş Türk ailelerin çocuklarındaki toplumsal değişim konu edinilmiştir. Evlerindeki Türk kültürü ve çevrelerindeki Alman kültürü arasında sıkışıp kalan gençler, ailelerinin

ilgisizliği nedeniyle de bir kimlik bunalımı yaşamaktadırlar. Müslümanlıktan Hristiyanlığa ve Yehova şahitliğine geçmişler; uyuşturucu bağımlısı olmuşlar ve kadın-erkek ilişkilerindeki tavırlarında değışme yaşamışlardır. Gençlerin aileleri ise Almanya'nın zorlu çalışma koşulları altında kendilerini adeta birer makine gibi görmeye başlamışlar; kendilerine ve çevrelerine karşı yabancılaşmışlardır. Kendilerini dini hayata adayarak sorunlarına çözüm bulmak isteyen anne ve babalar; çocuklarının yetiştirilmesi ile yeterince ilgilenmemişlerdir. Yazar romanda gençlerin bu değışimlerini olumsuz olarak değerlendirmiş ve bunun nedenini de dini yaşantılardaki eksikliklere bağlamıştır. Yani romanda aile fonksiyonu dinsel fonksiyon üzerinden alınarak ailelerin çocuklarına dini eğitim vermesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu romanda göçün, aile kavramı üzerinde meydana getirdiği değışim ele alınmış ve Almanya'ya dış göç, aile bağları üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmiş ve kuşaklar arası çatışmaya neden olmuştur. Bir diğer dış göç konulu roman ise *Dağların Sultanı*'dır. Anadolu'da yaşarken Dağların Sultanı lakabına sahip olan Şito'nun Almanya'ya göç ettikten sonra Bıyıklı Sultan lakabını almasıyla geçirdiği değışim ele alınmıştır. Şalvarlı, kaytan bıyıklı, tespihli ve erkekliği adam öldürmek olarak kabul eden Şito, Almanya'ya geldiğinde kendisinin olumlu değerlendirdiği bu özelliklerinin hiçbir işe yaramadığını görmüştür. Dağların Sultanı Şito, Almanya'da adeta bir hiç olmuştur. Almanya'da kalma süresi uzadıkça Almanya'nın yaşam tarzına uyum sağlamaya başlayan Şito, Alman gece hayatına alışmış, kadın arkadaşlar edinmiştir. Anadolu'da iken namus kavramını hayatının merkezine koyan Şito, göç ettikten sonra Alman kadınlarını para karşılığı erkeklerle evlendirme işi yapmaya başlamıştır. Şito, Almanya'ya göç ile birlikte manevi kültür öğeleri olan inanç, gelenek görenek ve ahlak kurallarında bir kültürel değışme yaşamıştır. *Gurbet Ölümleri* romanında, saf ve cahil olan Sefa karakterinde, Almanya'da arkadaşlık ettiği Necip, yaşam tarzında değışiklik meydana gelmesinde etkili olmuştur. Kırsal alanların yaşam tarzını denetleyici yapısından uzaklaşan ve kendini serbestliğin içinde bulan Sefa, yaşadığı yabancılaşmadan, kimlik bunalımından ve vatan hasretinden kurtulmak için Alman kadınlarıyla arkadaşlıklar kurmaya başlamıştır. Oysaki Sefa, kadın-erkek ilişkilerinde geleneksel değerlere bağlı bir karakterdir. Fakat Almanya'nın cinsel alandaki serbestliği içerisinde Sefa karakterinde değışmeler meydana gelmiştir. Eşini aldattığı için pişmanlıklar da yaşayan Sefa, bir türlü mutlu olamamıştır.

Saf bir köy delikanlısı olan Sefa karakteri romanda, yaşam tarzı ve ahlak kurallarının içinde bulunduğu manevi kültür alanında bir toplumsal değişme yaşamıştır. Maddi kültür öğelerindeki değişimler, eş zamanlı olmasa da manevi kültür öğelerine de etki etmektedir. Manevi kültür alanındaki değişmeyi konu alan bir diğer roman, *Türkler Almanya'da* romanıdır. Fakat bu romanda incelenen diğer romanlardan farklı olarak kadınların göç ederek çalışma hayatına katılmasıyla yaşadıkları değişim ele alınacaktır. Romanda eşini Türkiye'de bırakıp göç eden Ayşe karakteri, çalışma hayatına katılıp para kazanmasıyla birlikte, toplum içinde saygınlık kazanacak, kendini ispat etmiştir. Maddi kültür öğelerinden biri olan giyim tarzında da değişiklikler yaşayan Ayşe, artık Türkiye'ye geri dönmek istememiştir. Ev işi emeği dışında çalışmaya başlayan Ayşe, kırsal alanda kendisini denetleyen normlardan uzaklaşmıştır. Göç ettikten sonra yaşadığı kültürel değişimler Ayşe karakterinin erkeğe bağımlı konumunu değiştirmiştir. Dış göç konulu son romanımız *Yüksek Fırımlar*, İbrahim karakterinin göç ederek yaşadığı sosyo-ekonomik değişim sürecini ve bu süreçte yaşadığı sorunları ele almaktadır. Zorlu koşullar altında bir fabrikada işçi olan İbrahim, kapitalist sistem içerisinde kendi emeğine yabancılaşmıştır. Kendi emeğinin önemsiz olduğunu ve yaşamak için zor da olsa- 1800 derecelik bir fırında çalışıyor- çalışmak zorunda olduğunu düşünmektedir. İşçiler, kendilerine tanınan hakların bilincinde olmadıkları sürece, sendikal faaliyetlere iştirak etmeyeceklerdir. İşçiler kendilerine verilen hakların bilincinde olup, birlikte hareket ettikleri takdirde işverene karşı haklarını koruyabileceklerdir. İbrahim karakteri; sendika, dernek, grev ve işçi hakları konusundaki bilinçlenmesini ve kendi emeğinin öneminin farkına varmasını içerisine alan sosyal örgütlenme alanındaki değişimi yaşamıştır.

Birey(ler)in yer değiştirmesi- iç göç ya da dış göç fark etmeksizin- tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları, siyasi düşünceleri, giyim tarzları, benimsedikleri ahlaki kurallar gibi geniş bir alanda değişim meydana getirmektedir. Bu değişimler, göç ettikten hemen sonra meydana gelmemektedir. Göç eden bireyler, ekonomik açıdan daha iyi koşullara sahip olmaya başladıkları zaman değişim süreci de başlamaktadır. Ayrıca bu değişim süreci kentte kalış sürecine paralel olarak gerçekleşmektedir.

Göç ettikten sonra geleneksel kır kültürü ve kent kültürü karşı karşıya gelir. İncelenen romanlarda görüldüğü üzere kent kültürü daha baskın olup kendi lehine doğru bir değişim meydana getirmektedir. Tabii ki bu değişimler iç göç ve dış göç konulu romanlarda farklılık göstermektedir. Örneğin incelenen iç göç konulu romanlarda

karakterlerde herhangi bir din değişiminin yaşanmadığı görölmüştür. Fakat dış göç konulu romanlardaki bazı karakterler din değiştirmişlerdir.

Hem iç göç, hem de dış göç hareketini gerçekleştiren roman kahramanları, eğitimsiz oldukları için gittikleri yerlerde de vasıfsız işlerde çalışmışlardır.

Göç hareketi sonucu geleneksel ataerkil aile düzeni, göç ettikten sonra tamamen ortadan kalkmamaktadır.

Göç ettikten sonra aile bağlarının zayıflaması, genç aile bireylerinin toplumsal/kültürel değişme yaşamasını kolaylaştırmaktadır.

Göç ve kentleşme, sanayileşme ile birlikte modernleşme süreçlerinde ivme kazanmaktadır. Bu nedenle de göç, toplumsal/kültürel değişmeye neden olmaktadır. Bu çalışmada, iç ve dış göç hareketlerinin toplumsal değişmeye neden olduğu ve bu değişmenin de Türk romanına yansıdığı hipotezi doğrulanmıştır. Ayrıca çalışmanın sonunda yardımcı hipotezler olan kentlere göç eden bireylerin kentlerdeki bireyselleşme furyası içerisine katılmaları; kırsal alanda bireyler için önem arz etmeyen toplumsal örgütlerin kentlerde önem kazanması; dış göç hareketini gerçekleştiren bireylerin, gittikleri ölkelerde kimlik bunalımı yaşayarak alkol ve uyuşturucuya yönelmeleri; göç eden kadınların kentlerde çalışmaya başlamalarından sonra kendilerine olan güvenlerinin arttığı ve aile baskılarına karşı çıkmaya başladıkları; göç eden bireylerin kentte kalış süresine paralel olarak yaşam tarzlarında değişiklik meydana gelmesi; göç eden bireylerin, kentlileşmelerini sağlıklı geçiremedikleri takdirde dini bir çıkış yolu olarak görmeleri ve dinsel yaşantıya ağırlık vermeleri doğrulanmıştır.

Bu çalışma, göç ve toplumsal değişmenin Türk romanında nasıl bir yer edindiğini, romanların göç ve toplumsal değişim konularında nasıl veriler barındırdığını anlama noktasından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Türk romanı, Türk toplumunu yansıtan bir araç olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda, iç göç ve dış göçlerin neden olduğu toplumsal/kültürel değişmelerin, Türk romanına zengin veriler ile yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2019). Göç sosyolojisi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Akçam, D. (2017). Dağların sultanı. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Alman Federal İstatistik Dairesi. (2020). 15 Şubat 2020 tarihinde www.destatis.de adresinden erişildi.
- Alman vatandaşlığının kazanılması. (2020). 20 Haziran 2020 tarihinde http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=ite=24&Itemid=63 adresinden erişildi.
- Alptekin, D. (2011). Sokaktan akademiye: kadın hareketinin kurumsallaşma süreci. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26, 33-43.
- Anadolu Ajansı (2020). Türkiye'nin nüfusu 83 milyon 154 bin 997 kişiye ulaştı, 5 Nisan 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-nufusu-83-milyon-154-bin-997-kisiye-ulasti/1723520> adresinden erişildi.
- Andiç, H. (2018). Kamu çalışanlarında göçmen algısı toplumsal kabul ve psikolojik entegrasyon üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Apaydın, T. (1981). Kente indi idris. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Arslan, İ. Bozgeyik, Y. ve Alancıoğlu, E. (2016). Göçün ekonomik ve toplumsal yansımaları: gaziantep'teki suriyeli göçmenler örneği. İlahiyat Akademi Dergisi, 4, 129-148.
- Aslan, Ş. (2008). 1 mayıs mahallesi- 1980 öncesi toplumsal mücadeleler ve kent. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ateş, K. (1999). Toprak kovgunları. İstanbul: Doğan Kitap.
- Avcıoğlu, D. (1973). Türkiye'nin düzeni. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Avrupa Birliği Komisyonu. (2020). 15 Şubat 2020 tarihinde www.belgenet.htm adresinden erişildi.
- Aydın, E. (2019). Yurt dışına işçi göçü sonrasında geride kalan kadınların toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim: akdağmadeni örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Aydoğanoglu, E. (2011). Dünyada ve türkiye'de sendika-siyaset ilişkisi. Ankara: Mattek Yayınları.

- Ayvazoğlu, B. (1997). Şehir fotoğrafları. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Azap, S. (2016). Tölögön kasımbekov'un cetilgen kurak (olgun nesil) romanında yapı ve izlek: sovyet tipi insan yaratma süreci. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(2), 834-869.
- Barrett, M. (1993). Woman's oppression today. 20 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.semanticscholar.org/paper/women's-oppression-today%3a-the--barrett/273ae72ae9fcc4eb55525d247f406120cd8e7e48> adresinden erişildi.
- Bayhan, V. (1997). Türkiye'de iç göçler ve anomik kentleşme. Ankara: D.İ.E Yayınları.
- Baykurt, F. (1977). Köygöçüren. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (2000). Yüksek fırınlar. İstanbul: Adam Yayınları.
- Belge, M. (1986). Tarihten güncelliğe. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Birinci, M. ve Ünal, E. C. (2020). Köy nüfusundaki azalış 5 yılda 200 bini aştı. 13 Şubat 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/koy-nufusundaki-azalis-5-yilda-200-bini-asti/1728626> adresinden erişildi.
- Bottomore, T. B. (1977). Toplumbilim. (Ü. Oskay, Çev.). Ankara: Doğan Yayınevi.
- Brettell, B. C. ve Hollifield, F. J. (2000). Migration theory talking across disciplines. London: Copyrighted Material.
- Bütün, O. (2020). Feminist odalar (IV): sizin feminist olma hikâyeniz nedir?. 10 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/guncel/9936/feminist-odalar-iv-sizin-feminist-olma-hikayeniz-nedir> adresinden erişildi.
- Cassandra, V. (2007). Forced migration in eastern africa: democratization, structural adjustment, and refugeess. England: Palgrave Macmillan.
- Castles, S., Haas, De H. ve Miller, J. M. (2014). The age of migration: international population movements in the modern world. England: Palgrave Macmillian.
- Coş, N. (1974). Türk sinemasında işçi. Yedinci Sanat, 13, 3-14.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 67-91.
- Çağlayan, S. (2013). Göç kavramı ve kuramlar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Çakı, C. (2019). Antisemist mitlerin inşasında nazi propagandasının rolü. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 9(17), 129-142.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24, 129-142.

- Çelik, A. (2010). Vesayetten siyasete türkiye’de sendikacılık (1946-1967). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çevresel göstergeler, 13 Şubat 2020 tarihinde <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/nufus-artis-hizi-i-85616> adresinden erişildi.
- Demir, Ö. Sosyoloji sözlüğü, 10 Şubat 2020 tarihinde <http://Omer-Demir.Net/Sosyalbilimlersozlugu/Sosyoloji/> adresinden erişildi.
- Deniz, O. ve Etlan, E. (2009). Kırdan kente göç ve göçmenlerin uyum süreci üzerine bir çalışma: van örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6(2), 472-498.
- Develi, E. S. (2017). 21. Yüzyılda göç olgusu: uluslararası göç teorilerinin ekonomi politiği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22, 1343-1353.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. Türkiye nüfusu, 1923-1994 demografi yapısı ve gelişimi. Ankara: DİE Yayınları.
- Dinler, Z. (2016). Bölgesel iktisat. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Doğan, A. (2003). Almanya’daki türk işçilerini konu alan romanlar (türkler almanya’da, sancı... sancı..., a ’nın gizli yaşamı) üzerine bir değerlendirme. Türkbilig, 6, 56-68.
- Doğan, İ. (2018). Göç ve kültür. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Doğramacıoğlu, H. (2009). Avrupa birliği ekseninde dış göçün türk edebiyatına yansması. Folklor/Edebiyat, 15(60), 155-167.
- Doğru, S. (2019). Sosyoloji. 19 Mayıs 2020 tarihinde http://aok.meb.gov.tr/kitap/aol-kitap/Sosyoloji/sosyoloji-1/sosyoloji_1.pdf adresinden erişildi.
- Dostoyevski, F. (2006). Suç ve ceza. (M. Beyhan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Engels, F. (1997). İngiltere’de emekçi sınıfın durumu. (Y. Fidancı, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Erdentuğ, A. (1977). Suç kavramının kültür farklılığı açısından değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, 10, 75-81.
- Eren, S. (2007). Göç, toplumsal değişme ve din: avrupa’ya göç eden türkler bağlamında bir değerlendirme. C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(2), 267-288.

- Erkal, M. E. (2012). Sosyoloji (Toplumbilimi). İstanbul: Der Yayınevi.
- Erkan, R. (2010). Kentleşme ve sosyal değişme. Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Erol, M. ve Ersever, O. G. (2014). Göç krizi ve göç krizine müdahale. KHO Bilim Dergisi, 24(1), 47-68.
- Eskiyurt, K. (2008). Dost'a. Erzincan: Doğu Yayınları.
- Etçi, H. ve Karagöl, V. (2019). Türkiye’de istihdam ve işsizlik. Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 58-77.
- Etöz, Z. (2000). Varoş: bir istila bir tehdit!. Birikim, 21 Mayıs 2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/Dergiler/Birikim/1/Sayi-132-Nisan-2000/2325/Varos-Bir-İstila-Bir-Tehdit/3275> adresinden erişildi.
- Faist, T. (2003). Uluslararası göç ve uluslararası toplumsal alanlar. (A. Z. Gündoğan, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Fromm, E. (1999). Erdem ve mutluluk. (A. Yörük, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gedik, E. (2010). Almanya’da “öteki” olmak, “öteki” kalmak. Folklor/Edebiyat, 16(62), 41-68.
- Göçer miydim türkü sözü, 23 Haziran 2020 tarihinde <http://www.turkuyurdu.com/gocer-miydim-bu-yoksulluk-13684.html> adresinden erişildi.
- Gök, T. (2019). Kentlileşme sürecinde hemşehri derneklerinin rolü: bursa örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Görgün, M. (2018). Ekonomi temelli göç yaklaşımları perspektifinde göçmenlerin karar alma süreçleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(3), 1153-1162.
- Güçhan, G. (1992). Toplumsal değişme ve türk sineması. Ankara: İmge Kitabevi.
- Güler, B. K. (2018). Göç ile sendika üyeliği etkileşiminin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi: kocaali örneği. Çalışma İlişkileri Dergisi, 9(1), 1-23.
- Güllüpınar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4), 53-85.
- Güllüpınar, F. (2013). Göç olgusu ve uluslararası göç kuramları. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Günsel, A., Köroğlu, S. ve Demirci, L. (2015). Çalışma hayatında kadınların karşılaştıkları sorunlar ve cam tavan algıları: kadın öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 73-112.
- Gürbüz, D. (2015). Türkiye’de kentleşme sürecinde çöküntü bölgesi ve suç ilişkisi: hacıbayram mahallesi örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 47, 1-15.
- Gürsoy, M. (2019). Göç ve kentleşme bağlamında suç. Ankara: Gece Akademi.
- Güvenç, B. (1976). Sosyal kültürel değişme. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Haas, H. D. (2009). A theoretical inquiry into the self-perpetuating and self- undermining dynamics dynamics of migration processes. *Migration System Formation And Decline*, 19, 1-37.
- Hele, H. J. (1996). Kentlileşmiş insan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İçduygu, A., Erder, S.ve Gençkaya, F. (2014). Türkiye’nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- İçduygu, A. ve Ünalın, T. (1998). Türkiye’de iç göç: sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İnce, C. (2019). Göç kuramları ve suriye göçü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2579-2615.
- Jenissen, R. (2004). Macro-economic determinants of international migration in europe. Holland.
- Kaplan, F. N. (2017). Göç, Kimlik, çok kültürlülük, türk sinemasında almanya’ya göç. İstanbul: Der Kitabevi Yayınevi.
- Karasu, M. (2008). Türkiye’de kentleşme dinamiklerinin suça etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57(4), 254-281.
- Karasu, M. (2012). Kent ve suç üzerine kavramsal bir çerçeve. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 175-193.
- Karpat, Ç. ve Yazar, Ö. (2015). Türkiye'deki bölgeler arası iç göçü etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3(1), 99-117.
- Karpat, K. (2003). Türkiye’de toplumsal dönüşüm, kırsal göç, gecekondü ve kentleşme. (A. Sönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Kart, B. R. ve Keser K. İ. (2019). Türkiye'deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve yerel seçim oy dağılımlarının karşılaştırılması. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, 25-52.
- Kartal, S. C. (1983). Ekonomik ve sosyal yönleriyle türkiye'de kentleşme. Ankara: Yurt Yayınları.
- Kaygalak, S. (2009). Kentin mültecileri: neoliberalizm koşullarında zorunlu göç ve kentleşme. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kayıhan, H. (1982). Gurbet ölümleri. Ankara: Mayaş Yayınları.
- Kearney, M. (1986). Journal article from the invisible hand to visible feet: anthropological studies of migration and development. Annual Review Of Anthropology, 10 Şubat 2020 tarihinde https://www.jstor.org/stable/2155765?ReadNow=1&Seq=1#Page_Scan_Tab_Contents adresinden erişildi.
- Keleş, R. (1970). Türkiye'de şehirleşme eğilimleri. AÜ Siyasal Bilgiler Dergisi, 2(3), 41-83.
- Keleş, R. (1998). Kent terimleri sözlüğü. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. (2015). 100 soruda türkiye'de kentleşme, konut ve gecekondu. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2016). Kentleşme politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keskin, E. B. (2016). Kentleşme ve ailenin değişimi. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Kıray, B. M. (2007). Kentleşme yazıları. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kırmızı, B. (2016). Göçmen türklerin almanya'da yaşadığı sorunların dünü ve bugünü. Journal Of Turkish Language and Literature, 2(3), 145-156.
- Kocacık, F. (2000). Kitle toplumu, küreselleşme ve türkiye. Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, (Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan), 20 Haziran 2020 tarihinde <http://sosyonline.8m.net/makale1.html> adresinden erişildi.
- Koç, E. (2016). Bir gecekondu romanı: toprak kovgunları. 24 Nisan 2020 tarihinde <https://haber.sol.org.tr/blog/serbest-kursu/ekin-koc/bir-gecekondu-romani-toprak-kovgunlari-145970> adresinden erişildi.
- Koç, Y. (2003). Türkiye'de işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3), 163-184.
- Kongar, E. (1981). Toplumsal değişme kuramları ve türkiye gerçeği. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (1992). Türkiye’nin toplumsal yapısı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koyuncu, A. (2015). Kentleşme ve göç. İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Kurt, H. (2006). Göç eğilimleri ve olası etkileri. Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(1), 148-178.
- Lee, S. E. (1966). A theory of migration. Demography, 3(1), 47-57.
- Mansoor, A.ve Quillin, B. (2006). Migration and remittances: eastern europe and the former soviet union. The World Bank.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji sözlüğü. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim Ve Sanat.
- Martin, P. ve Zurcher, G. (2008). Managing migration: the global challenge. Population Bulletin, 63(1), 1-20.
- Marx, K. (1966). Felsefenin sefaleti. (E. Başar, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1976). 1844 El yazmaları. (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2006). Kapital. (B. Çoban ve Z. Özarslan, Çev.). İstanbul: Yenihayat Yayınları.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: a review and appraisal. Population and Development Review, 19(3), 431-466.
- Mert, A. K., Deniz, A. ve Taştan, U. (2019). Çalışma hayatında kadına yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılığının analizi. International Social Sciences Studies Journal, 5(52), 7211-7229.
- Metinsoy, M. (2016). İkinci dünya savaşında türkiye gündelik yaşamda devlet ve toplum. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Michell, A. (1995). Feminizm. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (1971). Türkiye’de kentleşme. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Ofloğlu, G. ve Büyükyılmaz, O. (2008). Yabancılaşmanın teorik gelişiminde ve tarihsel süreç içinde farklı alanlarda görünimleri. Kamu-İş Dergisi, 10(1), 113- 144.

- Oran, B. (Ed.). (2014). Türk dış politikası kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar, cilt I: 1919- 1980. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orru, M. (1983). The ethics of anomie: jean marie guyau ve emile durkheim. *The British Journal Of Sociology*, 34(4), 499-518.
- Ortaylı, İ. (2006). Uluslararası göç sempozyumu 8-11 aralık bildiriler. İstanbul: Zeytinburnu Yayınevi.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de kadın işgücünün görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 35-61.
- Özcan, E. D. E. (2016). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 2(4), 183-215.
- Özdemir, E. (1972). Gurbet. 26 Haziran 2020 tarihinde <https://genius.com/Ozdemir-erdogan-gurbet-annotated> adresinden erişildi.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de iç göçler üzerine genel bir değerlendirme. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 30, 1-18.
- Özerkmen, N. ve Kahya, Y. (2008). Organize suç örgütlerinin oluşumunda hemşehrilik ilişkilerinin rolü. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 15-48.
- Özkan, K. (2005). Yanılsamanın gerçekliği. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Özyakışır, D. (2013). Göç kuram ve bölgesel bir uygulama. Ankara: Nobel Yayınları.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.
- Pınarcıoğlu, I. (2020). Nöbetleşe yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ravenstem, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal Of The Statistical Society Of London*. 46(2), 167-215.
- Sencer, Y. (1979). Türkiye’de kentleşme. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Simmel, G. (1969). The metropolis and mental life, classiz essays on the culture of cities. Prentice Hall, 47-60.
- Simmel, G. (2012). Modern kültürde çatışma. (T. Bora, U. Özmakas, N. Kalaycı ve E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Slaterry, M. (2015). Sosyolojide temel fikirler. (Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan ve Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Şahin, V. (2007). Tahsin yücel’in “kumru ile kumru” romanında metanın tabulaşması. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 2(4), 386-397.
- Taşçı, F. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 10(4), 177-205.

- Taşdelen, H. M., Sözen, E., Duran, H. ve ESKİCUMALI, A. (2000). Avrupa'da yeni kuşak türk gençliği (kimlik ve uyum sorunları). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi.
- Tekelioğlu, O. (2010). Apaşlardan apaçilere. 15 Nisan 2020 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/radikal2/apaslardan-apacilere-1029096/> adresinden erişildi.
- Tekin, L. (2020). Sevgili arsız ölüm. İstanbul: Can Yayınları.
- Tekşen, A. (2003). Kentleşme sürecinde bir tampon mekanizma olarak hemşehrilik: ankara'daki malatyalılar örneği. Ankara: DPT Yayınları.
- Tiken, S. (2015). Türk romanında kentleşme ve kentlileşme 1950-1980. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Tokgöz, C. (2010). Aykırı ölümler. İstanbul: Arion Yayınevi.
- Toksöz, G. (2006). Uluslararası emek göçü. İstanbul: Maraton Dizgievi.
- Tümtaş, M. S. (2007). Türkiye'de iç göçün kentsel gerilime etkisi: mersin örneği. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Türk Dil Kurumu, 10 Şubat 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkdoğan, O. (1977). Yoksulluk kültürü: gecekonducuların toplumsal yapısı. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2014). Kültür-değişme ve toplumsal çözülme. Konya: Çizgi Yayınları.
- Türkkan, B. (2019). Uluslararası göç olgusu: Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki ekonomik ve sosyal yapı üzerine etkileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Tütengil, C. O. (1963). Köyden şehre göç meselesi. İstanbul: İktisat Fakültesi Neşriyatı.
- Unat, A. N. (2007). Türk dış göçünün aşamaları: 1950'li yıllardan 2000'li yıllara. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Unat, N. A. (2017). Bitmeyen göç: konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vargas, R., Villarreal, M., Lanly, G. ve Osorio, M. (2008). International migration, remittances and rural development. E International Fund For Agricultural Development.
- Vural, D. G. (1966). Uluslararası göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Yalçın, C. (2004). Göç sosyolojisi. Ankara: Anı Yayınları.
- Yaşar, M. R. (2007). Yalnızlık. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 236-260.

- Yıldırım, A. (2004). Kentleşme ve kentleşme sürecinde göçün suç olgusu üzerindeki etkileri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, B. (2012). Türkler almanya’da. İstanbul: Everest Yayınları.
- Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de kırsal nüfusun değişimi ve illere göre dağılımı (1980-2012). Doğu Coğrafya Dergisi, 33, 161-188.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Nurefşan ESKİYURT

Doğum Yeri ve Tarihi : Erzincan, 29/06/1995

Eğitim Durumu

Lise Öğrenimi : İMKB Erzincan Nevzat Ayaz Fen Lisesi

Lisans Öğrenimi : İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve

Uluslararası İlişkiler

İletişim

e-posta Adresi : nurefsaneskiyurt451@gmail.com

Tarih : 03/09/2020

